

ВСТУП

Останні зміни і новації у освітньому середовищі, у сфері господарювання демонструють актуалізацію трендів на посилення прикладного і практичного змісту освітнього процесу. Навчальна дисципліна «Прикладна економіка» покликана сприяти засвоєнню розрахунково-практичних методів оцінки ефективності економічної діяльності суб'єктів ринкових відносин, що має відповідати компетентнісному підходу організації підготовки бакалаврів економіки.

У центрі уваги дисципліни «Прикладна економіка» – форми суспільного виробництва, економічні системи, економічне зростання, власність, ринок, попит і пропозиція, конкуренція, державне регулювання, циклічні коливання, підприємництво та ін.

Мета дисципліни – формування знань про застосування концепцій і положень економічної теорії до аналізу реальної практики суб'єктів господарювання на різних рівнях їхньої економічної діяльності; здатностей до аналізу і прогнозування наслідків прикладних управлінських рішень у економічній сфері.

У навчально-методичному посібнику для самостійної роботи та семінарських занять з навчальної дисципліни «Прикладна економіка» увага зацентрована на формуванні вмій і навичок студентів з розрахунків на основі типових методик і діючої нормативно-правової бази соціально-економічних показників функціонування економічних систем на різних рівнях економічного аналізу.

Очікуваними результатами вивчення навчальної дисципліни «Прикладна економіка» є здатність студентів до таких видів діяльності:

1. Аналізувати у взаємозв'язку економічні явища, процеси і інститути крізь призму концепцій і положень економічної теорії.
2. Виявляти проблеми економічного характеру при аналізі конкретних господарських ситуацій, пропонувати способи їх вирішення з урахуванням критеріїв соціально-економічної ефективності, оцінки ризиків і можливих соціально-економічних наслідків.
3. Розраховувати на основі типових методик і діючої нормативно-правової бази соціально-економічні показники.
4. Аналізувати та інтерпретувати дані вітчизняної і зарубіжної статистики про соціально-економічні процеси і явища, виявляти тенденції зміни соціально-економічних показників.
5. Здійснювати пошук інформації за отриманим завданням, збір і аналіз даних, необхідних для вирішення поставлених економічних завдань.
6. Здійснювати вибір інструментальних засобів для обробки економічних даних відповідно до поставлених завдань, аналізувати результати розрахунків і обґрунтовувати отримані висновки.
7. Прогнозувати на основі стандартних теоретичних моделей поведінку економічних агентів, розвиток економічних процесів і явищ.

ЗМІСТ ДИСЦИПЛІНИ

Змістовий модуль 1. Структура і функціонування ринкової економіки

Тема 1. Економіка як господарство і наука

Зародження і основні етапи розвитку економічної теорії. Предмет економічної теорії. Економічні закономірності і економічні закони.

Методи пізнання економічних процесів. Мета і функції економічної теорії. Пізнання і використання економічних законів.

Економічна теорія, економічна політика та практика та їх взаємодія.

Тема 2. Економічна система суспільства та відносини власності.

Економічні потреби та інтереси

Економічна система, її суть та основні структурні елементи. Типи економічних систем. Формаційний та цивілізаційний підходи до періодизації суспільного розвитку.

Економічні потреби суспільства, їх суть і класифікація. Економічні інтереси, їх суть і зв'язок з потребами. Економічний закон зростання потреб. Крива виробничих можливостей.

Власність: поняття, сутність, правовий та економічний зміст. Типи форми і види власності. Власність у системі економічних відносин.

Еволюція відносин власності в Україні. Роздержавлення і приватизація.

Тема 3. Товарне виробництво як форма організації суспільного виробництва. Гроші і грошова система

Суть і форми організації суспільного виробництва.: натуральне і товарне. Основні фактори і структура суспільного виробництва. Товарне виробництво як основа ринкової економіки. Ефективність виробництва її суть і показники. Крива виробничих можливостей.

Товар і його властивості. Величина вартості товару. Закон вартості. Теорії вартості. Теорія граничної корисності.

Гроші, їх виникнення, суть і види грошей. Функції грошей. Грошова система і грошовий обіг. Закон грошового обігу.

Тема 4. Ринкова економіка: сутність, принципи побудови

Потреби людей і обмеженість ресурсів. Суть ринку його завдання, умови виникнення, принципи і функції. Структура, об'єкти і суб'єкти ринку. Моделі

ринкової економіки та методи регулювання ринкової системи. Альтернативні системи.

Інфраструктура ринку та її елементи. Біржі, їх види і функції.

Формування ринкової економіки в Україні в період трансформаційних перетворень. Концепції переходу постсоціалістичних країн до ринкової економіки.

Тема 5. Конкуренція і монополія в умовах ринку

Конкуренція як рушійна сила ринкової економіки. Суть, види і функції конкуренції. Досконала і недосконала конкуренція. Методи конкурентної боротьби.

Причини виникнення і суть монополій. Види і форми монополій. Монопольна ціна, монопольний прибуток. Наслідки монополізму.

Антимонопольна політика в умовах змішаної моделі ринкової економіки. Антимонопольне регулювання в Україні. Функції Антимонопольного комітету.

Тема 6. Теорія попиту і пропозиції. Ціна як регулятор ринкової економіки

Суть попиту, закон попиту та фактори, що його визначають.

Пропозиція, закон пропозиції та фактори, що на неї впливають.

Еластичність попиту і пропозиції. Моделі еластичності.

Взаємодія попиту і пропозиції. Модель ринкової рівноваги. Ціна як регулятор ринкової рівноваги. Взаємозв'язок величини вартості товарів і ціни.

Змістовий модуль 2. Прикладні основи підприємницької діяльності: мікроекономічний аналіз

Тема 7. Теорія підприємства в системі ринкових відносин.

Основні показники діяльності підприємства

Підприємство як суб'єкт підприємницької діяльності. Основні ознаки, форми та види підприємств. Форми власності. Фонди підприємств та їх види. Основні та оборотні фонди. Амортизація.

Капітал і витрати виробництва. Собівартість продукції, її види. Результати господарської діяльності підприємства.

Прибуток і дохід підприємства. Рентабельність виробництва. Фондомісткість і фондівіддача. Матеріаломісткість продукції. Продуктивність та інтенсивність праці.

Тема 8. Використання виробничих ресурсів.

Формування доходів в умовах ринку

Ринок факторів виробництва. Особливості ціноутворення, попиту і пропозиції на ринку факторів виробництва. Використання і розподіл ресурсів фірмою. Мінімізація витрат фірми. Правило максимізації прибутку.

Формування доходів в умовах ринку: заробітна плата, рента і прибуток. Ринок праці та заробітна плата: суть, форми і системи. Номінальна і реальна заробітна плата.

Ринок капіталів і прибуток та його економічна роль. Позичковий капітал і відсоток. Поняття дивіденду. Акції і облігації. Ціна акції.

Диференціація доходів населення в умовах ринку.

Тема 9. Організаційні основи підприємницької діяльності

Поняття підприємництва. Умови, принципи та організаційні основи підприємницької діяльності. Функції підприємництва.

Форми організації підприємництва. Нові види підприємницької діяльності в сучасних умовах.

Економічні основи розвитку підприємництва в Україні. Законодавча база.

Менеджмент як наукова основа управління підприємницькою діяльністю. Суть і функції менеджменту.

Суть, функції і значення маркетингу. Етапи маркетингових досліджень.

Тема 10. Аграрні відносини і теорія земельної ренти

Сутність і специфіка аграрних відносин. Земля, як засіб виробництва. Власність на землю: її еволюція, суть і форми в умовах ринку.

Земельна рента: її суть, причини утворення і види. Диференціальна рента I і II. Абсолютна і монопольна рента. Ціна землі.

Агропромислова інтеграція, як основа формування АПК. Інтенсифікація сільського господарства. Нові форми господарювання. Сучасні проблеми розвитку аграрних відносин в Україні.

Змістовий модуль 3 Макроекономічна картина виробництва

Тема 11. Основні положення макроекономіки. Суспільне відтворення та економічне зростання. Економічні цикли

Суть макроекономіки як складової частини економічної теорії. Сутність системи національних рахунків. Основні макроекономічні показники.

Суспільне відтворення його суть і пропорції. Види і фактори суспільного

відтворення.

Економічне зростання, його суть, типи і фактори. Моделі зростання.

Теорія сукупного попиту і сукупної пропозиції і їх макроекономічної рівноваги. Модель кругообігу ресурсів продуктів і доходів у суспільстві.

Економічні цикли, їх суть і фази циклу. Теорії циклічних коливань. Причини циклічних коливань. Види циклів. Теорія «довгих хвиль» кон'юнктури.

Тема 12. Безробіття та інфляція як прояв макроекономічної нестабільності в умовах ринку

Ринок робочої сили та особливості його функціонування. Зайнятість населення. Попит і пропозиція робочої сили.

Безробіття, його суть і причини виникнення. Рівень безробіття. Види і форми безробіття. Ціна безробіття і його соціально-економічні наслідки. Закон Оукена.

Цілі, принципи та механізм державного регулювання зайнятості. Соціальний захист безробітних.

Сутність, причини і види інфляції. Підрахунок рівня і темпу інфляції. Механізм інфляції: інфляція попиту і інфляція пропозиції. Соціально-економічні наслідки інфляції.

Взаємозв'язок інфляції і безробіття. Крива Філіпса. Поняття стагфляції. Антиінфляційна політика держави.

Тема 13. Економічна роль держави

Необхідність, цілі і суть державного регулювання економіки. Об'єкти і суб'єкти державного регулювання. Функції держави. Форми і методи державного регулювання економіки. Прямі і непрямі методи регулювання. Планування, програмування, прогнозування. Захист і підтримка конкуренції. Фінансово-кредитне регулювання. Стабілізаційна політика. Структурна політика. Інвестиційна політика і стимулювання НТП. Соціальний захист.

Основні напрями економічних реформ України.

Тема 14. Фінансово-кредитна система. Фіскальна політика держави

Фінанси їх суть та функції. Фінансова система та її основні ланки. Фінанси підприємств.

Державний бюджет, його завдання і структура. Дефіцит державного бюджету, причини його виникнення і шляхи подолання. Державний борг.

Фіскальна політика держави її суть і напрями. Податки та їх види. Дискреційна та не дискреційна державна політика.

Кредит: економічна суть і функції. Види і форми кредиту. Ціна кредиту.

Банки, їх функції і види. Банківська система та її структура. Функції центрального банку. Операції комерційних банків.

Завдання і функції Національного Банку України по стабілізації грошової системи країни.

Тема 15. Світова економіка: сутність тенденції та перспективи

Світове господарства: поняття, ознаки, етапи та тенденції розвитку. Міжнародний поділ праці та інтеграція національних господарств.

Глобалізація як новий етап розвитку інтеграційних процесів у світовій економіці. Світова інфраструктура. ТНК і розвиток інтеграційних зв'язків.

Інтеграція України у світове господарство та її зовнішньоекономічна політика. Проблеми входження в СОТ для України.

Тема 16. Міжнародна торгівля і світова валютна система

Економічна основа і суть міжнародної торгівлі. Теорія «порівняльних переваг» і її значення для міжнародної торгівлі. Вивезення капіталу: суть, форми і напрями. Тенденції розвитку міжнародної торгівлі в сучасних умовах. Зовнішньоторговельна політика держави та її основні форми: протекціонізм та фритредерство.

Торговий і платіжний баланс країни, його суть і структура. Проблеми входження України до Світової організації торгівлі. Міжнародні валютні відносини. Еволюція і сучасний стан світової валютної системи. Валютний ринок і валютний курс. Європейська валютна система. Міжнародні валютно-кредитні організації. Державне регулювання валютних відносин в Україні на сучасному етапі.

РЕКОМЕНДАЦІЇ З ПІДГОТОВКИ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ. ФОРМИ ПОТОЧНОГО ТА МОДУЛЬНОГО КОНТРОЛЮ НАВЧАЛЬНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Основою для підготовки студентів до семінарських занять є план семінарського заняття, рекомендована література та інформаційні джерела.

Семінарські заняття проводяться у формі бесід, дискусій, рецензування та обговорення рефератів, есе, доповідей, повідомлень, презентацій, індивідуальних завдань. При підготовці до семінарського заняття використовуються підручники та навчальні посібники, монографії, статті, періодичні видання, статистичні довідники, інформаційні матеріали, матеріали з мережі Інтернет. Підготовка до семінарського заняття є обов'язковим елементом навчального процесу.

При підготовці до занять студент має розглянути і засвоїти питання, що були предметом лекції, а також тих, що винесені на самостійне вивчення, а саме:

- ознайомитись з планом семінарського заняття та переліком навчальної літератури, наведеним у кінці плану;
- ознайомитися з конспектом лекцій;
- виконати завдання для самостійної роботи;
- опрацювати теоретичні основи лекційного матеріалу.

Підготовка студентів до семінарських занять передбачає:

- опрацювання та засвоєння лекційного матеріалу;
- вивчення запропонованих ключових понять;
- вивчення питань, винесених на самостійне опрацювання;
- підготовка відповідей на питання, які розглядатимуться на заняттях;
- відповідь на тестові питання для самоконтролю та індивідуальні завдання: реферати, есе, презентації, доповіді, які додаються до кожної теми;
- складання переліку питань, які не вдалося засвоїти самостійно;
- підготовка реферату, есе, презентації, доповіді.

Реферати, есе, презентації, доповіді заслуховуються на семінарському занятті. Мета – засвоєння студентами основних аспектів розглянутої теми та формулювання запитань, які можуть виникнути під час дискусії.

Готуючи реферат, необхідно пам'ятати, що його обсяг не може перевищувати 15 сторінок. Обов'язковими для реферату є план, точно сформульовані цілі реферату, висновки та перелік використаної літератури. Разом з тим студент повинен не тільки написати, а й коротко (протягом 5–7 хвилин) розкрити перед аудиторією або в індивідуальній бесіді з викладачем основні проблеми, розглянуті в роботі. При цьому головними критеріями оцінки реферату є:

- відповідність змісту реферату вибраній темі;
- рівень знань з теми;
- самостійний виклад основного змісту реферату;
- уміння коротко і водночас якомога інформативніше усно розкрити зміст реферату;
- уміння відповідати на поставлені завдання.

Тематика рефератів наводиться в посібнику після кожної теми.

Поточний контроль проводиться з метою визначення якості навчального процесу і його результатів у міжсесійний період. Він здійснюється під час аудиторних та індивідуальних занять, а також перевірки самостійно виконаних студентами завдань, передбачених навчальною програмою з «Прикладної економіки».

Об'єктами поточного контролю знань студентів є: систематичність та активність роботи студента на семінарських заняттях, виконання завдань для самостійного опрацювання і модульних (контрольних) завдань.

Формами поточного контролю знань студентів можуть бути: *усні опитування, вирішення практичних завдань, тестування, самостійні роботи, виступи з рефератом, словник та модульні контрольні роботи.*

Модуль – це частина програми дисципліни, яка складається з пов'язаних між собою у певному співвідношенні теоретичних, емпіричних і практичних компонентів змісту, кожна складова якого оцінюється в балах.

Перший модуль охоплює 1–6 теми, другий – 7–10 теми, третій модуль включає теми 11–16. Кожний модуль завершується написанням **модульної контрольної роботи**. Приклад завдань модульної контрольної роботи наводиться в посібнику на с. 132.

У межах змістовних модулів проводиться **усне опитування**; при цьому враховується системне знання програмного матеріалу, змістовна, обґрунтована відповідь на поставлене питання, чітке володіння понятійним апаратом, активність в обговоренні.

З метою перевірки результатів поточної навчальної роботи проводиться **тестування** знань студентів. Зразки тестів наводяться після кожної теми в посібнику.

Загальна підсумкова оцінка з курсу «Прикладна економіка» складається із суми підсумкових балів за кожний змістовний модуль і самостійної роботи.

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. СТРУКТУРА І ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

ТЕМА 1. ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ: ПРЕДМЕТ І МЕТОД

План семінарського заняття

1. Зародження та основні етапи розвитку економічної теорії.
2. Предмет вивчення економічної теорії. Мета і функції.
3. Економічні закони, закономірності та економічні категорії.
4. Методи пізнання економічних процесів.
5. Економічна теорія та економічна політика, їх взаємозв'язок та взаємодія.

Література до теми: [1, с. 12-25; 6, с. 7-23; 25, с. 18-34, 36-45; 31, с. 6-20; 35, с. 11-34; 41, с. 13-35]

Терміни і поняття

Економічна теорія; політична економія; нормативна і позитивна економічна теорія; економічні категорії; економічні закони; мікроекономіка; макроекономіка; меркантилізм; фізіократи; маржиналізм; кейнсіанство; економічні відносини; економічна політика; аналіз і синтез; індукція і дедукція; метод наукової абстракції, економічне моделювання.

Теми рефератів

1. Сучасне економічне мислення: сутність, зміст, проблеми становлення і роль у розвитку суспільства.
2. Розвиток економічної думки в Україні на сучасному етапі розвитку.
3. Взаємозв'язок економічної теорії та економічної політики держави.

Питання для самоконтролю

1. Доведіть, що економічна теорія є суспільною наукою. Чи може існувати єдина економічна теорія для всіх часів і країн?
2. Зробіть аналіз спільних рис і відмінностей економічних законів і законів природи. Чи достатньо пізнати економічні закони для успішного їх використання в господарській діяльності? Чи може економічний суб'єкт взагалі не зважати на вимоги економічних законів?
3. В чому полягає відмінність позитивної та нормативної економічної теорії?

4. В чому суть економічної політики та в якому співвідношенні вона знаходиться з економічною теорією?
5. Пригадайте конкретні ситуації та наведіть приклади із власного життя, життя сім'ї, держави, які б вимагали знання економічної теорії.

Завдання до теми

1. Заповніть схему та проаналізуйте погляди представників різних економічних шкіл.

Економічні школи	Представники	Джерело багатства	Заходи економічної політики
Меркантилізм			
Фізіократизм			
Класична школа політекономії			

2. Поясніть, чому закон зростаючих потреб є об'єктивним, якщо людина сама приймає рішення про продаж виробленого товару по тій чи іншій ціні?

3. Визначте твердження, що відносяться до мікро- або до макроекономіки:

- а) уряд здійснює політику лібералізації цін;
- б) відсутність достатньої кількості хлібних виробів викликана зниженням врожайності зернових протягом тривалого періоду в центральних регіонах країни;
- в) мінімальний рівень заробітної плати в країні складає 869 грн у 2010 р.;
- г) ліквідація бюджетного дефіциту є одним із заходів зниження рівня інфляції;
- д) зниження податкових ставок сприяє поживленню ділової активності в країні;
- ж) розмір витрат студента залежить від середнього доходу його сім'ї або особистого доходу студента.

4. Економічна теорія в своїх дослідженнях широко використовує графіки. За якими правилами вони будуються, як їх "читати"? Одержати відповідь на це Вам допоможе вивчення доповнення до глави 1 «Економікс» Макконнелла К. Р., Брю С. Л.

Тести

1. **Вкажіть характерну ознаку нормативної економіки:**

- а) виявлення сутності економічних явищ та процесів;
- б) дослідження фактичного стану економіки;
- в) вивчення економічних закономірностей;

г) обґрунтування певної економічної політики.

2. Визначте, що є предметом дослідження мікроекономіки:

- а) вибір фірмою обсягу виробництва, що максимізує прибуток;
- б) вибір заходів стримування інфляції;
- в) планування обсягу податкових надходжень до державного бюджету;
- г) визначення курсу національної грошової одиниці.

3. Вкажіть положення, яке не стосується визначення предмета економічної науки:

- а) зростаючі потреби людей і суспільства в цілому;
- б) ефективне використання ресурсів;
- в) безмежні виробничі ресурси;
- г) обмеженість виробничих ресурсів.

4. Визначте правильне твердження:

- а) економічна теорія – це природнича наука, яка досліджує розміщення обмежених ресурсів у світі;
- б) економічна теорія – це точна наука, яка досліджує раціональне використання ресурсів;
- в) економічна теорія – це суспільна наука, яка досліджує еволюцію суспільних формацій;
- г) економічна теорія – це суспільна наука, яка досліджує поведінку економічних суб'єктів в умовах обмеженості ресурсів.

5. На відміну від законів природи економічні закони:

- а) є об'єктивними;
- б) доступні до пізнання;
- в) відбивають істотні, внутрішньо необхідні зв'язки;
- г) діють протягом певного історичного часу;
- д) можуть вводитися (скасовуватися) рішеннями парламенту або уряду.

6. Проблеми пізнання та правильного використання економічних законів не стосуються:

- а) розробка і прийняття нових економічних законів;
- б) з'ясування механізму дії економічних законів;
- в) пошук та впровадження економічних важелів, що найкраще відповідають вимогам економічних законів;
- г) чітке формулювання вимог економічних законів;
- д) розробка правових актів і господарських рішень, що не суперечать економічним законам.

7. Засновниками класичної школи є:

- а) Карл Маркс;
- б) Адам Сміт;

в) Дж. М. Кейнс;

г) Давід Рікардо.

8. Засновниками маржиналізму є:

а) К. Менгер;

б) Ф. Візер;

в) Е. Бем-Баверк;

г) В. Петті.

9. Економічні блага – це:

а) будь-які корисні речі, що здатні задовольняти потреби людей;

б) усі вироблені у суспільстві матеріальні речі та послуги;

в) блага, яких достатньо для повного задоволення наявних потреб;

г) блага, які порівняно із потребами, присутні в обмеженій кількості;

д) продукти праці, що здатні задовольняти будь-які потреби людей.

10. Встановіть відповідність між методами економічних досліджень та їхніми визначеннями: (А. економічне моделювання; Б. узагальнення; В. абстракція; Г. класифікація; Д. дедукція):

1) ігнорування певних впливів, акцентування на чомусь одному;

2) висновки щодо сталих, повторюваних зв'язків між достатньою кількістю фактів та явищ;

3) групування процесів та явищ за певними критеріями (принципами);

4) представлення головних зв'язків між певними явищами за допомогою графічних або математичних.

ТЕМА 2. ЕКОНОМІЧНА СИСТЕМА СУСПІЛЬСТВА ТА ВІДНОСИНИ ВЛАСНОСТІ. ЕКОНОМІЧНІ ПОТРЕБИ ТА ІНТЕРЕСИ

План семінарського заняття

1. Економічні потреби та економічні інтереси суспільства. Економічний закон зростання потреб. Крива виробничих можливостей.
2. Економічна система, її сутність, цілі й основні структурні елементи. Типи економічних систем.
3. Перехідні економічні системи. Зміст та основні риси.
4. Власність, її суть, форми і місце в економічній системі.
5. Еволюція відносин власності в Україні

Література до теми: [1, с. 39-86; 4, с. 30-73; 6, с. 24-60; 7, с. 173-187; 16, с. 4; 19, с. 97; 20, с. 119-130; 21, с. 132-135; 25, с. 30-35; 30, с. 26-44; 56]

Терміни і поняття

Економічна потреба, економічний інтерес, благо, продукт, ресурс, закон зростання потреб, предмети споживання, фактори виробництва, альтернативні витрати; Економічна система, продуктивні сили, виробничі відносини, власність, привласнення, відчуження, право власності, приватна власність, суспільна власність, оренда, роздержавлення, приватизація.

Теми рефератів

1. Модель ієрархії потреб за А. Маслоу.
2. Економічна система сучасної України.
3. Акціонерна власність в розвинених країнах і проблеми її становлення в Україні.
4. Державна власність в сучасних ринкових системах: сутність, функції, масштаби, тенденції розвитку.

Питання для самоконтролю

1. Як і чому змінюються потреби людей? З'ясуйте економічні наслідки цих змін.
2. В чому сутність економічних інтересів і зв'язок з потребами?
3. За якими критеріями класифікуються економічні системи?
4. Чому саме власність є провідною ланкою системи виробничих відносин. Розкрийте її місце і роль в економічній системі.
5. Чому при трансформуванні власності в Україні найбільш поширеною формою приватизації стало акціонування?

6. Поясніть, чому в усіх розвинутих країнах відбувається поступовий перехід до змішаних форм власності?

7. Чому саме акціонерна власність і корпоративні форми організації бізнесу переважають в усіх розвинутих країнах?

Задачі до теми

1. Підприємства, що виробляють телевізійну і радіо апаратуру можуть за рахунок наявних в галузі ресурсів комбінувати випуск телевізорів і домашніх кінотеатрів наступним чином:

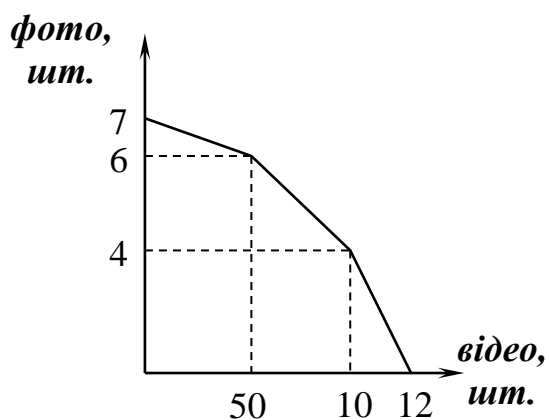
<i>телевізори, тис шт.</i>	400	350	300	200	100	0
<i>домашні кінотеатри, тис шт.</i>	0	20	40	60	50	80

За наведеними даними побудуйте криву виробничих можливостей даної галузі і позначте на ній точки і визначте якими є – ефективними, неефективними або неможливими, – наступні комбінації виробництва цих двох товарів:

- а) 60 тис домашніх кінотеатрів і 200 тис телевізорів;
- б) 60 тис телевізорів і 80 тис домашніх кінотеатрів;
- в) 300 тис телевізорів і 30 тис домашніх кінотеатрів;
- г) 300 тис телевізорів і 40 тис домашніх кінотеатрів;
- д) 60 тис телевізорів і 250 тис домашніх кінотеатрів.

Яка альтернативна вартість збільшення виробництва телевізорів з 350 до 400?

2. Визначте альтернативну вартість двадцятого фотоапарату, виражену в відеокамерах, скориставшись графіком кривої виробничих можливостей заводу:

3. Розрахуйте в кілограмах максимальну кількість м'яса, яка врівноважує альтернативні витрати споживача на придбання цього продукту в магазині та на базарі. Відомо, що споживач одержує заробітну плату в розмірі 17 грн за одну відпрацьовану годину. У магазині м'ясо коштує 45 грн/кг, але за

ним необхідно відстояти в черзі дві години, а на базарі воно продається без черг за ціною 55 грн/кг.

4. Фірма має у своєму розпорядженні три цехи, кожний з яких може виготовляти печиво і цукерки. Перший цех може виготовляти 200 т печива або 100 т цукерок; другий – 450 т печива або 600 т цукерок; третій – 800 т печива або 500 т цукерок. Побудуйте криву виробничих можливостей фірми та визначте спеціалізацію цехів.

5. Споживач має 3 пляшки соку. Корисність кожної пляшки умовно дорівнює: I – 10 од., II – 8 од., III – 6 од. Визначте граничну корисність товару і побудуйте графічне зображення

6. Вкажіть номер поля, на якому фермеру слід вирощувати тільки помідори, якщо врожайність помідорів та огірків на всіх трьох полях представлена в таблиці:

Максимальний обсяг продукції, т	Врожайність, т			
	Поле 1	Поле 2	Поле 3	Поле 4
Помідори	200	600	300	560
Огірки	500	800	600	800

7. Олег і Тарас можуть зловити протягом одного дня 10 раків або 20 карасів кожен. Побудуйте криву виробничих можливостей хлопчиків. Зобразіть графічно, як зміниться крива виробничих можливостей, якщо кожен із них зможе ловити по 12 раків у день.

8. Яка альтернативна вартість виробництва однієї пачки масла при збільшенні його виробництва з 50 до 60 пачок? Якщо фірма виготовляє 50 пачок масла і 40 пачок маргарину, які рекомендації з організації виробництва можна запропонувати?

9. На основі даних таблиці: а) визначте, починаючи з якої склянки води почне діяти закон спадної граничної корисності; б) побудуйте графіки, які ілюструють дію цього закону.

Кількість склянок води	Загальне споживче благо	Граничне споживче благо
1	10	
2	22	
3	36	
4	46	
5	51	
6	53	

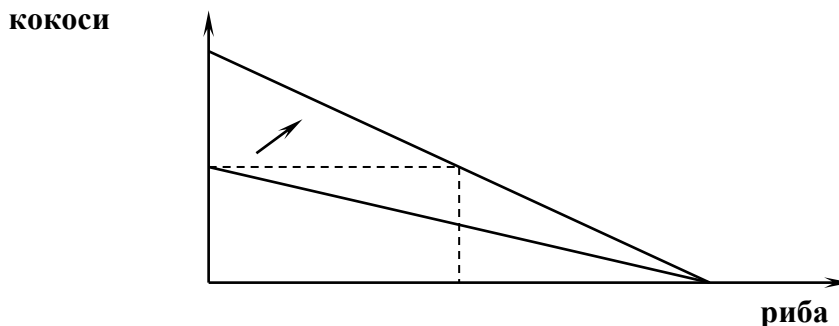
Приклади розв'язання задач

Приклад 1. В економіці острова використовується тільки один економічний ресурс — праця, що є абсолютно придатним для різних видів діяльності. Для побудови кривої виробничих можливостей складемо таблицю виробничих можливостей економіки острова, передбачивши в ній різні комбінації зайнятості.

Таблиця виробничих можливостей економіки острова

Люди	4	3	2	1	0
Кокоси	200	150	100	50	0
Риба	0	25	50	75	100
Люди	0	1	2	3	4

Перший стовпчик у таблиці показує, що всі працівники зайняті збором кокосів; другий стовпчик ілюструє нову комбінацію зайнятості: 3 людини збирають кокоси — всього 150 кг — і одна ловить рибу — всього 25 штук. По отриманих крапках будуємо задану криву. У цьому випадку крива виробничих можливостей економіки острова є прямою лінією, що пояснюється абсолютною заміною ресурсів в острівній економіці. На графіку показуємо і зрушення лінії виробничих можливостей після урагану. Підкреслюємо, що зміна загальної кількості зібраних на острові кокосів не пов'язана зі зміною числа зайнятих цим промислом.

Крива виробничих можливостей економіки острова

Приклад 2. Фермер вирощує огірки й помідори. Якщо він посадить лише помідори, то збере 20 кг урожаю, а якщо лише огірки — 10 кг. Чому дорівнюватиме альтернативна вартість прийнятого фермером рішення вирощувати додатково 1 кг огірків?

Розв'язок

Альтернативна вартість одного товару виражається в одиницях іншого товару, від якого доводиться відмовитися, тому альтернативна вартість 1 кг огірків визначається так: $20 \text{ кг помідорів} / 10 \text{ кг огірків} = 2 \text{ кг помідорів}$.

Приклад 3. У таблиці представлено виробничі можливості випуску танків і автомобілів.

Можливі комбінації	Танки	Автомобілі
А	0	10
Б	1	9
В	2	7
Г	3	4
Д	4	0

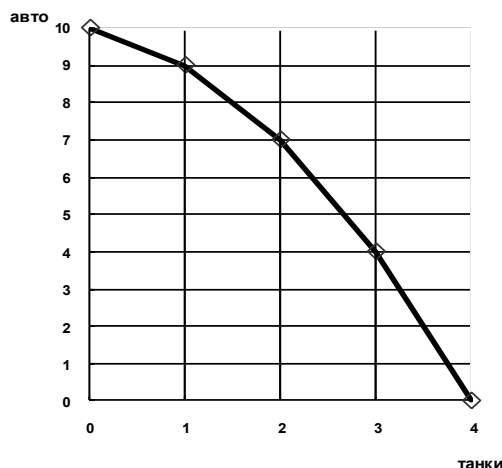
Побудуйте криву виробничих можливостей для такої економіки. Обчисліть альтернативні витрати виробництва одного танку. Визначте загальні витрати на виробництво трьох танків.

Розв'язок

Визначимо альтернативні витрати виробництва одного танку:

<i>Можливі комбінації</i>	<i>Танки</i>	<i>Авто</i>	<i>Альтернативні витрати</i>
А	0	10	
Б	1	9	$10 - 9 = 1$ авто
В	2	7	$9 - 7 = 2$ авто
Г	3	4	$7 - 4 = 3$ авто
Д	4	0	$4 - 0 = 4$ авто

Загальні витрати на виробництво трьох танків: $1 + 2 + 3 = 6$ авто. Побудуємо криву виробничих можливостей:

Приклад 4. Альтернативна вартість виготовлення фотоапарата становить 12 годинників. Підприємство може виробити за місяць 600 годинників.

Дирекція вирішує виробити 40 фотоапаратів. Скільки годинників при цьому можна виробити?

Розв'язок

Визначимо альтернативну вартість 600 годинників:

$$\begin{aligned} 1 \text{ фотоапарат} &= 12 \text{ годинників,} \\ \text{а } x \text{ фотоапаратів} &= 600 \text{ годинників,} \end{aligned}$$

отже альтернативна вартість 600 годинників становить 50 фотоапаратів, що означає: підприємство може виробити або 600 годинників або 50 фотоапаратів.

Визначимо альтернативні витрати виробництва 40 фотоапаратів:

$$\begin{aligned} 1 \text{ фотоапарат} &= 12 \text{ годинників,} \\ \text{а } 40 \text{ фотоапаратів} &= x \text{ годинників,} \end{aligned}$$

отже альтернативна вартість виробництва 40 фотоапаратів становить 480 годинників ($x = 40 \cdot 12 = 480$ годинників).

При виробництві 40 фотоапаратів підприємство буде змушене відмовитись від виробництва 120 годинників ($600 - 480 = 120$ годинників).

Приклад 6. Номінал акції складає 500 грн., дивіденд – 20 %, позичковий відсоток – 10 % річних. Обчисліть курс акції. Визначте загальний дохід і засновницький прибуток від продажу 5000 акцій за ринковою вартістю.

Розв'язок

Для визначення курсу акцій скористаємося формулою:

Курс акцій (КА) – ринкова ціна акцій, яка визначається як капіталізований дохід на акцію за формулою:

$$КА = \frac{\text{дивіденд}}{\text{банківський процент } (i)} \cdot 100 \%$$

Дивіденд становить 20 % від номінальної вартості акції (500 грн.), а саме: 100 грн.

Отже, ринкова вартість акції складає:

$$\hat{A} = \frac{100 \text{ грн.}}{10\%} \cdot 100 \% = 1000 \text{ грн.}$$

Тоді продаючи 5000 акцій сукупний дохід підприємства становить: $5000 \times 1000 = 5000000$ грн., а засновницький прибуток становитиме:

$$5000000 - (500 \times 5000) = 2500000 \text{ грн. або засновницький прибуток (ЗП)}$$

можна порахувати наступним чином:

$$\text{ЗП} = (\text{ринкова ціна акції} - \text{номінальна ціна акції}) \cdot \text{кількість проданих акцій}$$

$$\text{Засновницький прибуток} = (1000 - 500) \cdot 500 = 2500000 \text{ грн.}$$

Відповідь: курс акції становить 1000 грн., загальний дохід становить 5млн. грн., а засновницький прибуток 2,5 млн. грн.

Приклад 7. Працівник купив 4 кавуна. Умовно визначимо корисність кожного у балах:

I – 25 б., II – 15 б., III – 5 б., IV – 1 б.

Необхідно розрахувати загальну корисність кавунів, граничну корисність і побудувати відповідні графіки.

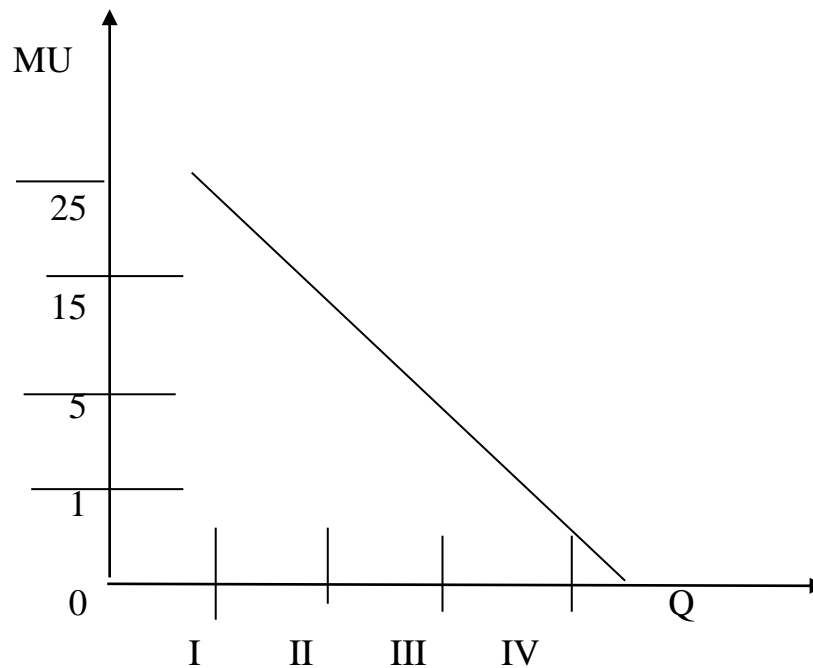
Розв'язок

а) Загальна корисність будь-якого товару визначається як сума корисності усіх одиниць товару: $25 \text{ б.} + 15 \text{ б.} + 5 \text{ б.} + 1 \text{ б.} = 46 \text{ б.}$

б) Рівень граничної корисності визначається показником останньої од. товару: $IV = 1 \text{ б.}$

Її рівень зменшується за збільшенням кількості споживаного товару.

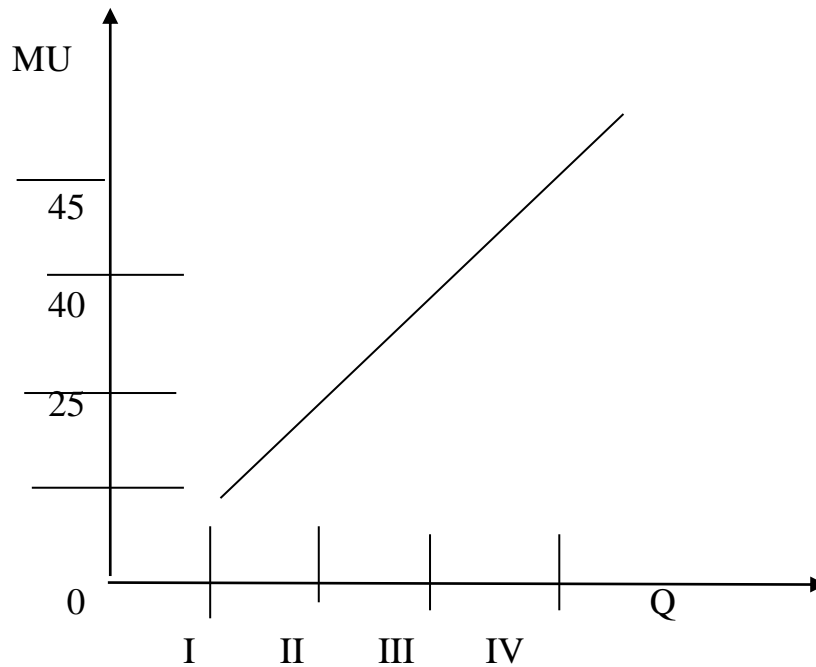
в) Графік граничної корисності має такий вигляд:

де:

- MU – marginal utility – рівень граничної корисності;
- Q – кількість одиниць споживаного товару.

г) Графік загальної (сукупної) корисності:

де:

- TU – total utility – рівень загальної корисності;
- Q – кількість одиниць споживаного товару.

Тести

1. *Визначте, яке фундаментальне явище спричиняє необхідність економічного вибору:*

- а) різноманітність потреб людей і суспільства;
- б) наявність багатьох альтернатив використання грошей;
- в) постійне зростання потреб;
- г) обмеженість ресурсів.

2. *Економічні блага це:*

- а) будь-які корисні речі, що здатні задовольняти потреби людей;
- б) усі вироблені у суспільстві матеріальні речі та послуги;
- в) блага, яких достатньо для повного задоволення наявних потреб;
- г) блага, які порівняно із потребами, присутні в обмеженій кількості;
- д) продукти праці, що здатні задовольняти будь-які потреби людей.

3. *Визначте, що не є економічним благом:*

- а) отриманий у спадщину будинок;
- б) безкоштовна медична допомога у районній лікарні;
- в) свіже повітря на околиці хвойного лісу;
- г) подарований батьками комп'ютер.

4. Якщо обсяг виробничих ресурсів збільшився, то:

- а) неодмінно зросте обсяг суспільного виробництва;
- б) економіка в змозі виробляти більше товарів і послуг;
- в) зросте технічний рівень виробництва;
- г) підвищиться стандарт життєвого рівня;
- д) зросте продуктивність суспільної праці.

5. Визначте, що буде альтернативною вартістю прийнятого вами рішення купити підручник з економічної теорії вартістю 30 грн:

- а) сплачені за підручник 30 грн;
- б) вартість ресурсів, витрачених на видавництво підручника;
- в) інший товар (послуга), від якого Ви відмовилися на користь підручника;
- г) вартість інших товарів (послуг), на які Вам не вистачило грошей.

6. Вкажіть, що є альтернативною вартістю виробництва ще одного літака:

- а) ціна літака;
- б) кількість гелікоптерів, від яких слід відмовитися задля виробництва одного літака;
- в) прибуток, який отримує виробник літака після його продажу;
- г) граничні витрати останнього літака.

7. Визначте правильне визначення того, що являє собою крива виробничих можливостей певної країни:

- а) лінія, що поєднує всі комбінації ресурсів, які потрібні для виробництва двох товарів;
- б) лінія, що поєднує всі комбінації обсягів двох товарів, які можуть бути вироблені з наявних ресурсів при повній їх зайнятості й повному обсязі виробництва;
- в) лінія, що поєднує всі комбінації обсягів двох товарів, що запланував уряд країни виробити впродовж року з наявних ресурсів;
- г) лінія, що поєднує альтернативні вартості виробництва одного з товарів, виражені в кількості іншого товару.

8. Визначте, за якої умови не відбудеться зсуву кривої виробничих можливостей тепличного комбінату, який вирощує перець і помідори:

- а) у теплицях висадили нові сорти високоврожайних помідорів;
- б) на комбінаті скоротили посаду агронома по захисту рослин від шкідників;
- в) зростання доходів населення збільшило попит на овочі;
- г) на комбінаті введено в експлуатацію новий тепличний павільйон.

9. Визначте, за яких умов крива виробничих можливостей матиме вигляд прямої:

- а) якщо альтернативна вартість виробництва одного з товарів дорівнює нулю;
- б) якщо альтернативна вартість виробництва одного з товарів є величиною незмінною;
- в) якщо діє закон зростання альтернативної вартості;
- г) якщо ресурси, що використовуються для виробництва двох благ, не є взаємозамінними.

10. Власність – це:

- а) певні матеріальні та нематеріальні цінності, які привласнюються людьми;
- б) відносини між людьми з приводу привласнення та відчуження матеріальних благ та послуг;
- в) відносини з приводу розпорядження певними речами;
- г) усі відповіді правильні;
- д) усі відповіді неправильні.

11. Якщо будь-яке майно взяти в оренду, то орендар:

- а) є потенційним власником;
- б) розпоряджається споживчою вартістю майна;
- в) є повним власником;
- г) розпоряджається цінністю даного майна (може продати його або подарувати);
- д) всі відповіді вірні;
- е) всі відповіді невірні.

12. Приватна власність – це форма юридичного закріплення за громадянам прав:

- а) володіння будь-яким майном;
- б) користування і розпорядження будь-яким майном;
- в) застосування і розпорядження будь-яким майном;
- г) володіння, користування і розпорядження будь-яким майном.

13. У повноваження орендаря не входить:

- а) володіння орендованим майном;
- б) користування орендованим майном;
- в) відчуження орендованого майна.

14. Існування державної власності зумовлено:

- а) наявністю збиткових галузей виробництва;
- б) необхідністю розв'язання загальнонаціональних і соціальних задач підтримки рівня життя населення;

- в) прагненням збільшити державні доходи;
- г) наявністю галузей, від розвитку яких залежить економічний і технічний рівень всього суспільного виробництва;
- д) усі відповіді вірні;
- е) усі відповіді невірні.

15. Націоналізація – це:

- а) розпродаж і безоплатний розподіл акцій;
- б) продаж державного житла квартиронаймачам;
- в) передача підприємств, галузей виробництва, земель у власність держави;
- г) відмова від державної монополії з метою розвитку конкуренції.

16. До негативних наслідків процесів роздержавлення і приватизації в розвинутих країнах світу відносять:

- а) надання населенню можливості купувати товари і послуги з державного сектора економіки за відносно дешевими цінами;
- б) зростання армії безробітних;
- в) продаж державної власності за штучно заниженими цінами;
- г) сприяння проведенню структурної перебудови економіки;
- д) вірні всі відповіді;
- е) вірні відповіді а) і г);
- ж) вірні відповіді б) і в);
- з) невірні всі відповіді.

ТЕМА 3. ТОВАРНЕ ВИРОБНИЦТВО ЯК ФОРМА ОРГАНІЗАЦІЇ СУСПІЛЬНОГО ВИРОБНИЦТВА. ГРОШІ І ГРОШОВА СИСТЕМА

План семінарського заняття

1. Суть, фактори і структура суспільного виробництва.
2. Форми організації суспільного виробництва: натуральна і товарна.
3. Товарне виробництво. Товар і його властивості.
4. Закон вартості, його сутність та функції.
5. Суть та функції грошей. Закони грошового обігу. Грошова система.

Література до теми: [1, с. 58-85, 199-208; 4, с.79-110; 23, с. 35-51; 31, с. 76-92; 32, с. 79-118; 35, с. 96-124; 41, с. 113-187; 60]

Терміни і поняття.

Суспільне виробництво, робоча сила, засоби праці, предмети праці, натуральне господарство, товарне виробництво, товар, вартість, споживна вартість, продуктивність праці, інтенсивність праці, ціна товару; гроші, кредитна картка, рівняння Фішера, грошова система, золотий стандарт, масштаб цін, валютний курс, конвертованість валюти, девальвація, ревальвація, інфляція.

Теми рефератів.

1. Ресурсний потенціал України та ефективність його використання.
2. Сутність маржиналістської теорії цінності.
3. Протиріччя закону вартості та його роль у виникненні та розвитку капіталізму.
4. Сутність, механізм дії та регулятивні функції закону вартості.
5. Грошова реформа в Україні 1996 року: необхідність, концепція, наслідки.

Питання для самоконтролю.

1. Яка різниця між поняттями “товар” і “продукт”?
2. Чому не виникає товарне виробництво, якщо відсутня економічна відокремленість виробників?
3. Яка роль обмеженості (рідкості) ресурсів у виникненні товарного виробництва?
4. Визначте, які фактори необхідно використати в першу чергу, щоб забезпечити економічне зростання в Україні?
5. Чи існує натуральне виробництво в сучасних умовах? Наведіть приклади. Розкрийте його місце і роль в сучасній економіці України.
6. Якими факторами зумовлене сучасне розмаїття видів грошей?

7. Сьогодні більшість домашніх господарств країн ринкової економіки користується кредитними картками. Чим пояснити відмову від реальних грошей на користь їх заміників?
8. Чи залежить кількість паперових грошей, що перебуває в обігу, від золотого запасу країни? Яку роль відіграє золото в сучасній грошовій системі?

Задачі до теми.

1. *Визначте, як впливають зміни у продуктивності та інтенсивності праці на величину вартості товару. Заповнити таблицю.*

Зміни у продуктивності та інтенсивності праці	Вартість одиниці товару		
	Зростає	Знижується	Залишається без змін
1. Продуктивність праці:			
а) зростає	_____	_____	_____
б) знижується	_____	_____	_____
2. Інтенсивність праці			
а) зростає	_____	_____	_____
б) знижується	_____	_____	_____

2. Індивідуальні затрати робочого часу на виробництво одиниці товару однакової споживної вартості в першій групі підприємств галузі дорівнюють 4 години, в другій групі – 6, в третій групі – 8, в четвертій групі – 10 годинам. Перша група підприємств виробляє 20 тис. одиниць товарів, друга група – 150 тис., третя група – 80 тис., четверта група – 30 тис. одиниць. Визначте суспільно необхідний робочий час виробництва одиниці товарів в даній галузі.

3. На виробництво одиниці певного товару три групи виробників відповідно витрачають 6; 2 і 3 години робочого часу. Визначте суспільно-необхідний робочий час, якщо перша група підприємств випускає 60, друга - 36 і третя - 24 одиниці продукції.

Як зміниться суспільно-необхідний робочий час, якщо у першій групі виробників удвічі зросте продуктивність праці, а у другій - у 3 рази збільшиться інтенсивність праці. Зробіть аналіз економічного стану цих груп виробників для обох випадків.

4. Певний товар виробляється на 4-х підприємствах галузі. Індивідуальні витрати часу на виробництво одиниці товару становлять на кожному з цих підприємств 3, 4, 5, 6 годин, а їхні обсяги виробництва відповідно дорівнюють 200, 300, 400 і 100 одиниць товару. Визначте суспільно-необхідний час на виробництво товару і економічний стан кожного виробника.

Як вони зміняться у разі, якщо на першому і четвертому підприємствах вдвічі зросте інтенсивність праці.

5. Певний товар виробляється на п'яти підприємствах галузі. Індивідуальні витрати на виготовлення одиниці продукту на цих підприємствах становлять відповідно 2, 3, 4, 5 і 6 годин робочого часу. Частка кожного з цих підприємств у загальному обсязі галузевого виробництва дорівнює відповідно 5, 20, 25, 40 і 10 відсотків. Визначте суспільно необхідний робочий час та проаналізуйте економічний стан підприємств цієї галузі.

Як зміниться суспільно-необхідний робочий час, якщо вдвічі зросте продуктивність праці: а) на першому підприємстві? б) на четвертому підприємстві? Поясніть, чому будуть такими різними наслідки підвищення продуктивності праці на цих двох підприємствах.

6. Товар А обмінюється на десять одиниць товару Б. Як зміниться нове співвідношення цих товарів, якщо:

а) продуктивність праці у виробництві товару А зросте вдвічі?

б) удвічі зросте продуктивність праці у виробництві товару Б?

в) інтенсивність праці у виробництві товару А зросте вдвічі?

г) у виробництві товару А удвічі зросте продуктивність праці, а у виробництві товару Б – у два рази підвищиться інтенсивність праці?

д) в обох виробництвах водночас зростуть в два рази і продуктивність і інтенсивність праці?

7. Одиниця товару А обмінюється на 100 г золота. Як зміниться мінове співвідношення даного товару і золота, якщо:

а) удвічі зросте продуктивність праці у виробництві золота?

б) удвічі зросте продуктивність праці у виробництві товару А?

в) удвічі зросте інтенсивність праці в обох виробництвах?

г) продуктивність праці у золотовидобувній промисловості зросте в два рази, а у виробництві товару А – в два рази знизиться?

д) в чотири рази зросте попит на товар А?

8. Сума цін вироблених товарів – 40 млрд. золотих дол., продано в кредит товарів на 400 млн. дол. золотом, сума платежів – 600 млн. золотих дол., сума взаємно погашених платежів – 280 млн. дол. золотом, середнє число оборотів одного долару за рік – 10 разів. Визначте скільки залишиться в обігу золотих доларів, якщо уряд випустить в обіг 3 мільярди паперових доларів?

9. Сума цін товарів, вироблених в країні дорівнює 150 млрд. грн., сума цін товарів, проданих у кредит, дорівнює 20 млрд. грн. На підставі взаємних розрахунків і за бартерним обміном було реалізовано товарів на суму 50 млрд. грн., платежі за якими настав час розрахунку дорівнюють 20 млрд. грн.

Визначте, яка необхідна готівкова маса грошей в обігу, якщо гривня обертається 10 разів на рік.

10. Кількість грошей у обігу зросла у 1,5 рази, а сума цін товарів збільшилася у 1,3 рази. Дайте відповідь, за рахунок чого змінилася кількість грошей у обігу, якщо сума товарів, проданих в кредит, сума платежів, а також взаєморозрахунків залишилися без змін.

Приклади розв'язання задач

Приклад 1. Щоб зробити одиницю товару, одна група товаровиробників витрачає 4 години, друга — 2,5 години, третя — 3 години. Потрібно визначити суспільно-необхідний час виробництва товару, якщо відомо, що перша група виготовила 20 од., друга — 12 од., третя — 8 одиниць товару. Проаналізувати яким є економічний стан кожного виробника.

Як зміниться суспільно необхідний робочий час та економічний стан підприємств, якщо на першому підприємстві удвічі зросте продуктивність праці, а на третьому – інтенсивність праці.

Результати розрахунків подати у табличній формі.

Розв'язок

Визначимо суспільно необхідний робочий час як середньозважений час, записавши умову і розв'язок в таблицю.

$$\text{СНРЧ} = \frac{\text{ІРЧ}_1 \cdot Q_1 + \text{ІРЧ}_2 \cdot Q_2 + \dots + \text{ІРЧ}_n \cdot Q_n}{Q_1 + Q_2 + \dots + Q_n}, \text{ де}$$

$\text{ІРЧ}_1, \text{ІРЧ}_2, \text{ІРЧ}_n$ — витрати на виробництво товару відповідно першого, другого та n-го виробників;

Q_1, Q_2, Q_n – обсяги виробництва відповідно першого, другого і n-го виробників.

За допомогою даної формули підрахуємо суспільно-необхідний робочий час:

$$\text{СНРЧ} = \frac{4 \cdot 20 + 2,5 \cdot 12 + \dots + 3 \cdot 8}{20 + 12 + 8} = \frac{134}{40} = 3,35 \text{ (годин)}$$

Таблиця 1

групи	Обсяг виробництва (Q), од.	Індивідуальний час		Суспільно-необхідний час		СНРЧ-ІРЧ
		на 1 од., год.	Всього, ІРЧ•Q	на 1 од., год.	Всього, СНРЧ•Q	
1	20	4	80	3,35	67	- 13
2	12	2,5	30		40,2	+ 10,2
3	8	3	24		26,8	+ 2,8
всього	40		134		134	0

Визначимо соціально-економічне положення кожної групи. У першій групі товаровиробників індивідуальний час виробництва товару перевищує суспільно необхідний, тому вона буде зазнавати збитків. Навпроти, у другій і третій групі товаровиробників суспільно необхідний час перевищує індивідуальний час на випуск продукції, тому в цих груп буде додатковий (економічний) прибуток.

2. *Ринкова вартість і ціна товарів* визначається суспільно-необхідними витратами, які можуть бути як більшими, так і меншими за індивідуальні витрати кожного окремого товаровиробника.

Визначимо обсяги випуску продукції та індивідуальні витрати робочого часу на кожному підприємстві після змін, зазначених в умові задачі:

Обчислення суспільно необхідних витрат робочого часу на 1 од. товару, сукупних індивідуальних, сукупних суспільно необхідних витрат та різниці між ними подаємо у табличній формі:

групи	Обсяг виробництва (Q), од.	Індивідуальний час		Суспільно-необхідний час		СНРЧ-ІРЧ
		на 1 од., год.	Всього, ІРЧ•Q	на 1 од., год.	Всього, СНРЧ•Q	
1	40	2	80	2,32	92,8	12,8
2	12	2,5	30		27,9	- 2,1
3	16	3	48		37,3	- 10,7
всього	40		158		158	0

$$\text{СНРЧ} = \frac{2 \cdot 40 + 2,5 \cdot 12 + 3 \cdot 16}{40 + 12 + 16} = \frac{158}{68} = 2,32 \text{ (годин)}$$

Відповідь: За початкових умов роботи підприємств галузі, як видно з таблиці 1, суспільно-необхідний робочий час становив 3,35 год. і перевищував

індивідуальні витрати робочого часу на другому і третьому підприємстві, але був меншим за витрати першого підприємства.

Реалізація продукту за суспільно необхідними витратами забезпечувала надлишкові надходження на другому (+10,2) і третьому (+2,8) підприємствах, а перше підприємство мало втрати (-13). При цьому індивідуальні та суспільно необхідні витрати робочого часу в масштабах галузі врівноважуються, а їхнє відхилення дорівнює 0.

Після зазначених в умові задачі змін суттєво зріс галузевий обсяг випуску, індивідуальні витрати праці на 1 од. продукту на першому підприємстві скоротилися, суспільно необхідний робочий час знизився до 2,32 год. на 1 од. товару. При цьому перше підприємство суттєво покращило свій економічний стан – замість втрат воно має тепер додаткові надходження (+12,8), тоді як друге і третє підприємство втратили свої економічні переваги і замість надлишкових надходжень мають збитки (-2,1 та -10,7 відповідно).

Приклад 2. Товар А обмінюється на 5 одиниць товару Б. Як зміниться мінове співвідношення, якщо:

- а) продуктивність праці у виробництві товару А зросте удвічі?
- б) удвічі зросте продуктивність праці у виробництві товару Б?
- в) у виробництві товару А удвічі зросте продуктивність праці, а у виробництві товару Б – у два рази підвищиться інтенсивність праці?

Розв'язок

За умовою задачі товар А обмінюється на товар Б у пропорції:

1 од. тов. А = 5 од. тов. Б;

а) якщо у виробництві товару А удвічі зросте продуктивність праці, його вартість удвічі скоротиться і пропорція обміну на товар Б буде такою:

1 од. тов. А = 2,5 од. тов. Б;

б) якщо удвічі зросте продуктивність праці у виробництві товару Б, його вартість зменшиться удвічі, а пропорція обміну товару А на товар Б буде:

1 од. тов. А = 10 од. тов. Б;

в) якщо удвічі зросте продуктивність у виробництві товару А його вартість удвічі зменшиться, зростання інтенсивності праці у виробництві товару Б не вплине на його вартість, отже пропорція обміну цих товарів буде такою:

1 од. тов. А = 2,5 од. тов. Б.

Приклад 3. 7,5 пляшок води обмінюється на 2 кг яблук. Якою буде пропорція обміну 1 пл. води, якщо продуктивність їх виробництва зросте у 2 рази, а обсяг врожаю яблук збільшився у 1,5 раз?

Розв'язок

Згідно з законом вартості за умовою зростання продуктивності праці обміну належать 15 пл. води ($7,5 \times 2$), які завдяки більшому обсягу врожаю будуть обмінюватися не на 2 кг яблук, а на 3 кг.

Тому нова пропорція обміну буде такою: 15 пл. води = 3 кг яблук, тобто 1 пл. води буде обмінюватися на 0,2 кг яблук. (3:15).

Відповідь: нова пропорція обміну буде 1 пл. води : 0,2 кг яблук.

Приклад 4. 1 кг кави можна обміняти на 17 кг солі. Через рік продуктивність праці у виробництві солі зросла у 2 рази, а за природних умов кави зібрали у 2 рази менше. Визначте нову пропорцію обміну 1 кг кави.

Розв'язок

Згідно з теорією питання про вплив рівня продуктивності праці на рівень вартості товару і, відповідно, на пропорцію обміну цього товару на інші визначаємо, що товар «сіль» стане у 2 рази дешевше, тому його потрібно у 2 рази більше ($17 \text{ кг} \times 2 = 34 \text{ кг}$).

Завдяки негативним природним умовам до обміну потрапляє не 1 кг кави, а 0,5 кг. Нова пропорція буде: 0,5 кг кави обмінюється на 34 кг солі, або 1 кг кави – на 68 кг солі.

Відповідь: за новими умовами обміну пропорція обміну буде такою – 1 кг кави становить 68 кг солі.

Приклад 5. Мінова вартість 10 кг картоплі складає 0,4 кави. Як зміниться пропорція обміну, якщо в зв'язку з врожаєм кави зберуть у 2 рази більше, а картоплі на ринку буде на 20% менше.

Розв'язок

Запишемо дану пропорцію обміну:

$$10 \text{ кг картоплі} = 0,4 \text{ кг кави}$$

$$1 \text{ кг картоплі} = 0,04 \text{ кг кави.}$$

За нових умов на ринку буде 8 кг картоплі і 0,8 кг кави, що дає таку пропорцію:

$$8 \text{ кг картоплі} = 0,8 \text{ кг кави;}$$

$$1 \text{ кг картоплі} = 0,1 \text{ кг кави;}$$

$$10 \text{ кг картоплі} = 1 \text{ кг кави.}$$

Відповідь: за новими умовами 10 кг картоплі буде обмінюватися на 1 кг кави.

Приклад 6. За умов золотомонетного стандарту загальна сума цін товарів, запропонованих для продажу у США становила 108 млрд дол. золотом. Для обслуговування товарного обігу уряд випустив 4,5 млрд паперових доларів. Визначте, скільки золотих доларів залишиться в обігу, якщо відомо, що долар обертається 15 разів на рік, у кредит продано товарів на загальну суму 22 млрд дол., платежі, за якими настав час розрахунку дорівнюють 7 млрд дол., за

бартером та на умовах взаємних поставок реалізується товарів на загальну суму 18 млрд. дол.

Розв'язок

Згідно з класичним підходом кількість грошей, потрібних для обігу, визначається за формулою:

$$КГ = \frac{\sum ЦТ - К + П - ВП}{О},$$

де $\sum ЦТ$ – сума цін товарів (вартісна оцінка виробленого продукту); $К$ – сума цін товарів, проданий у кредит; $П$ – платежі, за якими настав час розрахунку у поточному році; $ВП$ – платежі, які взаємно погашаються; $О$ – кількість оборотів грошової одиниці за рік.

1) Визначимо кількість грошей, що потрібні для обігу за наведеною у поясненні формулою:

$$КГ = \frac{108 - 22 + 7 - 18}{15} = 5 \text{ млрд. дол.}$$

2) Визначимо кількість золотих доларів, що мають залишитися в обігу за умови випуску 4,5 млрд. паперових доларів:

$$КГ_{\text{зол.}} = 5 - 4,5 = 0,5 \text{ млрд. золотих доларів.}$$

Відповідь: За наведених в задачі умов загальна потреба в грошах для обігу наявної товарної маси становить 5 млрд. дол., кількість золотих доларів, що мають залишитися в обігу становить 0,5 млрд. дол.

Приклад 7. У 1965 р. 1 долар обмінювався на 7,5 індійських рупій. Масштаб цін США на той час становив 0,888 г золота. Визначте, як змінився валютний курс долара до рупії у 1966 р. після девальвації долара на 8,56 %.

Розв'язок

1) Визначимо масштаб цін Індії.

Масштаб цін – це фіксована вага валютного металу, прийнята за одиницю грошей. Якщо 1 долар = 2,3 рупій і 1 долар = 0,888 грам золота, то

$$1 \text{ долар} (\text{індійських рупій}) = \frac{0,888}{2,3} = 0,1184 \text{ г золота}$$

2) *Девальвація* є грошовою реформою, що зменшує золотий зміст грошової одиниці. Отже порахуємо новий вміст золота в 1 доларі після девальвації: $0,888 - 0,888 \cdot 0,0856 = 0,8120$ грам золота.

3) Знайдемо зміну валютного курсу долара до рупії, після девальвації долара.

Валютний курс долара до рупії після девальвації долара складе:

$$1\text{ä}ä\text{ä} = \frac{0,8120}{0,1184} = 6,858\text{ä}ä\text{ä}$$

Відповідь: курс долара до рупії після девальвації долара зменшився і становить 1: 6,858 .

Приклад 8. Через туристичну агенцію сім'я купила санаторну путівку до м. Сочі (Росія). 2000 грн зі своїх заощаджень сім'я має можливість додатково витратити на відпочинок. На час від'їзду валютні курси в Україні були такими – 0,17 грн за 1 рос. руб. і 5,29 грн за 1 дол. США, в Росії – 5,95 руб. за 1 грн і 31,27 руб. за 1 дол. США. Проаналізуйте можливі варіанти конвертації гривні у рублі і оберіть з них вигідніший.

Розв'язок

Валютний (обмінний) курс – це ціна певної національної грошової одиниці в грошових одиницях іншої країни.

Розглянемо усі можливі варіанти обміну гривні на рублі.

1). Обчислимо, яку кількість рублів можна отримати, якщо гривню обміняти на рублі за існуючого курсу в Україні:

$$\frac{2000}{0,17} = 11764,7 \text{ рублів.}$$

2). Обчислимо, яку кількість рублів можна отримати, якщо гривню обміняти на рублі за існуючого курсу в Росії:

$$5,95 \cdot 2000 = 11900 \text{ рублів.}$$

3). Обчислимо, яку кількість рублів можна отримати, якщо гривню обмінювати на рублі через долар, для чого спочатку обмінюємо в Україні гривню на долари за існуючого курсу, а в Росії долари обмінюємо на рублі за російським курсом:

а) результат обміну гривні на долари:

$$\frac{2000}{5,19} = 378 \text{ доларів;}$$

б) результат обміну доларів на рублі:

$$378 \cdot 31,27 = 11820,06 \text{ рублів.}$$

Відповідь: Як видно з проведених розрахунків, найвигіднішим варіантом обміну є обмін гривні на рублі за поточним курсом безпосередньо в Росії.

Тести

1. *Вкажіть, що з наведеного можна віднести до предметів праці:*

- а) металеві конструкції, із яких на заводі будівельних машин збирається підйомний кран;
- б) верстати, за допомогою яких на заводі збирається підйомний кран;
- в) працівники, які на заводі будівельних машин збирають підйомний кран;

г) підйомний кран, який на будівельному майданчику піднімає вгору будівельні матеріали.

2. Вкажіть, як називається показник ефективності використання фактора виробництва «капітал»:

- а) продуктивність праці;
- б) матеріаломісткість;
- в) рентабельність;
- г) фондоддача.

3. Вкажіть найбільш точне визначення виробничого ресурсу «підприємницькі здібності»:

- а) здатність людей управляти іншими людьми та вміння виконувати накази інших;
- б) здатність генерувати нові ідеї, уміння вигадувати щось нове;
- в) здатність до ініціативи, організаційні та управлінські вміння, що впливають на результативність виробництва;
- г) здатність ризикувати, прагнення екстремальних ситуацій.

4. Товарне виробництво – це форма організації виробництва, за якої:

- а) виробляються корисні для суспільства і окремої людини блага;
- б) метою виробництва є задоволення суспільних і приватних потреб;
- в) продукти виготовляються для задоволення потреб виробника;
- г) всі вироблені блага набувають форми товару;
- д) продукти виробництва призначені для купівлі-продажу.

5. Підприємство виробляє 2 % продукції галузі. Що відбудеться із індивідуальною і суспільною вартістю товару, якщо продуктивність праці на даному підприємстві зросте удвічі:

- а) обидві зростуть;
- б) обидві скоротяться;
- в) обидві не зміняться;
- г) індивідуальна вартість зросте, а суспільна не зміниться;
- д) індивідуальна вартість знизиться, а суспільна не зміниться

6. Назвіть із нижче перерахованих ті споживчі блага, які не є товарами:

- а) жіночий одяг, виготовлений господинею для себе;
- б) наркотична сировина, затримана на кордоні країни;
- в) земля в сільськогосподарському виробництві України;
- г) енциклопедичний словник, виданий тиражем 100 тисяч екземплярів;
- д) бракована підприємством продукція;

є) хліб, вироблений середньовічним селянином і переданий як оброк феодалу.

7. Яке з визначень характеризує працю товаровиробника як абстрактну?

а) це продуктивна праця, що створює споживчі блага;

б) це праця людини як затрати робочої сили (витрати розумової, нервової, фізичної енергії), що створює вартість товару;

в) це розумова праця людини, що приймає участь у виробництві продукту;

г) це ручна або технічно оснащена праця.

8. Чим визначається величина вартості товару?

а) вартістю засобів виробництва, які використовуються в процесі виготовлення товару;

б) затратами живої праці на одиницю продукції;

в) затратами сировини і робочої сили на одиницю виготовленого продукту;

г) суспільно необхідними затратами праці на виробництво одиниці продукту.

9. Механізмами дії закону вартості є :

а) коливання цін та їх постійне відхилення від вартості;

б) жорстке рівняння цін усіх товарів їх вартості;

в) контроль за цінами з боку держава;

г) незалежна цілеспрямована цінова політика товаровиробників;

д) всі сучасні методи ціноутворення;

є) всі відповіді правильні.

10. До функцій закону вартості не належать:

а) регулювання зв'язків і пропорцій обміну між товаровиробниками;

б) розподіл ресурсів і праці між галузями суспільного виробництва;

в) стимулювання розвитку продуктивних сил суспільства;

г) максимізація прибутку товаровиробників;

д) економічне і соціальне розширення товаровиробників;

є) всі відповіді неправильні.

11. Яке положення розкриває сутність грошей як економічної категорії?

а) це дорогі металеві монети;

б) все, що виконує функції грошей;

в) це грошові білети і розмінна монета;

г) це особливий товар, який виконує роль загального еквіваленту;

д) рідкісні речовини природи, які служать засобом обміну.

12. Що визначає цінність грошей?

а) їх відносна рідкісність;

- б) витрати виробництва та виготовлення грошей;
- в) суспільне призначення грошей виконувати роль загального еквіваленту;
- г) прийнятність;
- д) те, що гроші виготовлені із специфічного матеріалу.

13. Більшість грошей, що знаходиться в обігу – це:

- а) монети;
- б) паперові гроші;
- в) паперові гроші та монета;
- г) безготівкові гроші.

14. Демонетизація золота означає, що:

- а) держава розпродує своє монетарне золото;
- б) припиняється тезаврація золота приватними особами;
- в) золото перестало виконувати функції грошей;
- г) припиняють карбування монет із золота;
- д) усі відповіді неправильні.

15. Що не характеризує суті грошей:

- а) сукупність активів, які використовують для виконання ділових операцій;
- б) посередник в обміні товарів і послуг;
- в) вимірник цін усіх інших товарів;
- г) одна із форм нагромадження багатства;
- д) один із видів виробничих ресурсів.

16. Коли в більшості європейських країн були введені паперові гроші:

- а) XIV ст.;
- б) XV ст.;
- в) XVI ст.;
- г) XVII ст.;
- д) XVIII ст.

17. Від чого прямо не залежить купівельна спроможність грошей:

- а) інфляція;
- б) дефляція;
- в) кількість грошей в обігу;
- г) кількість банків у країні.

18. У який період золоті монети вилучені з грошового обігу:

- а) 10-20-ті роки XX ст.;
- б) 20-30-ті роки XX ст.;
- в) 40-50-ті роки XX ст.;
- г) друга половина XX ст.;
- д) друга половина XIX ст.

ТЕМА 4. РИНКОВА ЕКОНОМІКА: СУТНІСТЬ, ПРИНЦИПИ ПОБУДОВИ

План семінарського заняття

1. Суть, завдання, функції і структура ринку. Основні суб'єкти і об'єкти ринкової економіки.
2. Етапи, моделі та методи регулювання ринкової економіки.
3. Інфраструктура ринку. Біржа, види і функції.
4. Основні концепції і моделі переходу до ринку.

Література до теми: [2, с. 73-91; 4, с. 114-155, ; 6, с. 132-146; 12, с. 3-17; 14, с. 364-369; 23, с. 52-61; 34, с. 71-92; 37; 42, с. 267-292]

Терміни і поняття

Ринок, суб'єкт ринку, об'єкт ринку, ринок товарів та послуг, ринок грошей, ринок капіталів, ринок цінних паперів, ринок робочої сили, ринок природних ресурсів, інфраструктура ринку, банк, фондова біржа, товарна біржа, аукціон, дилер, брокер, маклер, служба зайнятості.

Теми рефератів

1. Сутність та особливості функціонування інвестиційних фондів.
2. Особливості функціонування служби зайнятості (біржі праці).
3. Ринкова інфраструктура в Україні: особливості та перспективи розвитку.

Питання для самоконтролю

1. Які умови виникнення ринкової економіки? Які функції він виконує?
2. Які ви знаєте моделі ринку і які риси її характеризують. Проаналізуйте переваги і недоліки ринкової економіки.
3. Проаналізуйте переваги і недоліки ринкової економіки.
4. Поясніть відмінності у функціях центрального, комерційного і спеціалізованого банку.
5. Для чого запроваджується біржова торгівля? Чи змінилося її значення останніми роками?

Задачі до теми

1. Поясніть факт: на ринку товарів між виробником і споживачем є посередники: оптові і роздрібні торговці, дистриб'ютори, дилери та брокери. Кожен із них претендує на винагороду, що збільшує кінцеву ціну. Чи не доцільніше було б обійтись без них?

2. Скласти у вигляді таблиці порівняльну характеристику шведської, німецької, американської та японської моделей ринкової економіки.

Тести

1. Якому визначенню суті ринку доцільно віддати перевагу:

- а) ринок – це інститут, або механізм, що зводить разом покупців (пред'явників попиту) і продавців (постачальників товарів і послуг);
- б) ринок означає групу людей, що вступають у тісні ділові відносини і укладають важливі угоди щодо будь-якого товару;
- в) ринок – це відносини між людьми, що проявляються через обмін, який функціонує на ґрунті законів товарного виробництва і обігу.

2. Конкуренційний ринковий механізм – це спосіб:

- а) узгодження рішень споживачів, виробників і власників факторів виробництва;
- б) синхронізація цих рішень;
- в) узгодження і синхронізація цих рішень;
- г) усі попередні відповіді не вірні.

3. Якими проблемами у ринковій економіці повинна займатися держава:

- а) розподілом грошових доходів у суспільстві;
- б) надавати допомогу конкретному споживачу з обмеженими доходами, визначаючи способи їх раціонального використання;
- в) визначати, що і скільки потрібно виробити з наявних ресурсів;
- г) визначати коло товарів і послуг, що потрібно суспільству, незважаючи на смаки і переваги будь-якої групи або усього населення.

4. Яка з зазначених характеристик не відноситься до ринкової економіки:

- а) конкуренція;
- б) централізоване планування;
- в) приватна власність;
- г) свобода підприємницького вибору.

5. Вкажіть, як ринкова економічна система відповідає на одне з головних питань економіки:

- а) питання «для кого виробляти?» розв'язується державними органами;
- б) питання «як виробляти?» розв'язується через конкуренцію виробників;
- в) питання «що виробляти?» розв'язується на основі звичаїв і минулого досвіду;
- г) питання «що виробляти?» розв'язується за допомогою державних планів.

6. Що таке ф'ючерсний контракт, виберіть правильне визначення:

- а) угода про продаж товару з відстрочкою платежу;
- б) угода про продаж права на товар;
- в) контракт на певний термін з умовою його ліквідації, якщо товар не буде поставлено;
- г) зобов'язання продавця здійснити постачання певної кількості товару певної якості у зазначений час.

ТЕМА 5. КОНКУРЕНЦІЯ І МОНОПОЛІЯ В УМОВАХ РИНКУ

План семінарського заняття

1. Суть конкуренції та її функції.
2. Типи, види і методи конкуренції.
3. Монополії, їх суть, причини виникнення і форми.
4. Антимонопольна політика держави. Антимонопольне регулювання в Україні. Функції Антимонопольного комітету.

Література до теми: [4, с. 172-181; 18, с. 47-55; 23, с. 62-81; 28, с. 266-447; 41, с.233-260; 43, с. 405-429]

Терміни і поняття

Конкуренція; досконала конкуренція, недосконала конкуренція; монополія; олігополія; моносонія; олігопсонія; дуополія; картель; трест; синдикат; концерн; консорціум, конгломерат; монопольний прибуток; монопольна ціна.

Теми рефератів

1. Нові форми конкуренції в сучасній ринковій економіці.
2. Основні напрями антимонопольної політики України в сучасних умовах. Функції Антимонопольного комітету
3. .Вплив конкуренції та монополії на процес ринкового ціноутворення.

Питання для самоконтролю

1. За яких умов виникає конкуренція і чи може вона існувати в умовах соціалістичної системи.
2. Розкрийте методи конкурентної боротьби. Проаналізуйте відмінності досконалої і недосконалої конкуренції.
3. Назвіть основні шляхи і причини виникнення монополії. Що є критерієм монопольної влади на ринку.
4. В чому проявляються економічні наслідки монополізму.
5. Розкрийте основні напрями антимонопольної політики.
6. Які функції виконує антимонопольний комітет України.

Завдання до теми

1. Встановіть відповідність між типами ринкової структури та їхніми характерними ознаками.
1) досконала А. унікальний тип продукту, одна фірма, ціновий

конкуренція;	диктат, значні бар'єри входження на ринок;
2) чиста монополія;	Б. диференційований продукт, багато фірм,
3) монополістична конкуренція;	відсутність цінового диктату, практично необмежене входження на ринок;
4) олігополія.	В. унікальний продукт, багато дрібних фірм, ціновий диктат, вільне входження на ринок;
Г. однорідний тип продукту, велика кількість фірм, відсутність цінового диктату, вільне входження на ринок;
Д. однорідний з елементами диференціації продукт, кілька великих фірм, ціноутворення за принципом лідерства.

Поясніть свій вибір та наведіть декілька прикладів кожного з типів ринкових структур.

2. Встановіть відповідність між характерними ознаками конкуренції та видами ринкових структур:

1) однорідний товар і відсутність можливості впливати на ціну товару;	А. монополія;
2) використання торговельних марок, реклами та певні можливості впливати на ціну товару;	Б. монополістична конкуренція;
3) товар унікальний, і вхід на ринок закритий;	В. досконала конкуренція;
4) диференційований товар і слідування в ціновій політиці за лідером.	Г. монополія;
Д. олігополія.

3. Встановіть відповідність між підприємствами та типами ринкових конкурентних структур, до яких вони належать:

1. мале приватне підприємство – фермерське господарство, що вирощує та продає насіння соняшника;	А. монополія;
2. метрополітен у місті Харкові;	Б. олігополія;
3. українська кондитерська фабрика «Світоч»;	В. монополія;
американський автомобільний завод «Форд».	Г. монополістична конкуренція;
Д. досконала конкуренція.

4. На рисунку наведено графіки витрат фірми, що діє на ринку досконалої конкуренції. Встановіть відповідність між економічними показниками та їхніми числовими значеннями.

- у третьої – на 6 млн. грн. (30 % акціонерного капіталу);
- у четвертої – на 7 млн. грн. (25 % акціонерного капіталу);
- у п'ятої – на 9 млн. грн. (20 % акціонерного капіталу).

Підрахуйте загальний обсяг підконтрольного капіталу, порівняйте його з власним капіталом інвестора, що скупив контрольний пакет акцій головної компанії, зробіть аналіз.

9. Власний капітал корпорації-монополіста становить 70 млн. дол. Середня норма прибутку у народному господарстві дорівнює 12 % річних. За рахунок монополізації галузевих технологій корпорація отримує 2 млн. дол. прибутку, монополізація виробництва і збуту продукції додатково приносить фірмі 3,5 млн. дол., а контроль за галузевим ринком ресурсів – 1,5 млн. дол. прибутку.

Обчисліть величину і норму прибутку отриманого монополістом. Визначте, на скільки відсотків ціни монополіста перевищують ціни конкурентного сектора національної економіки.

10. Нижче наведено інформацію про кількість фірм у п'яти галузях та їхні частки у загальному галузевому обсязі випуску:

<i>Галузь</i>	<i>Кількість фірм у галузі</i>	<i>Частка окремих фірм у галузевому випуску</i>
<i>А</i>	100	Кожна фірма контролює від 0,75 до 1,5 % галузевого обсягу випуску.
<i>Б</i>	100	20 найбільших фірм рівними частками випускають 80 %, решта по 0,25 % – 20 % галузевого випуску.
<i>В</i>	100	Три потужні фірми контролюють відповідно 23, 10 і 25 % галузевого випуску, 97 дрібних фірм – по 0,4-0,5 % решту випуску.
<i>Г</i>	100	Дві найбільші фірми контролюють відповідно 45 і 5,5 %, 97 малих підприємств по 0,5 % – решту галузевого випуску.
<i>Д</i>	100	Одна найбільша фірма випускає 45 %, 9 крупних фірм по 2,1 % і 90 дрібних фірм по 0,4 % загального галузевого обсягу продукції.

Проаналізуйте стан конкуренції та визначте типи ринкових структур у наведених п'яти галузях економіки.

11. Капітал корпорації, яка контролює певний галузевий ринок становить 50 млн. дол., норма її прибутковості – 30 %. Визначте структуру монопольного прибутку корпорації, якщо відомо, що середня норма прибутку в національній економіці дорівнює 12 %, монополізація виробництва і збуту гарантує корпорації отримання 4 млн. прибутку, технологічна монополія і монопольний контроль за ринком ресурсів забезпечують однаковий внесок у прибуток корпорації.

12. Граничні витрати монополії дорівнюють 300 грн, цінова еластичність попиту для даного обсягу випуску становить – 5.

Визначте, за якою ціною фірма продає свій продукт та ступінь її монопольної влади. Що має робити фірма для збільшення привласнюваного прибутку?

Приклади розв'язання задач

Приклад 1. Капітал головної компанії становить 50 млн. грн, її контрольний пакет акцій дорівнює 20 %.

Головна компанія скупила на 30 млн. грн. контрольні пакети п'яти дочірніх компаній, які становлять 15 % їх акціонерного капіталу.

У свою чергу дочірні компанії придбали контрольні пакети 10 внучатих компаній на загальну суму 20 млн. грн., питома вага цих пакетів – 20 % акціонерного капіталу.

Підрахуйте загальну суму підконтрольного головному інвестору капіталу і визначте, яку частку становить у ньому власний капітал інвестора. Зробіть аналіз.

Розв'язок

Система участі – система фінансового контролю, що встановлюється головним інвестором (холдингом) через механізм послідовної скупки контрольних пакетів акцій акціонерних підприємств самим інвестором та підконтрольними йому компаніями, завдяки чому встановлюється контроль інвестора над усіма цими компаніями та сукупним капіталом, що належить цим компаніям.

1) Визначимо власний капітал головного інвестора ($K_{\text{інв.}}$):

$$K_{\text{інв.}} = 50 \times 0,2 = 10 \text{ млн. грн.}$$

2) Обчислимо капітал дочірніх і внучатих компаній, що контролюються головною компанією:

$$K_{\text{доч.}} = 30 / 0,15 = 200 \text{ млн. грн.};$$

$$K_{\text{внуч.}} = 20 / 0,2 = 100 \text{ млн. грн.}$$

3) Обчислюємо весь капітал, контрольований інвестором (ΣK):

$$\Sigma K = K_{\text{інв.}} + K_{\text{гол. ком.}} + K_{\text{доч.}} + K_{\text{внуч.}};$$

$$\Sigma K = 10 + 50 + 200 + 100 = 360 \text{ млн. грн.}$$

4) Визначаємо питому вагу власного капіталу інвестора у сумарному контрольованому ним капіталі:

$$\Sigma K = 360 - 100 \% ;$$

$$K_{\text{інв.}} = 10 - X ;$$

$$X = 10 / 360 \cdot 100 \% = 2,78 \%.$$

Приклад 2. Капітал фірми-монополіста – 50 млн. дол., норма прибутковості цієї фірми – 30 %, а середня норма прибутку в національній економіці становить 12 %. Технологічна монополія за рахунок високо технічного рівня виробництва і продукції монополії забезпечує їй 2 млн. дол. додаткового прибутку.

Визначте монопольний надприбуток, отриманий наведеною фірмою.

Розв'язок

Монопольно високий прибуток – прибуток отримуваний монополіями, який має такі складові: 1) середній прибуток на авансований капітал ($P_{\text{сер.}}$); 2) звичайний надприбуток, зумовлений технологічними перевагами виробництва і продукту фірми ($P_{\text{зв. над/приб.}}$); 3) монопольний надприбуток, що привласнюється завдяки встановленню монопольного контролю за виробництвом, збутом та ринком ресурсів ($P_{\text{мон. над/приб.}}$):

$$P_{\text{мон.}} = P_{\text{сер.}} + P_{\text{зв. над/приб.}} + P_{\text{мон. над/приб.}}$$

Монопольний надприбуток пов'язаний виключно з монополізацією виробництва, збуту та монополії на ринку ресурсів і може бути обчислений у такий спосіб:

$$P_{\text{мон. над/приб.}} = P_{\text{мон.}} - P_{\text{сер.}} - P_{\text{зв. над/приб.}}$$

Отже:

1) Обчислимо величину монопольного прибутку ($P_{\text{мон.}}$) і середній прибуток ($P_{\text{сер.}}$), зважаючи на те, що їхня норми відповідно становлять 30 % і 12 %:

$$P_{\text{мон.}} = 50 \cdot 0,3 = 15 \text{ млн. дол.};$$

$$P_{\text{сер.}} = 50 \cdot 0,12 = 6 \text{ млн. дол.}$$

2) Для обчислення монопольного надприбутку скористаємося наведеною вище формулою і зважаючи на те, що надприбуток, зумовлений технічним пріоритетом фірми, дорівнює 2 млн. дол.:

$$P_{\text{мон. над/приб.}} = 15 - 6 - 2 = 7 \text{ млн. дол.}$$

Відповідь: Отриманий наведеною фірмою монопольний надприбуток дорівнює 7 млн. дол., які привласнюються завдяки монополізації виробництва, збуту та ринку ресурсів, що дозволяє фірмі продавати вироблені продукти за монопольно високими цінами і одночасно купувати матеріали, сировину та інші потрібні ресурси за монопольно низькими цінами.

Тести

1. Яка з нижче наведених ознак свідчить про відсутність конкуренції в галузі?

- а) рівень прибутку в галузі нижчий за середній в національній економіці;
- б) нездатність окремих фірм в галузі до розширення виробництва;
- в) «заблокований» з боку однієї фірми «вхід» до галузі для інших фірм;
- г) інший рівень зарплати в галузі порівняно з середнім в країні.

2. Визначте, для якої ринкової структури найбільш характерним є виготовлення однорідної продукції всіма виробниками:

- а) монополії;
- б) монополістичної конкуренції;
- в) олігополії;
- г) досконалої конкуренції.

3. Визначте, що мають робити фірми на ринку досконалої конкуренції для збільшення виручки від своєї діяльності:

- а) збільшувати обсяг виробництва продукції за незмінного рівня цін;
- б) зменшувати обсяг виробництва продукції та збільшувати ціну;
- в) збільшувати обсяг виробництва продукції та зменшувати ціну;
- г) зменшувати ціну за сталого обсягу виробництва.

4. Монополістична конкуренція - це:

- а) ринок, де багато фірм продають абсолютно однакові товари, і жодна з фірм не володіє достатньо великою долею ринку, щоб впливати на ринкову ціну товарів;
- б) два або більше продавців, кожен з яких має деякий контроль над ціною, конкурують на ринку;
- в) тип ринку, на якому оперує невелика кількість крупних фірм;
- г) ринкова структура, за якої багато фірм конкурують, продаючи на ринку диференційований товар.

5. Визначте, якою рисою характеризується монополія:

- а) наявність одного покупця певного товару на ринку;
- б) наявність одного продавця певного товару на ринку;
- в) наявність тільки одного продавця і лише одного покупця певного товару на ринку;
- г) ринок товару, на якому пропонує товар тільки державна монополія.

6. Вкажіть, у якій з галузей української економіки зберігається державна монополія:

- а) чорній металургії;
- б) атомній енергетиці;
- в) авіатранспортній;
- г) книговидавничій.

7. Вкажіть спільну рису ринків досконалої та монополістичної конкуренції:

- а) виробляються однорідні товари;
- б) відсутній контроль над ціною;
- в) на ринку діє багато продавців і покупців;
- г) відсутня нецінова конкуренція.

8. Вкажіть, хто чи що в сучасних економічних системах заважає створенню монополій:

- а) самі виробники, подаючи судовий позов на монополіста;
- б) споживачі, відмовляючись купувати товари в монополістів;
- в) держава, створюючи антимонопольне законодавство й контролюючи його виконання;

г) Організація Об'єднаних Націй.

9. Визначте, ринок якого товару більше відповідає ознакам ринку монополістичної конкуренції:

а) електроенергії в обласному центрі;

б) картоплі в столиці України;

в) кам'яного вугілля;

г) шоколаду в Україні.

10. Олігополія - це ринкова структура, де оперує:

а) велика кількість конкуруючих фірм, що виробляють однорідну продукцію;

б) велика кількість конкуруючих фірм, що виробляють диференційований продукт;

в) невелика кількість конкуруючих фірм;

г) тільки одна крупна фірма.

ТЕМА 6. ТЕОРІЯ ПОПИТУ І ПРОПОЗИЦІЇ. ЦІНА ЯК РЕГУЛЯТОР РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

План семінарського заняття

1. Суть попиту, закон попиту і фактори, що його визначають.
2. Пропозиція: зміст, закон пропозиції і фактори, що на неї впливають.
3. Еластичність попиту і пропозиції.
4. Взаємодія попиту і пропозиції. Ринкова рівновага. Ціна рівноваги.

Література до теми: [1, с. 98-120; 3, с. 38-54; 6, с. 88-104; 27, с. 46-71; 41, с. 214-230; 42, с. 299-312; 43, с. 230-243]

Терміни і поняття

Попит, пропозиція, обсяг попиту, обсяг пропозиції, рівноважна ціна, рівноважний обсяг, закон попиту, закон пропозиції, товари-субститути, товари-комплементи, ринковий дефіцит, ринковий надлишок, еластичність попиту, еластичність пропозиції.

Теми рефератів

1. Практичне значення аналізу еластичності попиту і пропозиції в комерційній діяльності.
2. Основи теорії поведінки споживача і проблема оптимізації його вибору.
3. Об'єктивна необхідність, форми, межі та наслідки втручання держави в регулювання ринкового ціноутворення.

Питання для самоконтролю

1. Що спільного та відмінного, на вашу думку, в поняттях “потреба” і “попит”?
2. Що таке закон попиту і закон пропозиції та яке їх практичне значення в умовах ринку?
3. В чому різниця між зміною в попиті і зміною величини попиту?
4. Які чинники зумовлюють зміщення кривої пропозиції?
5. Як відхилення ціни від рівноважного стану впливає на рівновагу?
6. Яке значення має вивчення теорії рівноваги для розуміння функціонування економічної системи?

Задачі до теми

1. Зобразити графічно і проаналізувати, як зміняться параметри ринкової рівноваги – рівноважна ціна і обсяг продажу, – у таких випадках:

- 1) доходи населення зросли, а пропозиція певного повноцінного товару не змінилася;
- 2) впроваджуються новітні технології, що дають змогу збільшити обсяг випуску, а попит на даний товар залишається сталим;
- 3) кількість споживачів даного товару зменшилася, а його пропозиція залишилася сталою;
- 4) ціни на сировину, що використовується для виготовлення певного товару зросли, а попит на цей товар не змінився;
- 5) доходи населення зросли, а витрати виробництва певного повноцінного товару знизилися;
- б) зменшилися доходи населення і водночас зросли ціни на енергоносії;
- 7) зросла кількість споживачів даного товару і водночас зросли ціни на сировину, потрібну для виробництва цього товару;
- 8) доходи населення зросли в той час, як були удосконалені технології виробництва певного неповноцінного товару.

2. Крива попиту на товар задана рівнянням $Q_d = 400 - 5P$, а крива пропозиції задана рівнянням $Q_s = 10 + 8P$:

- а) визначте рівноважну ціну та кількість;
- б) яка кількість товару буде продана за ціною 50 грн. за одиницю товару?
- в) яка кількість буде продана за ціною 20 грн. за одиницю товару?

3. Функція попиту на молоко має вигляд $Q_d = 30 - p$, функція пропозиції описана рівнянням $Q_s = 15 + 2p$, знайти:

- а) рівноважний обсяг та рівноважну ціну молока;
- б) побудуйте графік попиту та пропозиції;
- в) яка ситуація виникне на ринку, якщо ціна встановиться на рівні 3 грн. за один літр молока? Розв'язати задачу аналітично і графічно.

4. Попит і пропозиція сніданків в інститутській їдальні відповідно мають функції: $Q_d = 2400 - 100P$ і $Q_s = 1000 + 250P$. Визначте рівноважну ціну і рівноважний обсяг продажу сніданків. Профспілка і адміністрація навчального закладу вирішили знизити ціну на сніданки на 1 грн. Якими будуть наслідки цього рішення? Задачу розв'язати аналітично і графічно.

5. В наведеній нижче таблиці містяться дані про динаміку обсягів попиту (Q_d) і пропозиції (Q_s) шоколаду в залежності від динаміки його ринкової ціни (P):

P, грн.	0,8	1,6	2,4	3,2	4,0	4,8	5,6	6,4
Q_d , млн. шт	70	60	50	40	30	20	10	5
Q_s , млн. шт	10	30	50	70	90	110	130	150

За даними таблиці:

а) побудуйте криві попиту і пропозиції;

б) обчисліть цінову еластичність попиту і пропозиції для усіх точок кривих;

в) визначте виторг продавця, побудуйте його графік, зробіть аналіз динаміки;

г) визначте рівноважну ціну шоколаду;

д) визначте, якими будуть наслідки фіксації ціни на шоколад на рівні 1,6 грн і 4 грн за 1 плитку шоколаду.

Як зміниться крива попиту на шоколад, рівноважна ціна, обсяг продажу і виторг виробника, якщо покупці внаслідок зростання доходу будуть згодні за кожної із наведених цін купувати на 20 млн. плиток шоколаду більше? Відобразіть ці зміни графічно.

6. Супермаркет окрім інших товарів щодня реалізує 300 кг апельсинів по ціні 5 грн за 1 кг. Цінова еластичність попиту на апельсини є високою, її коефіцієнт дорівнює -5 . Зважаючи на це адміністрація супермаркету знизилася ціну на апельсини до 4 грн за 1 кг.

Визначте, як змінився обсяг реалізації апельсинів і виторг супермаркету внаслідок зниження ціни. Чи було це рішення доцільним?

7. Розрахуйте, на скільки відсотків зросла ціна товару, якщо за ціною 10 грн. продавалося 600 одиниць, а після підвищення ціни обсяг продажу зменшився на 75 одиниць. Коефіцієнт еластичності попиту за ціною становить $-0,5$.

8. Ціна на товар A знизилася з 200 грн до 150 грн. При цьому обсяг продажів товару B також впала з 1500 шт. до 1000 шт. У якій залежності перебувають товари A і B ?

9. Дохід споживача зменшився з 2000 грн у місяць до 1500 грн, кількість товару A , що він купує, також зменшилась з 12 до 10 шт. Розрахуйте еластичність попиту за доходом та зробіть висновки.

Приклади розв'язання задач

Приклад 1. Функція попиту має вигляд: $Q_d = 36 - 5P$, функція пропозиції: $Q_s = 17P - 8$. Знайдіть рівноважну ціну й рівноважний обсяг продажів. Як зміниться попит і пропозиція, якщо ціна встановиться на рівні 4 грн.? Що відбудеться з обсягом попиту й пропозиції, якщо ціна встановиться на рівні 1 грн.?

Розв'язок

1) Рівноважну ціну знаходимо з умови ринкової рівноваги: $Q_d = Q_s$:

$$36 - 5P = 17P - 8;$$

$$36 + 8 = 17P + 5P;$$

$$44 = 22P;$$

$$P = 44/22;$$

$$P_e = 2.$$

Рівноважна ціна (P_e) на ринку дорівнює 2 грн.

Підставляючи значення рівноважної ціни в рівняння попиту чи в рівняння пропозиції отримуємо значення рівноважної кількості:

$$Q_d = 36 - 5 \times 2 = 26;$$

$$Q_s = 17 \times 2 - 8 = 26.$$

Рівноважний обсяг продажів (Q_e) складає 26 одиниць товару.

2) Для визначення попиту і пропозиції при ціні на рівні 4 грн., підставляємо значення ціни в рівняння попиту та пропозиції:

$$Q_d = 36 - 5 \times 4 = 16;$$

$$Q_s = 17 \times 4 - 8 = 60.$$

Отримуємо: $60 > 16$ ($Q_s > Q_d$), тобто на ринку спостерігається *надлишок* товарів, що дорівнює $60 - 16 = +44$ одиниці товару.

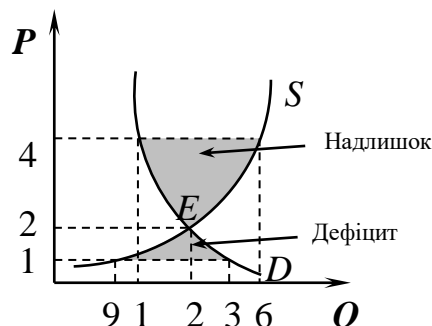
3) Для визначення попиту і пропозиції при ціні на рівні 1 грн., підставляємо значення ціни в рівняння попиту та пропозиції:

$$Q_d = 36 - 5 \times 1 = 31;$$

$$Q_s = 17 \times 1 - 8 = 9.$$

Отримуємо: $31 > 9$ ($Q_d > Q_s$), тобто на ринку спостерігається *дефіцит* товарів, що дорівнює $9 - 31 = -22$ одиниці товару.

Проілюструємо аналітичний розв'язок задачі за допомогою графіка:

Відповідь: рівноважна ціна становить 2 грн., рівноважний обсяг – 26 од.; внаслідок встановлення ціни на рівні 4 грн. на ринку виникне надлишок в розмірі 44 одиниць, а внаслідок встановлення ціни на рівні 1 грн. буде спостерігатися дефіцит товарів в розмірі 22 одиниць.

Приклад 2. Зобразіть графічно і проаналізуйте, як зміняться параметри ринкової рівноваги на ринку певного товару, якщо водночас відбувається зростання доходів населення і впровадження у виробництві даного товару новітніх технологій.

Розв'язання.

Зростання доходів населення, за інших рівних умов, веде до зростання попиту на споживчі товари, що графічно відображається переміщенням кривої попиту D праворуч і вгору.

Впровадження новітніх технологій є чинником збільшення ринкової пропозиції, що графічно відображається переміщенням кривої пропозиції S праворуч і донизу.

Зобразимо на графіку початкові криві попиту і пропозиції D_0 і S_0 . Точка їх перетину E_0 визначає початкову рівновагу – рівноважну ціну P_0 і рівноважний обсяг продажу q_0 .

Переміщення кривих попиту і пропозиції внаслідок дії вказаних чинників і нові параметри рівноваги позначимо на графіку відповідно D_1 , S_1 , E_1 , P_1 , q_1 (рис. 6.1):

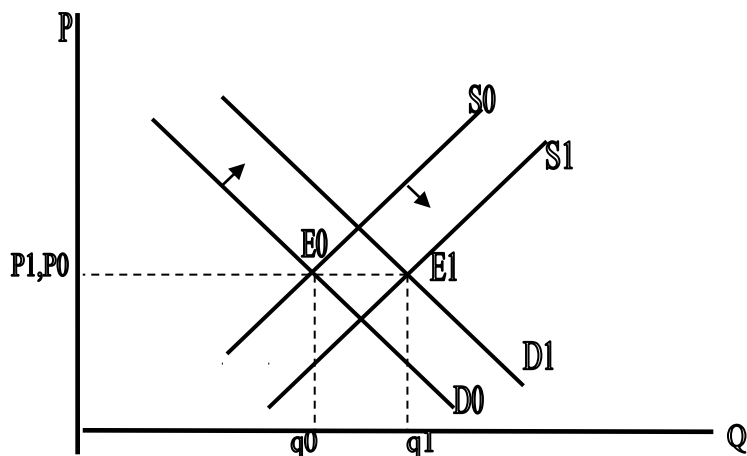

Рис. 6. 1. Можливий варіант динаміки ринкової рівноваги внаслідок одночасного зростання попиту і пропозиції

Розв'язок. Як видно з наведеного графіку, точка рівноваги переміститься праворуч (з E_0 до E_1). І таке переміщення станеться незалежно від того, наскільки зростуть попит і пропозиція, тобто незалежно від співвідношення або пропорції, у якій відбувається їхнє зростання. Тому в результаті зростання попиту і пропозиції однозначно відбувається зростання рівноважного обсягу продажу, тобто $q_1 > q_0$.

Динаміка рівноважної ціни, навпаки, залежатиме від співвідношення темпів зростання попиту і пропозиції. Вона може залишитись незмінною, як наведено на графіку, якщо попит і пропозиція змінюються в однаковій пропорції. Якщо попит зростатиме швидше, ніж пропозиція – рівноважна ціна зросте, якщо швидше зростатиме пропозиція – рівноважна ціна, порівняно з початковою, – знизиться.

Приклад 3. Денний попит і пропозиція дитячих спортивних костюмів на певному регіональному ринку відповідно мають функції:

$$Q_d = 6000 - 20P;$$

$$Q_s = 3000 + 40P.$$

Визначте рівноважну ціну і обсяг продажу костюмів.

Уряд, з метою захисту споживачів, прийняв рішення про обов'язкове зниження цін на всі товари дитячого асортименту на 20%.

Проаналізуйте, якими будуть наслідки цього рішення для наведеного регіонального ринку дитячих спортивних костюмів.

Розв'язок

1) Визначимо рівноважну ціну і рівноважний обсяг продажу. Виходячи з того, що ринкова рівновага передбачає рівність обсягів попиту і пропозиції за, треба дорівняти задані функції попиту і пропозиції

$$Q_d = Q_s$$

$$6000 - 20P = 3000 + 40P$$

$$P_{\text{рівн.}} = 50 \text{ (грн.)}$$

$$Q_{\text{рівн.}} = Q_d = Q_s = 6000 - 20 \cdot 50 = 3000 + 40 \cdot 50$$

$$Q_{\text{рівн.}} = 5000 \text{ (костюмів)}$$

2) Знайдемо, за якою ціною будуть продаватися костюми, якщо продавці виконають рішення держави, про зниження ціни на 20%

$$P_1 = P_{\text{рівн.}} \cdot (1 - 0,2) = 50 \cdot 0,8 = 40 \text{ (грн)}$$

3) Визначимо обсяги попиту і пропозиції за новою ціною, підставивши цю ціну у задані функції попиту і пропозиції

$$Q_{d1} = 6000 - 20 \cdot 40 = 5200 \text{ (костюмів)}$$

$$Q_{s1} = 3000 + 40 \cdot 40 = 4600 \text{ (костюмів)}$$

Як свідчать результати розрахунків, обсяг попиту за нової ціни перевищує обсяг пропозиції ($Q_{d1} > Q_{s1}$), тобто на ринку виникає дефіцит даного товару, обсяг якого становить

$$Q_{\text{деф.}} = Q_{d1} - Q_{s1} = 5200 - 4600 = 600 \text{ (костюмів)}$$

Висновок: Фіксація ринкової ціни на рівні, нижчому за рівноважну ціну, веде до появи дефіциту даного товару.

Приклад 4. Підприємство продало 80 од. товару за ціною 50 гр. од. Після підвищення ціни до рівня 75 гр. од. обсяг попиту скоротився до 60 од. Визначте коефіцієнт цінової еластичності попиту і накреслити відповідний графік.

Розв'язок

Рішення здійснюється за формулою:

$$\text{Коефіцієнт еластичності попиту за ціною} = \frac{\% \Delta Q_D}{\% \Delta P}, \quad \text{де:}$$

ΔQ_D – зміна обсягу попиту ($Q_{D1} - Q_{D2}$);

$\% \Delta Q_D$ – відсоток, на який змінився обсяг попиту;

ΔP – зміна рівня ціни ($P_1 - P_2$);

$\% \Delta P$ – відсоток, на який змінився рівень ціни.

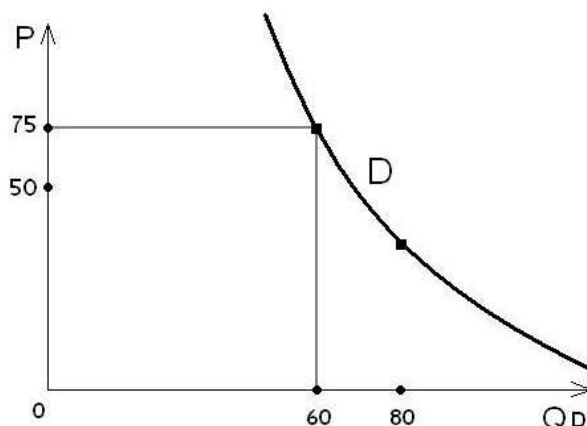
1) ΔQ_D складає 80 од. – 60 од. = 20 од.

Зміна у 20 од. від базового рівня 80 од. складає 25%

2) Зміна рівня ціни складає 25 гр. од., що дорівнює 50% від базового рівня ціни.

3) Числове значення коефіцієнту еластичності = 25% / 50% = 0,5.

Графік будується за чотирма відомими координатами:

Приклад 5. Ціна комплекту меблів у даному році складає 5 тис. грн., а у минулому – 4700 грн. За цей час обсяг пропозиції зріс з 170 од. до 200 од. комплектів. Визначте коефіцієнт еластичності пропозиції за ціною, накреслити відповідний графік.

Розв'язок

Рішення здійснюється за формулою:

Коефіцієнт еластичності пропозиції $= \frac{\% \Delta Q_S}{\% \Delta P}$, де:

ΔQ_S – зміна обсягу пропозиції,

$\% \Delta Q_S$ – відсоток, на який змінився обсяг пропозиції;

ΔP – зміна рівня ціни, за якою був проданий товар,

$\% \Delta P$ – відсоток, на який змінився рівень ціни продажу.

1) ΔQ_S складає 30 од. (200 - 170).

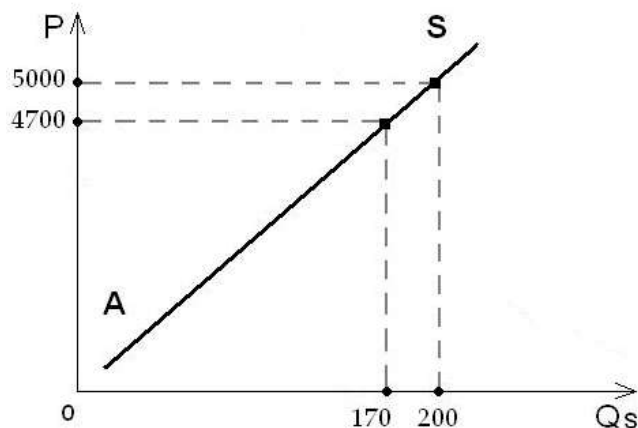
$\% \Delta Q_S$ - зміна обсягу пропозиції (30 од.) від базового рівня (170 од.) складає 18%.

2) Зміна рівня ціни складає 300 грн., що дорівнює 6,4%.

3) Визначимо числове значення коефіцієнту еластичності:

$$K_{ел.} = \frac{18\%}{6.4\%} = 2,8$$

4) Графічне зображення кривої пропозиції має такий вигляд:

Приклад 6. У 2007 році за доходи у 30 тис. грош. од. купувалося 1200 од. комплектів товарів, а у 2008 р. дохід зріс до 33 тис. грош. од., що призвело до

відповідного зростання обсягу купівлі до рівня 1260 од комплектів. Визначте коефіцієнт еластичності попиту за доходом і накреслити графік цієї залежності.

Розв'язок

Розрахунок коефіцієнту здійснюється за формулою:

$$K_{\text{ел.}} = \frac{\% \Delta Q_D}{\% \Delta Y}, \quad \text{де:}$$

$K_{\text{ел.}}$ – коефіцієнт еластичності попиту за доходом;

$\% \Delta Q_D$ – відсоткова зміна обсягу попиту;

$\% \Delta Y$ – відсоткова зміна рівня доходу.

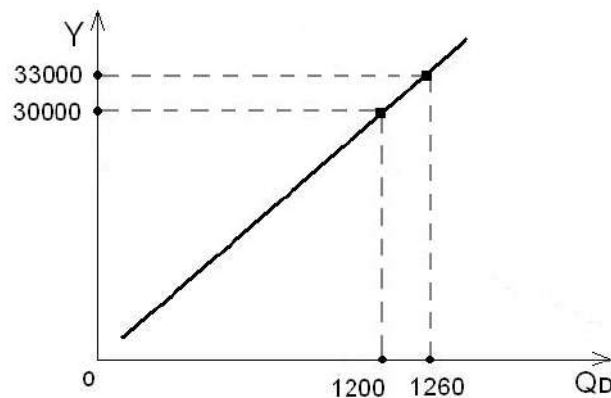
$$\Delta Q_D = 1260 \text{ од.} - 1200 \text{ од.} = 60 \text{ од.}$$

$\% \Delta Q_D$ – 60 од. комплектів від 1200 од. комплектів складає 5%.

$\% \Delta Y$ – зміна доходу у 3000 грош. од. від базового рівня 30 тис. грош. од. складає 10%

$$K_{\text{ел.}} \text{ попиту} = \frac{5\%}{10\%} = 0,5$$

Крива попиту за доходом (крива Енгеля) має такий вигляд:

Тести

1. На ринку попит – це:

а) кількість товарів та послуг, які ми бажаємо мати у своєму розпорядженні;

б) зв'язок між кількістю товару, яку споживачі здатні купити і ціною цього товару;

в) платоспроможна здатність споживачів купити товар;

г) зв'язок між кількістю товару, яку споживачі здатні купити і кількістю товару, яку продавці можуть запропонувати.

2. Крива попиту зміщується праворуч, якщо:

а) доходи споживачів зростають;

б) ціна на товар-субститут (взаємозамінний товар) збільшується;

в) ціна на комплементарний (доповнюючий) товар збільшується;

г) кількість покупців на ринку зменшується.

3. Визначте, які процеси на ринку товарів зрушуватимуть криву попиту ліворуч:

- а) ціни на товари, що є замінниками для даного товару, зросли;
- б) доходи споживачів зменшилися;
- в) ціни на доповнюючі товари зросли;
- г) мода на даний товар проходить.

4. Визначте, які процеси зрушуватимуть лінію пропозиції праворуч:

- а) ресурси для виробництва даного товару подорожчали;
- б) виробники даного товару перейшли до більш прогресивних технологій;
- в) держава застосувала до виробників нижчу ставку оподаткування;
- г) держава субсидує виробника виплатами із державного бюджету.

5. Вкажіть, де термін «попит» слід замінити на словосполучення «обсяг попиту»:

- а) зі зростанням доходів населення зріс попит на мобільні телефони;
- б) зі зростанням ціни мобільних телефонів попит на них зменшився;
- в) зі зменшенням тарифів на послуги мобільного зв'язку зріс попит на мобільні телефони;
- г) із появою в пресі результатів досліджень шкідливого впливу мобільних телефонів на здоров'я людей попит на них зменшився.

6. Якщо довільна кількість певного товару продається за незмінюваної ціни, то попит на цей товар є:

- а) абсолютно еластичним;
- б) абсолютно нееластичним;
- в) еластичним;
- г) нееластичним;
- д) одиничної еластичності.

7. Якщо держава встановить на певний товар ціну, нижчу від ціни ринкової рівноваги, то на ринку даного товару виникає:

- а) надлишок товару;
- б) дефіцит товару;
- в) збільшення пропозиції даного товару;
- г) збільшення попиту на цей товар;
- д) зростання ціни.

8. Характеристики еластичної пропозиції не стосується наступне твердження:

- а) виробники чутливо реагують на зміну ринкової ціни;
- б) падіння цін веде до скорочення пропозиції;
- в) підвищення цін викликає збільшення пропозиції;

г) коефіцієнт еластичності пропозиції є меншим за одиницю;

д) коефіцієнт еластичності пропозиції є більшим за одиницю.

9. Коефіцієнт еластичності попиту за доходом на товари щоденного споживання є таким:

а) $E_d > 0$; б) $E_d < 0$; в) $0 < E_d < 1$; г) $E_d > 1$; д) $E_d = 1$.

10. Падіння ціни на певний товар може бути результатом:

а) зростання попиту на цей товар;

б) збільшення доходів споживачів даного товару;

в) зниження цін на сировину, що використовується в даній галузі;

г) зростання цін на товари-замінники (субститутути);

д) зниження цін на доповнюючі товари.

Теоретичні питання для підготовки до

1-го модульного контролю знань

1. Розвиток поглядів на предмет економічної теорії. Економікс і політекономія. Місце політичної економії в сучасній системі економічного знання, її функції.
2. Метод політекономії. Економічні категорії та економічні закони, їх класифікація. Нормативна і позитивна економічна теорія.
3. Загальна характеристика суспільного виробництва, його структура. Економічні потреби. Суспільні та економічні блага, їх класифікація.
4. Економічні ресурси і фактори виробництва. Традиційні і сучасні підходи до їх класифікації. Крива продуктивних можливостей.
5. Сутність і структура економічних інтересів, механізм їх реалізації. Економічні суперечності як джерело розвитку суспільства.
6. Економічна система, її структура і складові елементи. Продуктивні сили і виробничий потенціал суспільства, закони їх розвитку.
7. Економічні відносини, їх суть і структура. Діалектика продуктивних сил і виробничих відносин. Спосіб виробництва.
8. Технологічна, соціальна, цивілізаційна та формаційна моделі періодизації етапів розвитку людського суспільства.
9. Економічна природа власності, механізм її реалізації та місце в економічній системі.
10. Загальна характеристика типів і форм власності, особливостей їх реалізації, місця і ролі у сучасних економічних системах.
11. Роздержавлення і приватизація в Україні: сутність, цілі, методи, проблеми та результати.
12. Загальні форми організації виробництва. Натуральне господарство. Закономірності виникнення і сутність товарного виробництва.
13. Загальна характеристика товарного виробництва, його еволюція і типи.
14. Товар і його властивості. Двоїстий характер праці, втіленої в товар.
15. Сутність вартості та основні концептуальні підходи до її визначення. Величина вартості товару та чинники, що її визначають.
16. Закономірності виникнення та сутність грошей. Сучасні концепції грошей. Функції грошей. Закони грошового обігу.
17. Грошова система, її сутність та основні елементи. Типи грошових систем, їх еволюція та сучасний розвиток.
18. Золотий стандарт, його види та еволюція. Демонетизація золота. Основні риси та етапи розвитку Бреттон-Вудської грошової системи.
19. Сучасні паперово-кредитні грошові системи. Грошові агрегати. Попит, пропозиція і ціна грошей.

20. Валютні курси та методики їх визначення. Система валютного регулювання.
21. Конкуренція: сутність, форми і роль в сучасних економічних системах.
22. Об'єктивні закономірності виникнення і сутність монополізму. Економічні типи і організаційні типи монополій.
23. Монопольна влада і методи її забезпечення. Монопольний прибуток: джерела, механізм утворення і норма.
24. Сучасна система антимонопольного регулювання економіки: суть, основні напрями, проблеми застосування.
25. Суть, умови виникнення, завдання і функції ринку. Суб'єкти і об'єкти ринкової економіки.
26. Ринковий попит: поняття, закон, графічне зображення. Динаміка попиту та фактори, що його визначають.
27. Ринкова пропозиція: поняття, закон, графічне зображення. Динаміка пропозиції та фактори, що на неї впливають.
28. Взаємодія попиту і пропозиції. Механізм встановлення і суть ринкової рівноваги. Роль ціни як регулятора ринкової рівноваги.
29. Механізм регулювання ринку та моделі ринкової економіки.
30. Структура та інфраструктура ринку. Біржі та їх види.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2. ПРИКЛАДНІ ОСНОВИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: МІКРОЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ

ТЕМА 7. ТЕОРІЯ ПІДПРИЄМСТВА В СИСТЕМІ РИНКОВИХ ВІДНОСИН. ОСНОВНІ ПОКАЗНИКИ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

План семінарського заняття

1. Підприємство як суб'єкт підприємницької діяльності. Основні риси підприємств та їх форми і види.
2. Капітал як економічна категорія товарного виробництва.
3. Показники діяльності підприємств. Витрати виробництва. Дохід і прибуток підприємства.
4. Кругообіг та обіг капіталу. Основний та оборотний капітал.

Література до теми: [**4**, с. 266-285; **5**, с. 40-71; **6**, с. 147-189; **11**, с. 310-331; **13**, с. 189-212; **23**, с. 87-101; **28**, с. 203-243;]

Терміни і поняття

Підприємство, виробничі фонди (капітал), амортизація, кругооборот капіталу, основний капітал, оборотний капітал, витрати виробництва, змінні витрати, постійні витрати, явні витрати, альтернативні витрати, прибуток, нормальний прибуток, економічний прибуток, бухгалтерський прибуток, валовий прибуток, чистий прибуток, підприємницький дохід.

Теми рефератів

1. Колективні підприємства в системі ринкових відносин.
2. Державні підприємства в перехідній економіці України.
3. Підприємницький дохід підприємства та фактори його зростання.

Питання до теми

1. Які форми співробітництва малого та великого бізнесу можна виділити?
2. Визначте основні риси особистості підприємця. Чи можливо виховати необхідні якості підприємця?
3. Визначте джерела фондів (капіталу) підприємств різних форм власності.
4. Яким чином прискорення обороту фондів (капіталу) впливає на ефективність підприємства?

5. Як співвідносяться поняття “прибуток” і “підприємницький дохід”?

Задачі до теми

1. Виробниче підприємство виробляє та реалізує впродовж року товарів на суму 800 тис. грн. Завдяки впровадженню нової техніки тривалість одного обороту скоротилася з 60 до 55 днів. Визначте величину вивільнених оборотних коштів.

2. Фірма реалізувала 8000 одиниць товару по 500 грн. за одну одиницю. Постійні витрати на виробництво продукції становлять 2000 грн. Змінні витрати – 10 грн. на кожний виріб. Визначте валовий прибуток фірми. Яким буде чистий прибуток фірми, якщо всі платежі з валового прибутку становлять 28%?

3. Конкурентна фірма реалізує продукцію за ціною 130 грн., середні витрати складають 97 грн., загальний випуск продукції – 10 одиниць. Обчисліть прибуток конкурентної фірми.

4. Розрахуйте в гривнях, за якою ціною підприємець продав 1 кг полуниці, якщо він реалізував 350 кг полуниці, його витрати на виробництво й транспортування продукції дорівнювали 2800 грн, а після сплати єдиного податку за цей місяць у розмірі 240 грн у нього залишилося 4310 грн. прибутку.

5. Капітал у 2 млн. грн. здійснює оборот за 1 рік і дає 200 тис. грн. прибутку. Визначте: а) як зміниться маса прибутку, якщо швидкість обороту капіталу зросте у 2 рази? б) яка залежність існує між масою прибутку і швидкістю обороту капіталу? в) який прибуток отримує виробник, якщо норма прибутку в даній галузі зросте у 1,5 рази? г) яка залежність існує між нормою прибутку та величиною прибутку?

6. Підприємство “Лайма”, виробляє 10 тис. парасольок за рік. Собівартість однієї парасольки 30 грн., а реалізаційна ціна – 55 грн. Визначте: а) прибуток даного підприємства; б) як він зміниться, якщо собівартість одного виробу зменшиться на 10 %? в) як зміниться норма прибутку (рентабельності) на підприємстві за цих умов?

7. Розрахуйте в тисячах гривень економічний прибуток автослюсаря, який вирішив розпочати власний бізнес, уклав у справу 50 тис. грн своїх заощаджень. Банківський відсоток дорівнює 11. Найманим робітником він заробляв 2,5 тис. грн на місяць. Протягом першого року діяльності він надав послуг із ремонту автомобілів на суму 486 тис. грн. Його річні витрати дорівнюють 450,5 тис. грн.

8. Підприємство продає 10 виробів на місяць за ціною 250 тис. грн. кожний. Собівартість щомісячного випуску виробів (загальні витрати) складає 2000 тис. грн, собівартість одиниці виробу – 200 тис. грн. Постійні витрати

складають 800 тис. грн. Надходить пропозиція продати додатково один виріб за ціною 140 тис. грн. Виконання цього замовлення пов'язане лише із зростанням змінних витрат. Постійні витрати не змінюються. Чи слід підприємству прийняти пропозицію?

9. Визначте величину зовнішніх і внутрішніх (неявних) витрат для двох підприємств, які працюють в одній галузі. Відповідно до існуючої у галузі середньої норми прибутку на капітал кожен з них має отримувати нормальний прибуток у розмірі 80 грн. Перший орендує приміщення і наймає 10 працівників, транспортуючи продукцію та сировину власними коштами. Другий працює у власному приміщенні, але, окрім 10 робітників, наймає менеджера. Витрати на придбання ресурсів:

Вартість сировини	800
Вартість енергії та палива	300
Орендна плата	100
Зарплата найманих працівників	3000
Плата менеджеру	350
Вартість устаткування та обладнання	4000
Транспортні витрати	70

10. Капітал підприємства складає 100 тис. грн., в т. ч. основний капітал складає 60 тис. грн., а термін його експлуатації дорівнює шість років. Оборотний капітал обертається 5 разів на рік. Визначте загальний оборот капіталу за рік.

Приклади розв'язання задач

Приклад 1. Пані N мріє відкрити власне ательє з очікуваним доходом у 1 млн. грн. Відомо, що витрати, пов'язані з утриманням ательє такі:

- за оренду приміщення – 120 тис. грн. на рік.;
- найм персоналу із 10 осіб, кожному по 500 грн. на місяць;
- сировина, матеріали, електроенергія та інші ресурси зі сторони складають 60 тис. грн. на рік.

Щоб відкрити ательє Пані N доведеться залишити службу, де вона отримувала 24 тис. грн., працювати у власному ательє і вкласти у справу 500 тис. грн. власних коштів. Відсоткова ставка за банківськими вкладами склала 10% річних. Свій підприємницький талант Пані N оцінила у 12 тис. грн. Обчисліть бухгалтерський та економічний прибуток.

Розв'язок

Визначаємо величину бухгалтерських та економічних витрат. До бухгалтерських витрат належать витрати на: оренду приміщення – 120 тис. грн; сировину, матеріали, електроенергію, інші ресурси зі сторони – 60 тис. грн; заробітну платню персоналу (10 осіб×500 грн/міс.×12 міс.) = 60 тис. грн. Разом

бухгалтерські сукупні витрати ($TC(b)$) склали: $120 + 60 + 60 = 240$ тис. грн.

До економічних витрат належать: бухгалтерські витрати – 240 тис. грн.; власні кошти – 500 тис. грн.; втрачений відсоток за банківським вкладом (10% від 500 тис. грн.) = 50 тис. грн.; підприємницький талант – 12 тис. грн.; втрачена заробітна плата при роботі по найму – 24 тис. грн. Разом економічні сукупні витрати ($TC(e)$) склали: $240 + 500 + 50 + 12 + 24 = 826$ тис. грн.

Тепер визначаємо бухгалтерський прибуток: $Pr(b) = TR - TC(b) = 1000 - 240 = 760$ тис. грн. Підраховуємо економічний прибуток: $Pr(e) = TR - TC(e) = 1000 - 826 = 174$ тис. грн.

Відповідь: бухгалтерський прибуток становить 760 тис. грн., економічний прибуток - 174 тис. грн.

Приклад 2. У таблиці показана залежність загальних витрат від випуску продукції. Обчисліть для кожного обсягу виробництва постійні, змінні, середні й граничні витрати.

Q , шт.	TC , тис. грн
0	60
1	100
2	130
3	155
4	190
5	235
6	290

Розв'язок

Якщо при обсязі виробництва, який дорівнює 0, величина загальних витрат складає 60, то це є постійні витрати. Величину змінних витрат знайдемо за формулою: $TC = FC + VC$, звідси $VC = TC - FC$. (TC - сукупні витрати, FC - постійні витрати, VC - змінні витрати). Q - обсяг випуску

Для розрахунків середніх витрат (ATC , AFC , AVC) скористаємося формулами: $AFC = FC/Q$; $AVC = VC/Q$; $ATC = TC/Q$.

Величину граничних витрат (MC) визначаємо так: при збільшенні обсягу випуску від 0 до 1 $\rightarrow MC = (100 - 60)/(1 - 0) = 40$; при збільшенні обсягу випуску від 1 до 2 $\rightarrow MC = (130 - 100)/(2 - 1) = 30$; при збільшенні обсягу випуску від 2 до 3 $\rightarrow MC = (155 - 130)/(3 - 2) = 25$ і т. д. Занесемо розрахунки в таблицю:

<i>Q</i>	<i>TC</i>	<i>FC</i>	<i>VC</i>	<i>ATC</i>	<i>AFC</i>	<i>AVC</i>	<i>MC</i>
0	60	60	0	–	–	–	–
1	100	60	40	100	60	40	40
2	130	60	70	65	30	35	30
3	155	60	95	51,6	20	31,6	25
4	190	60	130	47,5	15	32,5	35
5	235	60	175	47	12	35	45
6	290	60	230	48,3	10	38,3	55

Приклад 3. Сукупні витрати складають 50 тис. гр. од., а дохід від реалізації – 65 тис. гр. од. Визначте показник рентабельності даного виробництва.

Розв'язок

Рентабельність (рівень прибутку) – це показник ефективності, прибутковості підприємства від одиниці витрат на виробництво. Розраховується за формулою:

$$P' = \frac{\text{Прибуток}}{\text{Собівартість товарної продукції}} \times 100\%.$$

Прибуток (P) – це різниця між обсягом доходу від реалізації і витратами на створення цього доходу.

Останні мають назву сукупні витрати або повна собівартість товарної продукції.

$$P = 65\ 000 - 50\ 000 = 15\ 000 \text{ гр. од.}$$

$$P' = \frac{15}{50} \times 100\% = 30\%.$$

Відповідь: рентабельність даного виробництва складає 30%.

Приклад 4. На підприємстві вироблено 10 тис. пар взуття. Собівартість однієї пари – 290 грн., ціна реалізації – 348 грн. Визначте: а) обсяг прибутку підприємства і рівень рентабельності виробництва даного товару; б) як зміниться прибуток, якщо собівартість зменшиться на 20 грн., а ціна реалізації – відповідно на 10 грн.; в) якою за нових умов буде норма прибутку?

Розв'язок

Використовуємо такі формули розрахунку основних показників:

P (ціна товару) = Собівартість виробництва + Прибуток

Прибуток = Ціна – Собівартість

$$P' = \frac{P}{\text{Собівартість}} \times 100\%, \text{ де:}$$

P' - рівень рентабельності або норма прибутку;

P – прибуток.

А. Проведемо розрахунок наведених показників:

1. $348 \text{ грн.} = 290 + \text{Прибуток}$;

Прибуток = $348 - \text{грн.} - 290 \text{ грн.} = 58 \text{ грн.}$

2. Знаходимо рівень рентабельності

$$P'_1 = \frac{58\text{грн.}}{290\text{грн.}} \times 100\% = 20\%$$

Б. 1) Нове значення собівартості:

$$290 \text{ грн.} - 20 \text{ грн.} = 270 \text{ грн.}$$

2) Нова ціна реалізації:

$$348 \text{ грн.} - 10 \text{ грн.} = 338 \text{ грн.}$$

3) Визначимо новий обсяг прибутку:

$$П_2 = 338 \text{ грн.} - 270 \text{ грн.} = 68 \text{ грн.}$$

4) Рівень рентабельності (P'_2) за нових умов:

$$P'_2 = \frac{П_2}{\text{Собівартість}} \times 100\% = \frac{68\text{грн.}}{270\text{грн.}} \times 100\% = 25\%$$

Відповідь: за незмінних умов: обсяг прибутку – 58 грн.; рівень рентабельності – 20%. За нових умов: рівень рентабельності – 25%, зросте на 5%.

Приклад 5. Підприємство виготовило 10 тис. костюмів з собівартістю кожного 490 грн. од. З них 800 од. було надано працівникам безкоштовно. Решта була продана за ціною 539 грн. од. Визначте :

- а) обсяг товарної частки продукції підприємства;
- б) обсяг прибутку від реалізації товару;
- в) рівень рентабельності даного виробництва.

Розв'язок

А. Ринкова або товарна продукція – це частка загального обсягу виробництва, яка продається на ринку за будь-якою формою оплати.

$$\text{Товарна продукція} = 10\,000 - 800 = 9\,200 \text{ од.}$$

$$\text{Товарна продукція за ринковими цінами} = 9\,200 \times 529 = 4\,958\,800 \text{ грн. од.}$$

$$\text{Частка товарної продукції, у \%} = 92\%$$

Б. Прибуток від реалізації товарної продукції визначаємо за формулою:

$$П = Т - \text{Собівартість, де :}$$

П – прибуток від реалізації;

Т – товарна продукція за ринковими цінами;

Собівартість – сукупні витрати на виробництво товарної продукції.

$$\text{Визначаємо: } Т = 4\,958\,800 \text{ грн. од.}$$

$$\text{Собівартість} = 490 \times 9\,200 = 4\,508\,000 \text{ грн. од.}$$

$$П = 4\,958\,800 - 4\,508\,000 = 450\,800 \text{ грн. од.}$$

В. Розрахунок рівня рентабельності даного виробництва

$$P' = \frac{450\,800}{10\,000 \times 490} \times 100\% = \frac{450\,800}{4\,900\,000} \times 100\% = 9,2\%$$

Відповідь: а) обсяг товарної частки продукції: у фізичному обсязі – 9200 од.;

у відносному обсязі – 92%; у грошовому обсязі за ринковими цінами – 4958800 гр. од.

б) обсяг прибутку від реалізації товарної продукції – 450800 гр. од.

в) рівень рентабельності даного виробництва – 9,2%.

Приклад 6. Робітнику і його родині щомісячно потрібно 4000 гр. од.; річна вартість матеріальних витрат і інших коштів підприємства у 25 разів більша ніж річна вартість робочої сили. Річний прибуток складає 200% від річної вартості робочої сили. Визначте сукупний капітал підприємства, обсяг прибутку і рівень рентабельності.

Розв'язок

Для рішення використовуємо такі формули:

1. Сукупний капітал підприємства = Вартість матеріальних витрат + Вартість робочої сили + Обсяг прибутку.

2. Рівень рентабельності = $\frac{\text{Прибуток}}{\text{Сукупні витрати}} \times 100\%$

Поетапно визначимо сукупний капітал підприємства:

а) річна вартість робочої сили :

Щомісячна вартість $\times 12$ місяців = $4000 \times 12 = 48000$ гр. од

б) річна вартість матеріальних витрат і інших коштів підприємства: $48000 \times 25 = 1,2$ млн. гр. од.

в) річний обсяг прибутку = $48000 \text{ гр. од.} \times 2 = 96000 \text{ гр. од.}$

Сукупний капітал підприємства = $1,2 + 0,48 + 0,96 = 2,64$ млн. гр. од

Рівень рентабельності = $\frac{0,96 \text{ млн. грош. од.}}{0,48 \text{ млн. грош. од.} + 1,2 \text{ млн. грош. од.}} \times 100\% = 57\%$

Відповідь:

а) сукупний капітал підприємства – 2,64 млн. гр. од.;

б) річний обсяг прибутку – 0,96 млн. гр. од.;

в) рівень рентабельності даного підприємства – 57%.

Приклад 7. Серед визначених понять (основний капітал – 100 млн. гр. од., оборотний капітал – 70 млн. гр. од., фонд оплати праці – 30 млн. гр. од., фонд амортизації – 5 млн. гр. од., прибуток – 15 млн. гр. од.), назвіть 3 складові до доданої вартості і визначте обсяг ПДВ.

Розв'язок

За теорією додана вартість складається з понять – фонд амортизації, фонд оплати праці і прибуток. Визначимо її обсяг:

ДВ = $5 + 20 + 15 = 40$ млн. гр. од.

За законодавством України ПДВ дорівнює 20% від 40 млн. гр. од. = 8 млн. грош. од.

Відповідь: обсяг ПДВ складає 8 млн. гр. од.

Приклад 8. Собівартість виробництва партії одягу становить 300 тис. грн., додана вартість – 200 тис. грн., які включають 5% фонду амортизації, 70% фонду оплати праці, решта – обсяг прибутку. Визначте рівень рентабельності даного виробництва.

Розв'язок

Додана вартість (ДВ) – це сума трьох елементів: фонд амортизації, фонд оплати праці, прибуток.

За наведеним співвідношенням кожного визначимо їх обсяги:

фонд амортизації: 5% від 200тис.грн. = 10тис.грн.

ФОП: 70% від 200тис.грн. = 140тис.грн.;

Прибуток: 25% від 200тис.грн. = 50тис.грн.

Рівень рентабельності – P' визначаємо за формулою:

$$p' = \frac{\text{Прибуток}}{\text{Собівартість}} \times 100\% = \frac{50\text{тис.грн.}}{300\text{тис.грн.}} \times 100\% = 11\%.$$

Відповідь: рівень рентабельності даного виробництва складає 11%

Приклад 9. Два чоловіки на рівних за розміром пайових умовах купили автомобіль ціною 100000 грн. У процесі комерційного використання виник борг розміром 25000грн., який було сплачено третім пайовиком шляхом внесення 900000 грн. до спільного капіталу. Визначте:

- 1) нову величину капіталу підприємства;
- 2) розмір грошового паю кожного пайовика до і після змін сукупного капіталу за умов рівних часток паїв.

Розв'язок

1) Обсяг капіталу за новими умовами буде визначатися з урахуванням додаткового внеску і виникнення заборгованості:

$$100000 + 900000 - 25000\text{грн.} = 165000 \text{ грн.}$$

2) До змін сукупного капіталу розмір грошового паю кожного співвласника – 50000 грн. (100000:2).

Після зміни сукупного капіталу пайова частка кожного співвласника дорівнює:

$$165000:3 = 55000\text{грн.}$$

Відповідь: 1) новий обсяг капіталу підприємства – 165000грн.;

2) пайова частка співвласників до змін сукупного капіталу – 50000 грн., після змін – 55000грн.

Приклад 10. Вартість обладнання 2,1 млн. грн, нормативний термін його експлуатації – 7 років. Через три роки ціна аналогічного обладнання скоротилася на 25 %. Визначте тип зношування обладнання та втрати підприємства.

Розв'язок

У задачі наводиться приклад морального зносу першого виду. Оскільки знецінення відбувається після трьох років експлуатації обладнання, втрачається тільки та частина вартості, яка не перенесена на вироблену продукцію. А отже для визначення втрат треба базову вартість ($W_{\text{баз.}}$) порівнювати не з новою вартістю ($W_{\text{н.}}$), а з сумарним амортизаційним фондом ($F_{\text{ам.}}$), що буде створений на підприємстві впродовж всього терміну використання обладнання. Отже:

- 1) Знаходимо амортизаційний фонд за перші три роки:

$$\Phi_{ам. 1-3} = \frac{W_{баз.}}{t_{норм.}} \cdot 3 = \frac{2,1}{7} \cdot 3 = 0,9 \text{ млн. грн.}$$

2) Обчислюємо нову вартість обладнання, зважаючи на те, що воно знецінилося на 25 %:

$$W_{н.} = W_{баз.} \cdot (1 - 0,25) = 2,1 \cdot 0,75 = 1,575 \text{ млн. грн.}$$

3) Обчислюємо амортизаційний фонд за останні чотири роки:

$$\Phi_{ам. 4-7} = \frac{W_{н.}}{t_{норм.}} \cdot 4 = \frac{1,575}{7} \cdot 4 = 0,9 \text{ млн. грн.}$$

4) Знаходимо сумарний фонд амортизації:

$$\Phi_{ам.} = \Phi_{ам. 1-3} + \Phi_{ам. 4-7} = 0,9 + 0,9 = 1,8 \text{ млн. грн.}$$

5) Визначаємо загальні втрати підприємства від знецінення обладнання:

$$З_{.м1} = \left(1 - \frac{\Phi_{ам.}}{W_{баз.}}\right) \cdot 100\% = \left(1 - \frac{1,8}{2,1}\right) \cdot 100\% = 14,3 \%$$

Відповідь. У наведеному прикладі має місце моральне зношування першого виду, втрати від якого становлять 14,3 % початкової вартості обладнання.

Тести

1. Яке з визначень підприємства найповніше?

- а) підприємство – це певна сукупність продуктивних сил і відносин власності;
- б) підприємство – це ланка, в межах якої відбувається одиничний поділ праці;
- в) підприємство – це основна ланка економіки, яка забезпечує виробництво товарів і послуг, здійснює науково-дослідницьку і комерційну діяльність з метою отримання прибутку (доходу).

2. Визначте, які з перелічених видів діяльності мають ознаки підприємницької:

- а) транспортна фірма здійснює перевезення вантажів іншого підприємства;
- б) лікар, що працює у приватному лікувальному закладі за контрактом, надає послуги хворим;
- в) юрист, що має власну адвокатську контору, веде справу клієнта;
- г) підприємець дає кошти на будівництво дитячого будинку.

3. Державні підприємства створюються, як правило, в тих галузях економіки, які:

- а) займаються виробництвом суспільних благ;
- б) мають високотехнічне виробництво;
- в) забезпечують значні прибутки;
- г) є стратегічно важливими для розвитку національної економіки.

4. За яким критерієм поділяють виробничі фонди (капітал) на основні та оборотні?

- а) за величиною вартості його структурних елементів;
- б) за характером участі в процесі виробництва і особливостями перенесення власної вартості на продукцію, що виробляється;
- в) за сферою функціонування.

5. Які з перелічених витрат є постійними:

- а) зарплата бухгалтеру і директору підприємства;
- б) оренда приміщень;
- в) заробітна плата робітників, що нараховується в залежності від виробітку;
- г) оплата електроенергії.

6. Визначте суму змінних витрат підприємця, якщо протягом місяця він заплатив 2000 грн. за оренду приміщення, 1500 грн. за кредит, 24000 грн. за сировину, 16000 грн. робітникам, 6000 грн. адміністративним працівникам, 1400 грн. за охорону території:

- а) 40 тис.грн;
- б) 46 тис. грн;
- в) 47,4 тис. грн;
- г) 48,9 тис. грн.

7. Вкажіть правильний метод обчислення прибутку підприємця:

- а) виторг плюс витрати;
- б) актив мінус пасив;
- в) дохід мінус податки;
- г) дохід мінус витрати.

8. Визначте, у чому полягає принципова відмінність явних і неявних витрат виробництва:

а) явні витрати враховують грошові витрати на всі види залучених ресурсів, а неявні – тільки витрати на використану працю;

б) явні витрати пов'язані з безготівковим перерахуванням грошей із банківського рахунку підприємства, а неявні включають і готівкову форму оплати;

в) явні витрати враховують тільки оплату залучених ззовні ресурсів, а неявні – включають витрати власних ресурсів підприємця;

г) явні витрати враховують тільки поточні витрати, а неявні враховують і початкові витрати на капітальне обладнання.

9. Визначте, яке значення матиме економічний прибуток, якщо бухгалтерський прибуток дорівнює нулю:

- а) від'ємне значення;
- б) додатне значення;
- в) також дорівнює нулю;

г) може мати як додатне, так і від'ємне значення.

10. До якого виду підприємства можна віднести перелічені види діяльності?

а) банк приймає депозити і надає кредити;

б) брокер бере участь в укладанні угоди;

в) фірма продає страхові поліси;

г) торговець придбав оптом партію товарів з метою її продажу у власній крамниці;

д) інвестиційний фонд випускає акції, а на отримані від їх продажу гроші купує акції інших підприємств;

е) приватний ліцей готує школярів до вступу у вузи;

є) фірма здійснює запис концертів співаків і випускає музичні диски.

ТЕМА 8. ВИКОРИСТАННЯ ВИРОБНИЧИХ РЕСУРСІВ. ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ В УМОВАХ РИНКУ

План семінарського заняття

1. Ринок факторів виробництва. Особливості ціноутворення на рику факторів виробництва.
2. Сутність, види і джерела формування доходів в умовах ринку: заробітна плата, прибуток, рента. Ринок капіталів. Акції і облигації.
3. Розподіл доходів. Заробітна плата та її форми. Номінальні й реальні доходи.
4. Персональний розподіл доходів та їх диференціація. Крива Лоренца.

Література до теми: [1, с. 158-161; 4, с. 331-347; 23, с. 122-128; 41, с. 343-385; 43, с. 430-448; 44, с. 521-594]

Терміни і поняття

Фактори виробництва, доход, заробітна плата, прибуток, позичковий відсоток, рента, орендна плата, почасова заробітна плата, відрядна заробітна плата, номінальна заробітна плата, реальна заробітна плата, мінімальна заробітна плата, диференційна рента, відсоткова ставка, дивіденд.

Теми рефератів

1. Еволюція поглядів на суть і принципи розподілу у ринковій(капіталістичній) економіці.
2. Теорії заробітної плати.
3. Теорії прибутку.
4. Доходи населення в сучасній Україні та світі. Проблема бідності.

Питання до теми

1. Яка основна відмінність в характері розподілу створеного продукту у ринковій та адміністративно-командній економіках?
2. Чому заробітну плату не можна вважати платою за працю? Яка різниця між працею і робочою силою?
3. Що є спільного між такими формами доходів у ринковій економіці як прибуток, процент та рента?
4. Які джерела та економічний механізм формування сукупного доходу сім'ї?
5. Охарактеризуйте заробітну плату в Україні. Порівняйте її рівень із заробітною платою в інших країнах.

6. З'ясуйте поняття “норми прибутку”. Які фактори визначають норму прибутку?
7. Дайте визначення ціни землі та розкрийте його економічний зміст. Які форми (види) земельної ренти існують в Україні? Як впливає аграрна реформа в Україні на рентні відносини?

Задачі до теми

1. Заповніть таблицю, визначивши, які характерні риси відносяться до погодинної, а які до відрядної форм заробітної плати:

Характерні риси	<i>Погодинна форма</i>	Відрядна форма
1. Створюється можливість скорочувати кількість контролерів		
2. Не знаходиться в прямій залежності від продуктивності і інтенсивності праці		
3. Дозволяє підприємцям повністю привласнювати результати зростаючої продуктивності праці		
4. Величина зарплати визначається кількістю і якістю виробленої продукції		
5. Створюється видимість, що робітникові сплачується за всю працю		
6. Розширюються можливості використання робітників, працюючих на дому		
7. Робітник не зацікавлений в підвищенні продуктивності праці		
8. Поширена в індустріально розвинених країнах		

2. За робочий день вироблено 20 деталей, за кожною з яких отримано 0,6 грн. У процесі праці зекономлено 20 грн., з яких за існуючим положенням $\frac{1}{4}$ залишається підприємству, остання частка – видається робітнику у вигляді грошової премії. Визначте загальний денний заробіток робітника.

3. Собівартість автомобіля становить 200 тис. грн. За якою ціною виробник продаватиме свою продукцію, щоб норма прибутку дорівнювала 10 %.

4. Прогресивна відрядна розцінка за обробку деталі становить 0,9 грн., а звичайна – 0,85 грн. Норма виробітки – 10 одиниць виробів за зміну. Визначте відсоток перевиконання норми, якщо денна заробітна плата робочого дорівнює 10 гривень 30 копійок.

5. Акціонерне товариство випустило 10 тис. акцій номіналом 250 грн. Згідно з умовами створення АТ 20 % акцій залишається протягом року у засновників. Через рік дивіденд становив 50 грн. на акцію. Визначте засновницький прибуток, якщо відомо, що банківський процент на той час становив 10 % річних.

6. Депозити вкладників комерційного банку “Укргазбанк” – 40 млн. грн. Процент по депозитах становить 5 % річних. На 38 млн грн банк надав позики, з них 8 млн – населенню під 15 % річних і 30 млн підприємцям під 20 % річних. Підрахуйте масу банківського прибутку.

7. Трстова компанія прийняла від населення 600 тис. грн. і пообіцяла виплатити через 1 рік 12 % доходу. Отримані кошти компанія вклала в акції двох акціонерних товариств і в кінці року отримала 60 тис. грн. дивідендів. Чи буде трстова компанія мати прибуток в кінці року, якщо вона виконає свої зобов’язання перед населенням.

8. Торік ціна земельної ділянки становила 100 тис. грн, у поточному році зросла до 120 тис. грн. Ставка банківського процента зросла з 5 % до 7,5 % річних. Визначте, як змінилась рента з даної ділянки землі.

9. Фірма здає в оренду приміщення, яке вона придбала за 150 тис. грн. Орендна плата за це приміщення становить 1000 грн. за місяць. Витрати фірми на підтримання приміщення в належному стані, які вона відшкодовує з орендної плати, становлять 2500 грн. за рік. Визначте річну норму прибутку на цю інвестицію фірми.

10. П’ять рівних за чисельність груп населення отримали річні доходи, що дорівнюють відповідно 1 млрд. \$, 400 млн. \$, 300 млн. \$, 200 млн. \$ і 100 млн. \$. Побудуйте криву Лоренца для даної економіки, зробіть необхідні пояснення і аналіз.

11. Побудуйте криву Лоренца за припущенням, що все населення країни за рівнем доходів розділене на п’ять рівних груп, на кожну з яких відповідно припадає 40, 30, 15, 10 і 5 відсотків сукупного доходу. Зробіть аналіз кривої і ситуації із розподілом доходів у даній країні.

Приклади розв’язання задач

Приклад 1. Побудуйте криву Лоренца на підставі таких даних:

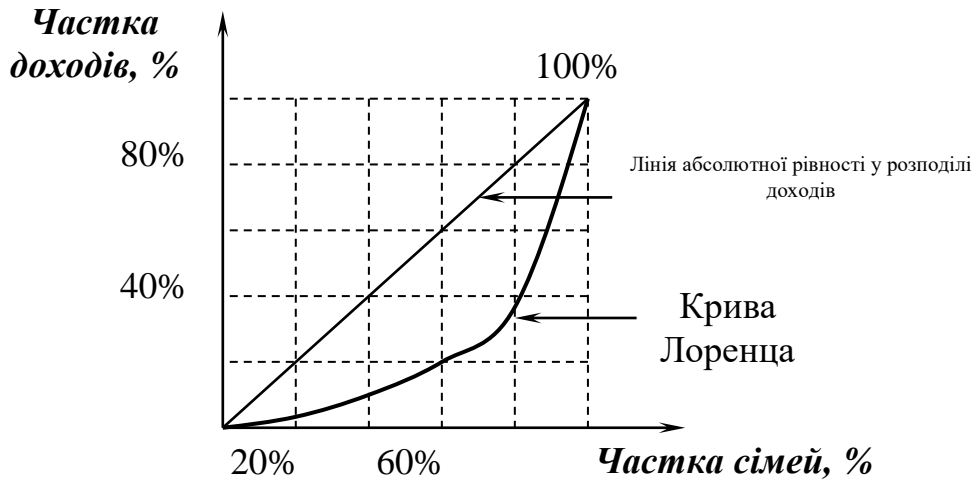
Групи сімей (по 20%)	Доходи, %
Перша	2
Друга	8
Третя	10
Четверта	15
П’ята	65

Покажіть на графіку лінію абсолютної рівності у розподілі доходів.

Розв’язок

Побудуємо криву Лоренца на підставі даних таблиці:

Частка сімей, %	Частка доходів, %
20 (одна група)	2
40 (дві групи)	2 + 8 = 10
60 (три групи)	10 + 10 = 20
80(чотири групи)	20 + 15 = 35
100 (п'ять груп)	35 + 65 = 100

Приклад 2. Звичайна відрядна розцінка за виготовлення однієї деталі становить 75 копійок при нормі 100 деталей за зміну. Прогресивна розцінка – 92 копійки. Підрахуйте денну і місячну заробітну плату робочого-відрядника, якщо він перевиконує норму виробітку на 20 %.

Розв'язок

Зарплата має 2 форми: погодинна і відрядна.

Відрядна заробітна плата робочого розраховується за формулою:

$$\text{ЗП} = \text{Рв} \times \text{Н}, \text{ де}$$

Рв – відрядна розцінка за обробку однієї деталі;

Н – норма виробітку.

Відрядно-прогресивна заробітна плата робочого розраховується за формулою:

$$\text{ЗП} = \text{Рв} \times \text{Н} + \text{Рпрогр} \cdot (\text{К} - \text{Н}), \text{ де}$$

Рпрогр – прогресивна розцінка за обробку однієї деталі;

К – фактично оброблена кількість деталей.

Спочатку порахуємо фактично вироблену кількість деталей понад норму:

$$100 \text{ деталей} + 100 \text{ деталей} \times 20 \% = 120 \text{ деталей.}$$

Підрахуємо заробітну плату робочого-відрядника:

$$\begin{aligned} \text{ЗП денна} &= 100 \text{ деталей} \times 0,75 \text{ грн.} + (120 \text{ деталей} - 100 \text{ деталей}) \times 0,92 \text{ грн.} \\ &= 75 + 18,4 = 93,4 \text{ грн.} \end{aligned}$$

$$\text{ЗП робочого за місяць (22 робочих дня)} = 93,4 \times 22 = 2054,8 \text{ грн.}$$

Відповідь: денна заробітна плата складає 93,4 грн., місячна заробітна плата складає 2054,8 грн.

Приклад 3. Торік середня заробітна плата у певній країні становила 2340 гр. од., цього року вона виросла до 2925 гр. од. Споживчі ціни за поточний рік зросли на 17 %. Визначте темп росту номінальної і реальної заробітної плати.

Розв'язок

1) **Темп росту** заробітної плати (як і будь-якого іншого економічного показника) визначається відсотковим співвідношенням заробітної плати (номінальної або реальної) отриманої у поточному році до заробітної плати, що була отримана у попередньому або базовому році.

Обчислимо темп росту номінальної заробітної плати:

$$T_{\text{росту}} = \frac{W_n}{W_{(n-1)}} \cdot 100 \% = \frac{2925}{2340} \cdot 100 \% = 125 \%$$

2) Реальна заробітна плата ($W_{\text{реал}}$) залежить від рівня (динаміки) номінальної заробітної плати ($W_{\text{ном.}}$), споживчих цін та ставок оподаткування.

Обчислюємо реальну заробітну плату у поточному році, враховуючи, що ціни зросли на 17 %, а отже індекс цін становить ($I_{\text{цін}}$) 117 %:

$$W_{\text{реал}} = \frac{W_{\text{ном.}}}{I_{\text{цін}}} \cdot 100 \% = \frac{2925}{117 \%} \cdot 100 \% = 2500 \text{ гр. од.}$$

3) Обчислюємо темп росту реальної заробітної плати ($T_{\text{росту}}$) у поточному році, зважаючи на те, що у попередньому році номінальна і реальна зарплата збігалися:

$$T_{\text{росту}} = \frac{W_n}{W_{(n-1)}} \cdot 100 \% = \frac{2500}{2340} \cdot 100 \% = 106,8 \%$$

Відповідь: Темп росту номінальної зарплати у поточному році становив 125 %, а реальної – тільки 106,8 %, що зумовлено зростанням цін в національній економіці на 17 %.

Приклад 4. Акціонерне товариство випустило 60 тис. простих акцій номінальною вартістю 200 грн. кожна, також випустило 25 тис. привілейованих акцій номіналом 250 грн. кожна та 2 тис. облігацій номіналом 150 грн. кожна. Підрахуйте статутний фонд АТ, ринкову вартість контрольного пакету акцій і частку контрольного пакету від статутного фонду підприємства.

Розв'язок

1. Визначимо вартість акціонерного капіталу:

$$K_{\text{стат}} = \sum p \cdot n,$$

де $K_{\text{стат}}$ — статутний (акціонерний) капітал;

p — номінал акції;

n — кількість акцій відповідного типу.

$$K_{\text{стат}} = 60000 \cdot 200 + 25000 \cdot 250 + 2000 \cdot 150 = 7225000 = 18,55 \text{ (млн. грн.)}$$

2. Обчислимо суму контрольного пакету акцій:

$$\text{КПА} = \frac{60000 \cdot 200}{2} + 1 \cdot 200 = 6000200 \text{ (грн.)}$$

3. Визначимо, скільки відсотків стосовно статутного капіталу складає контрольний пакет акцій:

$$\% \text{ КПА} = \frac{6000200 \text{ грн.} \cdot 100\%}{18550000 \text{ грн.}} = 32,35 \%$$

Відповідь: вартість контрольного пакета акцій становить 6000200 грн., контрольний пакет акцій складає 32,35% від статутного капіталу.

Приклад 5. Банк надав у позику під 19% річних певну суму коштів. Цю суму коштів банк отримав як депозит під 10%. На різниці цих операцій він заробив 2 млн. грн.. Визначте суму грошей, яку використовував банк.

Розв'язок

Дохід банку визначається як різниця між відсотком від наданої позики і відсотком по зобов'язанням за депозитами:

$$\text{Дохід Банку} = 19\% \text{ від Позики} - 10\% \text{ за Депозитом.}$$

За умовою задачі сума депозитів дорівнює сумі наданої позики – тому складемо таке рівняння:

$$\text{Дохід Банку} = 19\% \text{ від } X - 10\% \text{ від } X, \text{ де:}$$

X – сума грошей, яку отримав Банк як депозити і далі надав як позику.

$$2 \text{ млн. грн.} = 9\% X$$

$$X = \frac{2 \text{ млн. грн.}}{9\%} \times 100\% = 22 \text{ млн. грн.}$$

Відповідь: банк використав 22 млн. грн., які отримав як депозит і надав їх у позику.

Тести

1. Визначте положення концептуального підходу до проблеми формування доходів у ринковій (капіталістичній) економіці, засноване на теорії трудової вартості:

а) доходи виникають в сфері обігу в результаті створення певної ринкової ситуації (зростання цін на продані товари, зростання ринкового попиту тощо);

б) продукт створюється всіма факторами виробництва і кожний фактор є відповідним першоджерелом певного виду доходу;

в) величина доходів залежить від ефективності використання факторів виробництва;

г) первинним джерелом всіх доходів суб'єктів економічної діяльності є затрати робочої сили (праці) зайнятих у матеріальному виробництві;

д) величина доходів визначається граничною продуктивністю факторів виробництва;

є) формування доходів здійснюється відповідно участі того чи іншого фактора у виробництві.

2. Визначте, які принципи розподілу створеного продукту, притаманні ринковій та плановій (адміністративно-командній) системам:

- а) принцип розподілу “за працею”;
- б) принцип розподілу «за вартістю робочої сили»;
- в) принцип розподілу «за капіталом власністю», зайнятим у виробництві;
- г) принцип «відшкодування спожитих засобів виробництва»;
- д) принцип «забезпечення розширеного відтворення»;
- є) принцип «забезпечення спільних потреб суспільства» (утримання апарату управління, фінансування освіти, охорони здоров'я, трансферти та ін.).

3. До різновидів первинних доходів в ринковій економіці відносяться:

- а) рента;
- б) інвестиції;
- в) процент;
- г) заощадження;
- д) заробітна плата
- є) надходження від проданого металобрухту;
- ж) безплатне навчання у вузі, яке фінансується спонсором;
- з) безплатне навчання у вузі, яке фінансується державою;
- і) пенсії.

4. Джерелом заробітної плати є:

- а) вартість робочої сили;
- б) фонд заробітної плати підприємства;
- в) необхідний продукт;
- г) необхідний і додатковий продукт;
- д) підприємницький дохід;
- є) дохід від індивідуальної підприємницької діяльності.

5. Визначте джерело прибутку:

- а) використання основного капіталу;
- б) додаткова вартість, створювана робочою силою;
- в) підприємницька здатність;
- г) основний капітал і підприємницька здатність;
- д) земля.

6. Норма позичкового проценту – це:

- а) дохід, отриманий банком від використання залученого капіталу;
- б) відношення позичкового проценту до величини позичкового капіталу;
- в) різниця між сумою грошей, яка повертається власникові грошового капіталу, та позиченою;
- г) термін окупності позичкового капіталу.

7. Встановіть відповідність між видами заробітної плати та їхніми визначеннями:

- 1) номінальна зарплата;
- 2) реальна зарплата;
- 3) мінімальна зарплата;
- 4) ставка зарплати.

А) ціна послуг праці за одиницю часу або певну кількість створеного продукту;

Б) сума грошей, яку отримує найманий працівник за певну кількість відпрацьованого часу;

В) Форма оплати праці, яка передбачає виплату певної суми за кожну відпрацьовану годину;

Г) найнижча сума грошей, яку працедавці на законних підставах можуть платити низько кваліфікованим працівникам;

Д) купівельна спроможність отриманої заробітної плати.

8. Економічна сутність земельної ренти виражає положення:

а) платежі, які сплачує орендар за користування землею;

б) ціна продажу земельної ділянки;

в) ціна землі, будівель, дренажних систем та ін., які надані у користування орендареві;

г) частина вартості додаткового продукту, створеного у сільськогосподарському виробництві (понад вартості робочої сили), яка привласнюється власником землі.

9. Визначте положення, яке розкриває економічну суть ціни землі:

а) капіталізована земельна рента;

б) гранична корисність даної земельної ділянки;

в) гранична корисність кращих ділянок;

г) оцінка ділянки землі на основі земельного кадастру.

10. Який із наведених переліків факторів виробництва є більш точніший?

а) земля, робоча сила, управління;

б) праця, засоби виробництва, підприємництво;

в) продуктивні сили, ресурси, технології.

г) праця, земля, капітал, підприємництво.

ТЕМА 9. ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

План семінарського заняття

1. Підприємництво, його суть, принципи та функції.
2. Економічні основи розвитку підприємництва та його види і форми. Інтереси підприємців та суспільства.
3. Менеджмент та маркетинг як наукові основи підприємницької діяльності.

Література до теми: [4, с. 256-264; 6, с. 190-204; 8, с. 191-200; 23, с. 103-105; 41, с. 267-287; 43, с. 307-318;]

Терміни і поняття

Бізнес, підприємництво, підприємець, самостійність, новаторство, ініціатива, ризиковість, венчурне підприємство, партнерство, корпорація, одноосібне володіння, лізинг, франчайзинг, інжиніринг, менеджмент, маркетинг.

Теми рефератів

1. Економічні основи та проблеми розвитку підприємницької діяльності в Україні.
2. Роль менеджменту у діяльності вітчизняних підприємств.
3. Порівняльна характеристика американської та японської моделей менеджменту.

Питання до теми

1. Що є спільного та відмінного в поняттях “підприємництво” та “бізнес”, “підприємець” та “бізнесмен”?
2. Які форми підприємництва поширені в Україні і чому?
3. Доведіть, що успішно працювати на сучасному ринку неможливо без розвинутої маркетингової системи.
4. Яка основна мета та завдання сучасного маркетингу?
5. В чому полягає відмінність термінів „управління”, „менеджмент” та „керування”?
6. Покажіть, як взаємопов’язані між собою функції менеджменту.

Задачі до теми

1. Кожна з трьох форм організації бізнесу – одноосібне володіння, товариство і корпорація – має певні переваги і недоліки. Визначте, які з ознак різних форм бізнесу відносяться до переваг, а які – до недоліків.

Одноосібне володіння

Переваги:

Недоліки:

Товариство

Переваги:

Недоліки:

Корпорація

Переваги:

Недоліки:

2. Заповніть таблицю, визначивши види підприємств за розміром, а також їх переваги та недоліки:

За розміром:	Переваги:	Недоліки:
1)		
2)		
3)		

3. Розвиток вітчизняної науки управління пройшов декілька етапів і має певні особливості. На основі підручника (Кредісов А.І. Історія вчень менеджменту. – К, 2001. – 300с.) складіть хронологію основних напрямків вітчизняних досліджень в галузі менеджменту і дайте їм характеристику.

4. Визначте переваги та недоліки кожної з основних видів організаційних структур управління. В яких умовах доцільно застосовувати кожний з видів цих оргструктур

5. Прийміть управлінське рішення – оберіть один із трьох варіантів:

А. Ви є власником 1 т цукру, роздрібна ціна на які в Вашому регіоні на даний час – 8 грн. за 1 кг. Витрати виробництва – 5000 грн., витрати реалізації становитимуть не менше 1000 грн.

Б. В іншому регіоні цукор-пісок можна продати по 10 грн. за 1 кг, але витрати транспортування складуть додатково 6500 грн. і при пакуванні ви можете втратити 10% цукру.

В. Підприємство, що займається продажем цукру і борошна, пропонує позбавити вас клопоту реалізації і хоче придбати цукор гуртом за ціною 7000 грн.

Тести

1. З перелічених відповідей виберуть ту, яка найбільше відповідає сутності менеджменту:

а) діяльність, направлена на організацію матеріальних та нематеріальних потоків в організації;

б) вид професійно здійснюваної управлінської діяльності, направленої на досягнення поставлених цілей шляхом раціонального використання певних ресурсів в умовах ринкової економіки;

в) діяльність, направлена на мотивацію персоналу фірми для досягнення запланованих цілей.

2. Менеджмент як певний вид організуючої діяльності притаманний:

- а) будь-яким економічним системам;
- б) соціально-економічним неринковим системам;
- в) ринковим соціально-економічним системам;
- г) технічним та біологічним системам.

3. Маркетинг включає в себе:

- а) дослідження ринку;
- б) продаж і рекламу;
- в) транспортування товару;
- г) все вище перераховане.

4. До функцій маркетингу належать:

- а) реалізація товарів і послуг;
- б) планування асортименту товарів і послуг;
- в) дослідження форм і систем заробітної плати;
- г) комплексне дослідження ринку;
- д) управління просуванням товарів і послуг;
- є) складання бізнес-плану підприємства.

5. Рекламу для просування товару на ринку доцільно використовувати, коли:

- а) реалізують товари промислового значення;
- б) ціна одиниці товару висока;
- в) реалізується продукція, яку важко відрізнити від конкурентної;
- г) реалізуються технічно нескладні товари, характеристика яких описується легко;
- д) реалізується товар-новинка.

6. Вкажіть, які критерії класифікації підприємств за розмірами прийняті в Україні:

- а) річний обсяг виробленої продукції у вартісному виразі;
- б) річний обсяг прибутку і кількість працюючих;
- в) річний обсяг валового доходу від реалізації продукції та кількість працюючих;
- г) річний обсяг витрат і кількість працюючих.

7. Визначте, яку функцію виконував менеджер приватного підприємства, що надає послуги з автотранспорту, запропонувавши створити нові підрозділи: шиномонтаж та автомийку:

- а) аналізу;
- б) планування;
- в) організації;
- г) контролю.

8. Вкажіть вищий орган управління товариства з обмеженою відповідальністю:

- а) генеральний директор;
- б) збори учасників товариства;
- в) правління;
- г) рада директорів.

9. Визначте, що не є недоліком партнерства:

- а) імовірність виникнення суперечок між партнерами під час прийняття рішень;
- б) більша досконалість управління внаслідок розподілу функцій між учасниками партнерства;
- в) відповідальність кожного партнера за рішення інших;
- г) припинення діяльності й необхідність перереєстрації при виході з партнерства одного з учасників.

10. Вкажіть, що є характерним тільки для корпорацій:

- а) використання найманої праці;
- б) розподіл прибутку серед співвласників фірми;
- в) виплата дивідендів;
- г) залучення до управління найманих менеджерів.

ТЕМА 10. АГРАРНІ ВІДНОСИНИ ТА ТЕОРІЯ ЗЕМЕЛЬНОЇ РЕНТИ

План семінарського заняття

1. Аграрні відносини, їхній зміст і особливості.
2. Форми власності на землю і форми господарювання в аграрному секторі економіки.
3. Земельна рента, її сутність, види і механізм утворення.
4. Ринок земельних ресурсів. Ціна землі.
5. Агропромислова інтеграція й агропромисловий комплекс.
6. Державна політика регулювання і підтримки сільськогосподарського виробництва.

Література до теми: [4, с. 312-328; 15, с. 486-500; 16, с. 4; 17, с. 22-32; 23, с.110-119; 31, с. 160-164; 41, с. 318-342; 55]

Терміни і поняття

Аграрні відносини; селянське господарство; фермерське господарство; аграрна корпорація; агропромисловий комплекс; диференціальна земельна рента I та II; абсолютна земельна рента; монопольна рента; орендна плата за землю; ціна землі; агропромислова інтеграція;

Теми рефератів

1. Сучасні проблеми становлення і розвитку фермерського господарства в Україні.
2. Основні напрямки сучасної аграрної реформи в Україні.
3. Агропромислова інтеграція в Україні: проблеми та перспективи розвитку.
4. Кооперація в сільському господарстві: світовий досвід та перспективи її відродження і оновлення в Україні.

Питання до теми

1. Доведіть, що саме власність на землю є провідною ланкою всієї системи аграрних відносин.
2. Наведіть аргументи “за” і “проти” приватної власності на землю.
3. Розкрийте в чому полягають особливості сільськогосподарського виробництва порівняно із іншими галузями економіки. Доведіть залежність продуктивності праці, результативності та ефективності виробництва у сільському господарстві від природно-кліматичних умов господарювання. Чи

можна, завдяки розвитку науки і техніки подолати вплив природних чинників на результат виробництва? Чи можна подолати поділ земель на кращі, середні і гірші? Доведіть, що ці поняття є не тільки відносними, але і абсолютними. В яких галузях економіки, окрім сільського господарства, вирішальну роль відіграють природні чинники?

4. Доведіть справедливість (або помилковість) твердження К.Маркса про те, що “земельна рента – це данина, якою землевласники обкладають все суспільство”.

5. Проаналізуйте особливості механізму ціноутворення на землю і доведіть відмінність ціни землі від ціни усіх інших засобів виробництва, що використовуються у сучасному виробництві.

Задачі до теми

1. У три земельні ділянки площею по 10 га кожна авансовано по 15 тис. дол. Врожайність з 1 га становить на першій ділянці становить 1,5 т, на другій – 3 т, на третій – 4 т пшениці. Середня норма прибутку в народному господарстві – 20 %. Визначте диференційну ренту I, поясніть механізм її утворення і привласнення.

2. Фермер орендар щорічно сплачує власнику землі 10 тис. грн. орендної плати. Визначте, яку частку цієї суми становить земельна рента, якщо на ділянці зведені будівлі і споруди вартістю 80 тис. грн. із середнім терміном окупності 20 років, причому 20 % з них повністю зношені. Середньозважена ставка банківського процента становить 7 % річних.

3. У дві різні за родючістю і однакові за розміром ділянки землі інвестовано по 30 тис. грн. і отримано відповідні 600 і 500 ц пшениці. Середня норма прибутку в економіці – 20 %.

Як зміниться ринкова ціна пшениці і диференціальна рента 1 у разі, якщо буде оброблятися ще одна ділянка, яка за рівних витрат дає змогу зібрати 300 ц пшениці?

4. У земельну ділянку площею 100 га авансовано 100 тис. грн. за середньої норми прибутку 20 %. Через три роки підприємець провів комплекс меліоративних робіт, завдяки чому врожайність зернових зросла з 12 ц/га до 30 ц/га. Меліоративні роботи коштували 100 тис. грн. Визначте диференційну ренту II, поясніть механізм її утворення та привласнення.

5. Сім'я має садову ділянку, на якій вирощують для власного споживання овочі та фрукти. Це дає сім'ї змогу щорічно заощаджувати майже 1000 грн. своїх сукупних витрат на харчі. Визначте, за якою ціною доцільно продати цю садову ділянку, якщо ставка банківського процента дорівнює 15 % річних. Чи є сенс сьогодні продавати цю земельну ділянку? Зробіть аналіз

зважаючи на реальну динаміку цін на продовольчі товари і перспективні зміни ставок банківського відсотку, які мають місце у вітчизняній економіці.

6. Власник земельної ділянки у США щорічно одержує 40 тис. дол. орендної плати. Банк сплачує вкладникам 3,5 % річних. Як зміниться ціна даної ділянки землі, якщо орендна плата зросте в 1,2 рази, а банківський процент скоротиться до 3 % річних?

Приклади розв'язання задач

Приклад 1. Три однакові за розміром і родючістю ділянки землі розташовані на різній відстані від ринку збуту. Витрати на виробництво на кожній ділянці дорівнюють 200 тис. грн. Середня норма прибутку – 20%. На кожній ділянці зібрано по 3000 ц пшениці. Транспортні витрати на 1-й ділянці дорівнюють 44 тис. грн., на 2-й – 20 тис. грн., на 3-й – 14 тис. грн. Визначте ринкову ціну 1 т пшениці і диференційну ренту I за місцезнаходженням землі для кожної ділянки. Поясніть механізм її утворення і привласнення.

Розв'язок

Диференціальна рента I (ДР I) утворюється не на всіх землях, а на кращих і середніх за природною родючістю чи місцем розташування до ринку збуту земельних ділянках. Умовами формування диференціальної ренти I є відмінності в природній родючості земель та відмінності у віддаленості земельних ділянок до ринку збуту.

Причина утворення диференціальної ренти I – монополія на землю як об'єкт господарювання, тобто виключне право хазяїна використовувати кращу чи середню родючість земель чи близькість ринку збуту.

Джерело диференціальної ренти I – більш продуктивна праця сільськогосподарських робітників на кращих і середніх за природною родючістю чи місцем розташування до ринку збуту земельних ділянках.

Механізм утворення диференціальної ренти I – це різниця між суспільною (ринковою) ціною виробництва сільськогосподарської продукції ($ЦВ_{\text{суп.}}$), що формується за витратами праці з гірших земель, і індивідуальною ціною виробництва сільськогосподарської продукції ($ЦВ_{\text{інд.}}$) на кращих і середніх за природною родючістю, або за місцем розташування земельних ділянках до ринку збуту

Ділянка	Врожай, ц	Витрати виробництва	Середня норма прибутку, %	Середній прибуток, ₴	Транспортні витрати	ЦВ _{інд.}		ЦВ _{сусп.}		ДРІ
						1 ц	Усього	1 ц	Усього	
I	3000	200 тис. грн.	20%	40 тис. грн.	44 тис.	284 тис./ 3000 = 94,67 грн./ц	284 тис. грн.	94,67 грн./ц.	284 тис	284- 284= 0 тис. грн.
II	3000	200 тис. грн.	20%	40 тис. грн.	20 тис.	260 тис./ 3000 = 86,67 грн./ц.	260 тис. грн.	94,67 грн./ц.	284 тис	284- 260= 24 тис. грн.
III	3000	200 тис. грн.	20%	40 тис. грн.	14 тис.	254 тис./ 3000 = 84,67 грн./ц.	254 тис. грн.	94,67 грн./ц.	284 тис	284- 254= 30 тис. грн.

$$ДР I = ЦВ_{сусп.} - ЦВ_{інд.}$$

Утворення диференційної ренти I, гр.од.

Середній прибуток = $K \cdot \bar{D}$;

$$\bar{P} = 200 \text{ тис.} \cdot 0,2 = 40 \text{ тис.}$$

Розрахуємо індивідуальну ціну виробництва усього врожаю й одного центнера:

$$ЦВ_{інд.} = K + \bar{P} + \text{транспортні витрати};$$

Для того, щоб визначити ціну одного центнера на кожній ділянці, поділимо індивідуальну ціну виробництва усього врожаю на зібраний обсяг продукції.

Суспільна ціна виробництва одного центнера буде дорівнювати **94,67** грн. з одного центнера, тому що це ціна з гіршої ділянки (найбільші транспортні витрати). Помножимо її на зібраний врожай і визначимо суспільну ціну виробництва всієї продукції:

$$Ціна \text{ виробництва суспільна} = 94,67 \cdot 3000 = 284 \text{ тис.}$$

Визначимо диференціальну ренту I за родючістю як різницю між суспільною й індивідуальною ціною виробництва. Як бачимо на гіршій земельній ділянці диференціальна рента не утворюється, тобто рівна нулю.

Відповідь: диференціальна рента I на I-ій ділянці складає 0 тис. грн., на II-ій ділянці - 24 тис. грн., на III-ій ділянці - 30 тис. грн.

Приклад 2. За орендовану ділянку землі фермер щорічно сплачує 6600 грн. Визначте, яку частину цієї суми становить земельна рента, якщо на ділянці зведені споруди вартістю 40 тис. грн, що мають середній термін служби 20 років. Середня ставка банківського процента – 5 % річних.

Розв'язок

Орендна плата за землю, $ОП$ – грошова сума, сплачувана орендарем за право господарського використання орендованої земельної ділянки, до складу якої входять земельна рента (R), амортизаційні нарахування ($Ам$) на інвестований у землю основний капітал ($K_{осн.}$) і плата за користування цим капіталом – відсоток на інвестований у землю капітал ($\%K_{ав.}$):

$$ОП = R + Ам + \%K_{ав.}$$

1). Виведемо формулу обчислення земельної ренти (R) з формули розрахунку орендної плати за землю ($ОП$):

$$ОП = R + Ам + \%K_{ав.} \Rightarrow R = ОП - Ам - \%K_{ав.}$$

2). Обчислюємо річну суму амортизаційних нарахувань, зважуючи на те що вона дорівнює річному зносу основного капіталу:

$$Ам = \frac{K_{осн.}}{t_{сл.}} = \frac{40}{20} = 2 \text{ тис. грн.}$$

3). Відсоток на авансований капітал обчислюємо за заданою в умові задачі ставкою банківського проценту ($i = 5 \% = 0,05$):

$$\%K_{ав.} = i \cdot K_{ав.} = 0,05 \cdot 40 = 0,8 \text{ тис. грн.}$$

4). За обчисленими даними знаходимо величину земельної ренти як складової орендної плати:

$$R = 6\,600 - 2\,000 - 800 = 3\,800 \text{ грн.}$$

5). Визначаємо питому вагу земельної ренти у загальній сумі орендної плати як відсоткове співвідношення ренти (R) орендної плати ($ОП$):

$$\frac{R}{ОП} \cdot 100 \% = \frac{3800}{6600} \cdot 100 \% = 57,6 \%$$

Відповідь: Земельна рента становить 57,6 % орендної плати і дорівнює 3,8 тис. гривень.

Приклад 3. Власник земельної ділянки у США одержує щорічно 40 тис. дол. ренти. Банк сплачує вкладникам 3,2% річних. Як зміниться ціна даної ділянки, якщо рента зросте у 1,2 рази, а банківський процент скоротиться до 3% річних.

Розв'язок

$$ЦЗ(P_T) = \frac{R}{i} \cdot 100 \%$$

1). Визначимо початкову ціну землі за формулою:

$$ЦЗ_1 = \frac{R_1}{i} \cdot 100 \% = \frac{40\,000}{3,2 \%} \cdot 100 \% = 1 \text{ млн. } 250 \text{ тис. дол.}$$

2). Визначимо, якою стала земельна рента після її збільшення у 1,2 рази:

$$R_2 = R_1 \cdot 1,2 = 40\,000 \cdot 1,2 = 48\,000 \text{ дол.}$$

3). Обчислюємо ціну земельної ділянки за нової величини ренти і нової ставки банківського процента:

$$ЦЗ_2 = \frac{R_2}{i} \cdot 100 \% = \frac{48\,000}{3\%} \cdot 100 \% = 1 \text{ млн. } 600 \text{ тис. дол.}$$

4). Обчислюємо величину зміни ціни землі:

$$\Delta ЦЗ = ЦЗ_2 - ЦЗ_1 = 1\,600\,000 - 1\,250\,000 = 350 \text{ тис. дол.}$$

Відповідь: Збільшення земельної ренти і одночасне зниження ставки банківського процента привели до зростання ціни наведеної земельної ділянки з 1,25 до 1,6 млн. дол., тобто на 350 тис. доларів.

Тести

1. Якщо із сільськогосподарського обороту будуть вилучені гірші за родючістю землі, то диференційна рента I:

- а) зменшиться;
- б) збільшиться;
- в) не зміниться;
- г) може як зрости, так і зменшитися;
- д) усі відповіді неправильні.

2. Первісним джерелом земельної ренти є:

- а) родючість землі;
- б) праця сільськогосподарських робітників;
- в) інвестований в землю капітал;
- г) монополія приватної власності на землю;
- д) новітні засоби праці використовувані в аграрному виробництві.

3. Головна ознака, за якою фермерське господарство відрізняється від селянського – це:

- а) товарний характер виробництва;
- б) приватна власність господаря на землю;
- в) використання найманих працівників;
- г) вища якість продукції;
- д) використання кращих за родючістю земель.

4. Якщо із господарського обороту будуть вилучені гірші за родючістю землі, то ціни на сільськогосподарську продукцію:

- а) зростуть;
- б) скоротяться;
- в) не зміняться;
- г) можуть як зрости, так і знизитися;
- д) передбачити динаміку у даному випадку взагалі не можливо.

5. Диференційна земельна рента не може виникнути, якщо:

- а) приватна власність на землю відсутня;
- б) усі землі обробляються їх власниками;
- в) наймана праця в аграрному секторі не використовується;
- г) всі землі, що обробляються мають однакову родючість;
- д) уся аграрна продукція продається за стандартними цінами.

6. За сучасних умов в Україні існують такі види земельної ренти:

- а) тільки диференціальна рента I та II;
- б) тільки абсолютна рента;
- в) тільки монопольна рента;
- г) тільки несільськогосподарські види ренти;
- д) диференціальна, монопольна і несільськогосподарські види ренти;
- е) абсолютна і несільськогосподарські види ренти.

7. Якщо із господарського обороту будуть вилучені кращі за родючістю землі, то диференційна земельна рента I:

- а) зменшиться;
- б) збільшиться;
- в) не зміниться;
- г) може як зрости, так і зменшитися;
- д) усі відповіді неправильні.

8. Провідною ланкою системи аграрних відносин є :

- а) відносини власності на землю;
- б) відносини з приводу оренди землі;
- в) рентні відносини;
- г) відносини між найманими робітниками та власниками землі;
- д) відносини з приводу виробництва, розподілу та споживання аграрної продукції.

9. Рентні відносини не виникають, якщо:

- а) власником усієї землі є держава;
- б) всі землі обробляються їх власниками;
- в) в аграрній сфері не використовується наймана праця;
- г) всі наявні землі мають однукову родючість;
- д) всі відповіді правильні;
- е) всі відповіді неправильні.

10. Якщо найбагатші поклади корисних копалин будуть вичерпані, то рента у видобувній промисловості:

- а) зменшиться; б) збільшиться;
- в) не зміниться; г) може як зрости, так і зменшитися;
- д) усі відповіді неправильні.

Теоретичні питання для підготовки до

І2-го модульного контролю знань

1. Підприємство як суб'єкт підприємницької діяльності. Основні риси підприємств та їх форми і види.
2. Капітал як економічна категорія товарного виробництва.
3. Показники діяльності підприємств. Витрати виробництва. Дохід і прибуток підприємства.
4. Кругообіг та обіг капіталу. Основний та оборотний капітал.
5. Ринок факторів виробництва. Особливості ціноутворення на рику факторів виробництва.
6. Сутність, види і джерела формування доходів в умовах ринку: заробітна плата, прибуток, рента. Ринок капіталів. Акції і облігації.
7. Розподіл доходів. Заробітна плата та її форми. Номінальні й реальні доходи.
8. Персональний розподіл доходів та їх диференціація. Крива Лоренца.
9. Підприємництво, його суть, принципи та функції.
10. Економічні основи розвитку підприємництва та його види і форми. Інтереси підприємців та суспільства.
11. Менеджмент та маркетинг як наукові основи підприємницької діяльності.
12. Форми власності на землю і форми господарювання в аграрному секторі економіки.
13. Земельна рента, її сутність, види і механізм утворення.
14. Ринок земельних ресурсів. Ціна землі.
15. Агропромислова інтеграція й агропромисловий комплекс.
16. Державна політика регулювання і підтримки сільськогосподарського виробництва.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3 МАКРОЕКОНОМІЧНА КАРТИНА ВИРОБНИЦТВА

ТЕМА 11. ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ МАКРОЕКОНОМІКИ. СУСПІЛЬНЕ ВІДТВОРЕННЯ ТА ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ. ЕКОНОМІЧНІ ЦИКЛИ

План семінарського заняття

1. Система національних рахунків та основні макроекономічні показники.
2. Суть суспільного відтворення та його види і фактори. Ефективність суспільного виробництва.
3. Економічні цикли, їх суть, причини і фази. Теорія "довгих хвиль" в економіці.
4. Теорія сукупного попиту і сукупної пропозиції та їх макроекономічна рівновага.
5. Економічне зростання: сутність, типи і фактори. Моделі зростання.

Література до теми: [6, с. 205-244; 23, с. 120-134; 26; 33; 36; 41, с. 410-457; 43, с. 463-528, 58]

Терміни і поняття

Система національних рахунків, валовий національний продукт, валовий внутрішній продукт, чистий національний продукт, національний дохід, амортизація, інвестиції, трансфертні платежі, кінцевий продукт, сукупні витрати, суспільне відтворення, економічний цикл, криза, депресія, сукупний попит, сукупна пропозиція, макроекономічна рівновага, економічне зростання, типи зростання.

Теми рефератів

1. Суть суспільного відтворення, його закономірності і пропорції.
2. Суть та моделі економічного зростання.
3. Світова фінансова криза 2008 – 2010 рр. та її вплив на економіку України.

Питання для самоконтролю

1. В чому полягає відмінність ВВП від ВВП?
2. Які існують види і фактори суспільного відтворення?
3. Які фактори впливають на динаміку сукупного попиту?
4. Які фактори впливають на зміну пропозиції?
5. Які існують причини циклічних коливань? Які існують види циклів?
6. Що являється джерелами і факторами економічного зростання?

Задачі до теми

1. Розрахуйте ВВП і ЧНП за таких умов (млрд. євро): споживчі витрати (СВ) дорівнюють 160, валові інвестиції (ВІ) – 40, державні видатки (ДВ) – 60, трансферти (Т) – 20, експорт (Е) – 14, імпорт (ІМ) – 12, амортизація (А) – 38.

2. Країна А має такі макроекономічні показники (млрд. євро): зарплата (ЗП) становить 156, дохід від індивідуального бізнесу (змішаний дохід) (ЗД) – 48, валовий корпоративний прибуток (ВКП) – 96, неприбуткові податки (НП) – 37, субсидії (С) – 12.

Розрахуйте ВВП за доходами.

3. Доходи і податки населення країни Б характеризуються такими даними (млрд. євро): зарплата (ЗП) – 200, відрахування від зарплати в соціальні фонди (ВСФ) – 60, чисті відсотки (ЧВ) – 24, рента (Р) – 11, змішаний дохід (ЗД) – 17, внутрішні соціальні трансферти (СТ_В) – 38, чисті соціальні трансферти зовнішні (ЧСТ_З) – 5, дивіденди (Д) – 10.

Розрахуйте особистий дохід населення країни.

4. У базовому році реальний ВВП країни Г становив 500 млрд. євро, в аналізованому році приріст реального ВВП дорівнює 5%, а дефлятор ВВП становить 120%.

Визначте номінальний ВВП в аналізованому році.

5. Обчислити темп приросту та темп зростання ВВП у 2001 р. порівняно з 2000 р., якщо обсяг виробництва у 2001 р. становив 28 млрд. гр. од., а обсяг виробництва в 2000 р. – 25 млрд. гр. од.

6. Реальний обсяг ВВП США у 1929 р. становив 710 млрд. дол., чисельність населення – 121,993 млн. осіб. У 1940 р. чисельність населення збільшилась до 139,204 млн. осіб, а реальний ВВП – до 773 млрд. дол.

Визначте:

- 1) темпи зростання реального ВВП за період з 1929 по 1940 р.;
- 2) темпи зростання чисельності населення США за цей період;
- 3) темпи зміни реального ВВП на душу населення.

Поясніть, чому перший показник збільшився, а третій – зменшився.

7. Побудуйте модель AD – AS і визначте графічним методом рівноважний обсяг реального ВВП і рівень цін, якщо динаміка сукупного попиту за визначений період характеризується такими даними (ВВП – у млрд. євро, рівень цін – в одиницях):

Y	500	1000	1500	2000	2500	3000
P	1,4	1,0	0,7	0,5	0,3	0,28

а динаміка сукупної пропозиції визначається такими показниками:

Y	500	1000	1500	2000	2500	3000
P	0,45	0,76	1,11	1,52	1,98	2,5

8. Економічна система характеризується такими показниками (млрд. євро):

$$C = 20 + 0,7(Y - T);$$

$$Y = 200; T = 40;$$

$$I = 35; G = 50; X_N = 10.$$

Розрахуйте обсяг сукупного попиту, який в грошовій формі визначається сукупними витратами.

9. Споживчі витрати й інвестиції у ВВП країни Д на кінець року співвідносяться як 4 : 1, державні закупівлі становлять 12 млрд. євро, чистий експорт — 3 млрд євро. Обсяг ВВП на початок року становив 60 млрд. євро. Темпи зростання ВВП дорівнюють 4 %. Визначте обсяг інвестицій на кінець року.

Приклади розв'язування задач

Приклад 1. За даними розрахувати обсяг валового внутрішнього продукту.

Розрахунок	Млрд. євро
Особисті споживчі витрати	115
Державні закупівлі товарів та послуг	25
Чисті приватні внутрішні інвестиції	20
Амортизація	8
Експорт товарів та послуг	6
Імпорт товарів та послуг	4

Розв'язок

Обсяг ВВП розраховуємо за методом кінцевого використання:

$$Y = C + I + G + NX; Y = 115 + (20 + 8) + 25 + (6 - 4) = 170 \text{ млрд. євро.}$$

Відповідь. Валовий внутрішній продукт дорівнює 170 млрд. євро.

Приклад 2. За даними розрахувати обсяг ВВП на душу населення, якщо чисельність населення становить 50 млн. чоловік.

Розрахунок	Млрд. гр. од.	Рахунок	Млрд. гр. од.
Валові інвестиції	23	Чисті інвестиції	3
Чисті непрямі податки на бізнес	12	Заробітна плата	46
Рента	2	Чисті %	7
Дохід від власності	3	Податок на прибуток корпорацій	8
Дивіденди акціонерам	7	Нерозподілений прибуток корпорацій	5

Розв'язок

Для підрахунку ВВП на душу населення спочатку обчислюємо показник ВВП за розподільчим методом, за яким до ВВП входять усі чинникові доходи та два чинники, які не є доходами, – амортизація та непрямі податки на бізнес. Враховуємо, що амортизація – це валові інвестиції мінус чисті інвестиції. Отже, $Y = 46+2+7+3+8+7+5+(23-3)+12 = 110$ млрд. гр. од.

ВВП на душу населення розраховуємо як частку від ділення ВВП на кількість населення. $Y_1 = 110$ млрд. гр. од. / 50 млн. чоловік = 2020 гр. од. на душу населення.

Відповідь. Валовий внутрішній продукт на душу населення складає 2020 гр. од.

Приклад 3. Розрахувати обсяг ВВП за методом його обчислення в СНР України, якщо задані такі дані (млрд. гр. од.):

Заробітна плата	280
Продуктові податки	170
Субсидії на продукти	100
Валовий корпоративний прибуток	60
Змішаний дохід	15

Розв'язок

Використовуємо розподільчий метод підрахунку ВВП, за яким $\text{ВВП} = \text{заробітна плата} + \text{валовий корпоративний прибуток} + \text{змішаний дохід} + (\text{продуктові податки} - \text{субсидії}) = 280+60+15+(170-100) = 425$.

Відповідь. Валовий внутрішній продукт дорівнює 425 млрд. гр. од.

Приклад 4. Обчислити темп приросту та темп зростання ВВП у 2001 р. порівняно з 2000 р., якщо обсяг виробництва у 2001 р. становив 28 млрд. гр. од., а обсяг виробництва в 2000 р. – 25 млрд. гр. од.

Розв'язок

Темп приросту ВВП у 2001 р. порівняно з 2000 р. визначається як частка від ділення різниці ВВП розрахункового року і ВВП базового року (у відсотках).

Темп приросту:

$$\Delta T = \frac{Y_1 - Y_0}{Y_0} \cdot 100\% = \frac{28 - 25}{25} \cdot 100\% = 12\%.$$

Темп зростання:

$$T = \frac{Y_1}{Y_0} \cdot 100\% = \frac{28}{25} \cdot 100\% = 112\%.$$

Перевірка. $T = \Delta T + 100\% = 12\% + 100\% = 112\%$.

Відповідь. Темп приросту ВВП у 2001 р. становив 12%, темп зростання ВВП становив 112%.

Приклад 5. Обчислити темп приросту ВВП у 2000 р. відносно 1999 р., якщо $VVP_{1999} = 20$ млрд. гр. од., $VVP_{2000} = 22$ млрд. гр. од.

Розв'язок

Темп приросту ВВП – відношення різниці розрахункового обсягу ВВП та базового до обсягу ВВП базового періоду, помножене на 100 %:

$$\Delta T = (22 - 20) / 20 \cdot 100\% = 10\% .$$

Відповідь. Темп приросту ВВП у 2000 р. відносно 1999 р. становить 10 %.

Приклад 6. Обсяг національного доходу дорівнює 200 млн. грош. од., які розподіляються на 80% фонду споживання і 20% фонду накопичення. Відповідні частини НД рік тому склали 155 млн. грош. од. і 35 млн. грош. од. Визначте, на які відсотки зросли фонд споживання і фонд накопичення.

Розв'язок

$НД = \text{Фонд споживання} + \text{Фонд накопичення}$

Визначаємо, що 80% (частка фонду споживання) від 200 млрд. грош. од. дорівнює 160 млрд. грош. од.;

Визначаємо, що 20% (частка фонду накопичення) від 200 млрд. грош. од дорівнює 40 млрд. грош. од.

Склавши пропорцію, визначимо, що зростання фонду споживання з 155 млрд. грош. од. до 160 млрд. грош. од. дає 3%. Зростання фонду накопичення з 35 млрд. грош. од. до 40 млрд. грош. од. – це зростання на 14%.

Відповідь: фонд споживання зріс на 3%, а фонд накопичення зріс на 14%.

Приклад 7. Реальний обсяг ВВП США у 1929 р. становив 710 млрд дол., чисельність населення — 121,993 млн осіб. У 1940 р. чисельність населення збільшилась до 139,204 млн осіб, а реальний ВВП — до 773 млрд дол.

Визначте:

- 1) темпи зростання реального ВВП за період з 1929 по 1940 р.;
- 2) темпи зростання чисельності населення США за цей період;
- 3) темпи зміни реального ВВП на душу населення.

Поясніть, чому перший показник збільшився, а третій - зменшився.

Розв'язок

1. Темпи зростання реального ВВП США за період з 1929 по 1940 р. становили

$$\frac{773 - 710}{710} \cdot 100 = 8,8\%$$

2. Темпи зростання чисельності населення США за цей період дорівнювали

$$\frac{139,204 - 121,993}{121,993} \cdot 100 = 14,1\%$$

3. Темп зміни реального ВВП на душу населення становили

$$\frac{\frac{773 \text{ млрд. дол.}}{139,204 \text{ млн. осіб}} - \frac{710 \text{ млрд. дол.}}{121,993 \text{ млн. осіб}}}{\frac{710 \text{ млрд. дол.}}{121,993 \text{ млн. осіб}}} \cdot 100 = -4,5\% .$$

Оскільки темпи зростання населення США за період з 1929 по 1940 р. порівняно з темпами зростання реального ВВП були вищими, то темпи зміни реального ВВП на душу населення були від'ємними і становили – 4,58 %.

Приклад 8. За наведеними в таблиці даними обчисліть реальний ВВП країни і темпи зростання номінального і реального ВВП за наведені роки. Результати розрахунків заведіть в таблицю, додавши до неї потрібну кількість відповідних рядків. Зробіть аналіз.

<i>Роки</i>	1997	2000	2003	2004	2006
<i>Номінальний ВВП, млрд. дол.</i>	1200	1500	2100	3200	4000
<i>Індекс споживчих цін, %</i>	40	50	70	100	120

Розв'язок

1) Величини реальних ВВП для усіх років обчислюємо діленням наведених номінальних показників ВВП на індекси цін відповідних років.

2) Темпи росту ВВП для усіх років обчислюємо за формулою:

$$T_{\text{росту}} = \frac{\text{ВВП}_{\text{поточного року}}}{\text{ВВП}_{\text{попереднього року}}} \cdot 100 \%$$

3) Темпи приросту ВВП для усіх років обчислюємо за формулою:

$$T_{\text{приросту}} = T_{\text{росту}} - 100 \% \Rightarrow \Delta T = T_{\text{росту}} - 100 \%$$

Усі результати розрахунків заводимо у спільну таблицю:

<i>Роки</i>	1997	2000	2003	2004	2006
<i>Номінальний ВВП, млрд. дол.</i>	1200	1500	2100	3200	4000
<i>Індекс споживчих цін, %</i>	40	50	70	100	120
<i>Темп росту номін. ВВП, %</i>	–	125	140	152,4	125
<i>Реальний ВВП, млрд. дол.</i>	3000	3000	3000	3200	3333
<i>Темп росту реального ВВП, %</i>	–	100	100	106,7	104,2
<i>Темп приросту ВВП, %</i>	–	0	0	6,7	4,2

Відповідь: Як видно з наведених в таблиці розрахунків, темпи росту номінального ВВП за досліджуваний період значно випереджали темпи росту реального ВВП. Більше того, номінальний ВВП ріс навіть тоді, коли реальний ВВП був сталим. Це мало місце у 1997–2003 рр.

Реальне економічне зростання починається лише у 2004 р., коли ВВП виріс на 6,7 %. У подальшому темпи росту знижуються, у 2006 р. приріст реального ВВП становить лише 4,2 %. До речі, у 2006 р. порівняно з 2004 р. більш ніж удвічі зменшується приріст і номінального ВВП – з 52,4 % до 25 %. Це дає підстави стверджувати, що економічне зростання у наведеній країні ще не набуло сталого характеру.

Тести

1. Валовий внутрішній продукт (ВВП) – це:

- а) Сума всіх кінцевих товарів і послуг.
- б) Сума всіх реалізованих товарів і послуг.
- в) Сума всіх вироблених товарів і послуг.
- г) Сукупна ринкова вартість кінцевої продукції та послуг, що вироблені резидентами країни за рік.

2. Трансфертні платежі – це:

- а) Виплати домашнім господарствам, не зумовлені участю у процесі виробництва.
- б) Частина доходу, яка включається в національний дохід.
- в) Тільки виплати уряду окремим особам.
- г) Усі відповіді неправильні.

3. Якщо обсяг реального ВВП країни Б зменшився на 7%, а чисельність населення на 5%, то:

- а) Реальний ВВП на душу населення зменшився.
- б) Реальний ВВП на душу населення збільшився.
- в) Номінальний ВВП не змінився.
- г) Реальний ВВП збільшився, а номінальний зменшився.

4. Матеріальною основою середніх циклів є:

- а) Необхідність оновлення основного капіталу.
- б) Необхідність відновлення рівноваги на споживчому ринку.
- в) Процеси, що відбуваються на грошовому ринку.
- г) Необхідність оновлення об'єктів інфраструктури.

5. Сукупний попит — це:

- а) Обсяг номінального ВВП, який макроекономічні суб'єкти мають бажання закупити з метою задоволення своїх платоспроможних потреб.
- б) Обсяг реального ВВП, який макроекономічні суб'єкти мають бажання закупити з метою задоволення своїх платоспроможних потреб.
- в) Обсяг потенційного ВВП, який макроекономічні суб'єкти мають бажання закупити з метою задоволення своїх платоспроможних потреб.

6. На сукупний попит ціни впливають:

- а) Обернено.
- б) Прямо.
- в) Безпосередньо.
- г) Опосередковано.

7. До цінових чинників сукупного попиту належать:

- а) Ефект багатства.
- б) Ефект відсоткової ставки.
- в) Ефект обмінного курсу.
- г) Усі відповіді є слухними.

8. Нецінові чинники сукупного попиту:

- а) Не зміщують криву сукупного попиту.

- б) Зміщують криву сукупного попиту.
- в) Зміщують криву сукупного попиту і сукупної пропозиції.
- г) Не впливають на сукупний попит.
- д) Кривої сукупної пропозиції праворуч.

9. Сукупна пропозиція – це:

- а) Обсяг реального ВВП, який економіка пропонує для продажу з метою отримання прибутку.
- б) Обсяг потенційного ВВП, який економіка пропонує для експорту з метою отримання доходу.
- в) Обсяг номінального ЧНП, який економіка пропонує для продажу з метою отримання прибутку.
- г) Обсяг прогнозного ВВП, який економіка планує виробити.

11. Який з наведених показників більше за інші характеризує економічний потенціал країни?

- а) Номінальний обсяг ВВП.
- б) Реальний обсяг ВВП.
- в) Номінальний обсяг ВВП на душу населення.
- г) Дохід сім'ї у розрахунку на кожного члена сім'ї.

12. Історичне переміщення робочої сили із сільського господарства у промисловість:

- а) Породжує інфляційні явища.
- б) Не впливає на зростання продуктивності праці.
- в) Зумовлює зростання середньої продуктивності праці.
- г) Призводить до зменшення ВВП на душу населення.

13. Економічне зростання вимірюється:

- а) Приростом реального ВВП.
- б) Приростом грошової маси.
- в) Зниженням загального рівня цін.
- г) Зниженням рівня безробіття.

14. На економічне зростання позитивно впливають:

- а) Підвищення продуктивності праці.
- б) Освіта.
- в) Рівень зайнятості.
- г) Технічний прогрес.

15. Яка з наведених країн досягла за останні десятиліття найбільш високих темпів економічного зростання:

- а) США.
- б) Японія.
- в) Індія.
- г) Німеччина.
- д) Китай.
- є) Бразилія.

ТЕМА 12. БЕЗРОБІТТЯ ТА ІНФЛЯЦІЯ ЯК ПРОЯВ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ В УМОВАХ РИНКУ

План семінарського заняття

1. Ринок праці та особливості його функціонування.
2. Безробіття, його види, причини і наслідки. Закон Оукена.
3. Цілі, принципи та механізм державного регулювання зайнятості.
4. Інфляція: суть, причини, види та соціально-економічний і наслідки.
5. Антиінфляційна політика. Особливості інфляції в Україні та шляхи її подолання.

Література до теми: [4, с. 346-368; 9, с. 252-267; 25, с. 48; 26, с. 52; 30, с. 286-309; 33; 36; 41, с. 457-459; 43, с. 407-418, с. 563-579]

Терміни і поняття

Ринок праці, безробіття, закон Оукена, ціна безробіття, інфляція, дефляція, стагфляція, індекс цін, інфляція попиту, інфляція пропозиції, крива Філіпса, соціальний захист.

Теми рефератів

1. Особливості і причини безробіття в Україні в період переходу до ринку.
2. Соціальний захист безробітних як важливий напрямок державної соціальної політики.
3. Суть, причини і особливості інфляції в Україні в період світової фінансової кризи 2008 – 2010 рр.
4. Антиінфляційна політика держави та її види в умовах ринку.

Питання для самоконтролю

1. Що собою представляє ринок праці та його рівновага?
2. В чому полягають причини безробіття в умовах ринку?
3. Які соціально-економічні наслідки безробіття вимірюються за допомогою закону Оукена?
4. В чому суть соціального захисту безробітних?
5. В чому суть і причини інфляції?
6. Чим відрізняються види і форми інфляції?
7. Яка антиінфляційна політика проводиться урядом України на сучасному етапі?

Задачі до теми

1. Чисельність населення країни дорівнює 50 млн. осіб; 12 млн. осіб – діти до 16 років, а також люди, які перебувають у тривалій ізоляції; 15 млн. осіб – вибули зі складу робочої сили (пенсіонери, студенти, домогосподарки); 3 млн. осіб – безробітні; 1 млн. осіб – працівники з неповним робочим днем, які шукають кращу роботу.

Розрахуйте: а) чисельність робочої сили; б) рівень безробіття.

2. Природний рівень безробіття в країні В у 2000 р. становив 6%, фактичний – 15%.

Розрахуйте: а) відносне відставання фактичного ВВП від потенційного; б) втрати ВВП, спричинені циклічним безробіттям, якщо фактичний ВВП становив 150 млрд. євро.

3. Розрахуйте згідно із законом Оукена відносне відставання фактичного ВВП від потенційного за таких умов: фактичне безробіття – 9%, фрикційне безробіття – 2%, структурне безробіття – 4%.

4. У таблиці наведено дані про трудові ресурси і зайнятість працездатного населення країни у 1-му та 5-му роках (млн. осіб).

Показник	1-й рік	5-й рік
Робоча сила	84,889	95,453
Зайняті	80,796	87,524
Безробітні	-	-
Рівень безробіття, %	-	-

Розрахуйте чисельність безробітних і рівень безробіття у 1-му і 5-му роках. Чим можна пояснити одночасне зростання зайнятості і безробіття?

5. В країні Б чисельність робочої сили у попередньому році становила 75 млн. осіб, чисельність зайнятих – 68 млн. осіб.

Розрахуйте циклічне безробіття і втрати потенційного ВВП у відсотках.

6. Розрахуйте темп інфляції для поточного року за таких умов: у попередньому році номінальний ВВП становив 155 млрд. грн., реальний ВВП – 118 млрд. грн.; у поточному році очікується одержати номінальний ВВП 190 млрд. грн. при індексі цін ВВП 152%.

7. Визначте середньорічний темп інфляції для умов поточного року, якщо відомо, що середньомісячний темп інфляції у цьому році становитиме 3%.

8. Національний дохід країни Б у базовому році становив 200 млрд. євро, а грошовий попит – 45 млрд. євро. В аналізованому періоді національний дохід збільшився на 6 %, а швидкість обертання грошей і рівень цін не змінилися.

Чому дорівнює попит на гроші в аналізований період?

9. Реальний ВВП зменшився на 7,5%. Грошова маса зросла на 2,5%. Швидкість обертання грошей не змінилась. Як і на скільки змінився рівень цін?

10. Реальний обсяг виробництва дорівнює 150 млрд. грн. Рівень цін становить 105%. Кількість грошей в економіці 40 млрд. грн. Розрахувати швидкість обертання грошей в економіці.

11. У результаті економічних шоків ціни зросли на 5%, пропозиція грошей – на 10%. Як і на скільки змінився номінальний ВВП, якщо швидкість обертання грошей залишилась незмінною?

12. Визначте індекс цін і темп інфляції за такими даними: ціна ринкового кошика поточного року становить 560 одиниць, а ціна ринкового кошика минулого року – 520. Індекс цін минулого року до позаминулого року становить 105 %.

Приклади розв'язування задач

Приклад 1. Номінальний дохід збільшився на 6%, рівень цін – на 7%. Як і на скільки змінився реальний дохід?

Розв'язок

Наближено зміна реального доходу визначається як різниця між номінальним доходом та інфляцією: $\Delta r = \Delta n - \Delta i$, $\Delta r = 6 - 7 = -1\%$.

Відповідь. Реальний дохід знизився приблизно на 1%.

Приклад 2. Рівень фактичного безробіття 10%, природного – 6%. Фактичний ВВП становить 126 млрд. гр. од. Обчислити втрати ВВП від циклічного безробіття або втрати ВВП від недовикористання виробничих можливостей країни.

Розв'язок

1) Обчислюємо відсоток відставання фактичного ВВП від потенційного:

$$(u_f - u_p) \cdot 2,5 = 10\%.$$

2) Обчислюємо ВВП потенційний, який обчислюється в постійних цінах і є величиною, зіставленою з фактичним (реальним) ВВП.

$$Y_p = 100\%, Y_f = 100\% - 10\% = 90\%.$$

Отже, пропорція є такою:

$$\begin{array}{l} 126 \text{ млрд. гр. од.} - 90\% \\ Y_p - 100\% \end{array}$$

$$Y_p = \frac{Y_f}{90\%} \cdot 100\% = \frac{126 \text{ млрд. гр. од.}}{90\%} \cdot 100\% = 140 \text{ млрд. гр. од.}$$

3) За цих умов втрати ВВП від циклічного безробіття дорівнюватимуть:

$$\Delta Y = Y_p - Y_f = 140 - 126 = 14 \text{ млрд. гр. од.}$$

Відповідь. Втрати ВВП від циклічного безробіття становитимуть 14 млрд. гр. од.

Приклад 3. Кількість безробітних у країні становить 2 млн. чоловік. Робоча сила – 50 млн. чоловік. Визначити рівень безробіття в країні.

Розв'язок

Рівень безробіття визначається як відношення кількості безробітних до робочої сили (у відсотках).

Рівень безробіття становить:

$$\begin{aligned} U_{\text{факт}} &= \text{Кількість безробітних} / \text{Кількість робочої сили} \cdot 100\% = \\ &= 2 / 50 \cdot 100\% = 4\%. \end{aligned}$$

Відповідь. Рівень безробіття в країні становить 4%.

Приклад 4. Індекс цін у 1999 р. становив 99,5%, у 2000 р. – 102,78%. Обчислити темп інфляції у 2000 р. відносно 1999 р.

Розв'язок

$$\text{Темп інфляції} = \frac{I_1 - I_0}{I_0} \cdot 100\%$$

$$\text{Темп інфляції} = \frac{102,78\% - 99,5\%}{99,5\%} = 3,3\%.$$

Відповідь. Темп інфляції у 2000 р. відносно 1999 р. становив 3,3%. Отже, інфляція прискорилась.

Приклад 5. У 2007 р. мали роботу 32 млн. осіб; через рік до існуючих 3-х млн. безробітних ще додалось 0,25 млн. осіб, але із країни виїхали за кордон 0,3 млн. осіб, раніше працюючих. Визначте сукупну робочу силу, кількість безробітних і рівень безробіття.

Розв'язок

Сукупна робоча сила – це сума кількості зайнятих і безробітних.

Визначимо: кількість зайнятих: 32 млн. ос. – 0,25 млн. ос. – 0,3 млн. ос. = 31,45 млн. ос.; тоді визначаємо кількість безробітних: 3 млн. ос. + 0,25 млн. ос. = 3,25 млн. ос.

Сукупна робоча сила = 31,45 + 3,25 = 34,7 млн. ос.

Рівень безробіття розраховується за формулою:

$$B' = \frac{B}{Z + B} \times 100\%, \quad \text{де:}$$

B' – рівень безробіття, %;

B – кількість безробітних, особи;

Z – кількість зайнятих, особи.

$$B' = \frac{3,25 \text{ млн. ос.}}{34,7 \text{ млн. ос.}} \times 100\% = 9\%.$$

Відповідь: Сукупна робоча сила - 34,7 млн. ос.

Кількість безробітних – 3,25 млн. ос.

Рівень безробіття – 9%.

Приклад 6. Чисельність населення певної країни – 50 млн. осіб, в т.ч.: 10 млн. – діти до 16 років; 2 млн. – люди, які перебувають у тривалій ізоляції; пенсіонери, студенти та домогосподарки разом становлять 15 млн. осіб; кількість повністю безробітних – 3 млн.; 1 млн. працівників зайняті неповний робочий день і шукають кращу роботу. Природний рівень безробіття в країні дорівнює 6 % .

Визначте рівень циклічного безробіття для наведеної країни.

Розв'язок

1) Обчислюємо загальний рівень безробіття за наведеною у поясненні методикою:

$$\text{Рівень заг. безроб.} = \frac{\text{Кількість безробітних}}{\text{Населення країни} - \text{економ. неактивне населення}} \cdot 100\%;$$

$$\text{Рівень загального безробіття} = \frac{3}{50 - 10 - 2 - 15} \cdot 100\% = \frac{3}{23} \cdot 100\% = 13\%.$$

2) Рівень циклічного безробіття визначаємо як різницю між рівнем загального і природного безробіття:

$$\begin{aligned} \text{Рівень цикл. безроб} &= \text{Рівень заг. безроб.} - \text{Рівень природ. безроб.}; \\ \text{Рівень цикл. безроб} &= 13 \% - 6 \% = 7 \% \end{aligned}$$

Відповідь: Загальний рівень безробіття в наведеній країні становить близько 13 %, в тому числі циклічне безробіття – 7 %, що свідчить про наявність в країні кризових явищ.

Приклад 7. В першому кварталі поточного року ціна споживчого кошику становила 600 грош. од. Перші два квартали вона зростала на 2%, у III кв. - на 2,5%, у IV кв. – на 3% від попереднього рівня. Ціна споживчого кошику минулого року була на 7% менше за ціну поточного року. Індекс споживчих цін минулого року був на 5% менший за відповідний показник поточного року. Визначте: а) індекс цін поточного року; б) темп інфляції у поточному році.

Розв'язок

I. Розрахуємо індекс цін поточного року за формулою:

$$I_{\text{цін}} = \frac{\text{Споживчий.кошик.даного.юроку}}{\text{Споживчий.кошик.минулого.року}} \times 100\%$$

1) Визначимо розмір споживчого кошику даного року:

$$\text{I кв. } 600 \text{ грош. од.} \times 1,02 = 612 \text{ гр. од.}$$

$$\text{II кв. } 612 \text{ грош. од.} \times 1,02 = 624 \text{ гр. од.}$$

$$\text{III кв. } 624 \text{ грош. од.} \times 1,025 = 640 \text{ гр. од.}$$

$$\text{IV кв. } 640 \text{ грош. од.} \times 1,03 = 659 \text{ гр. од.}$$

2) Визначимо ціну споживчого кошику минулого року:

$$7\% \text{ від суми за чотири квартали } (612+624+640+659= 2535 \text{ гр. од.}):$$

$$2535 * 0,07 = 177,5 \text{ гр. од.}$$

$$2535 - 177,5 = 2357,5 \text{ гр. од.}$$

3) За наведеною формулою визначимо індекс споживчих цін даного року:

$$I_{\text{цін}} = \frac{2535}{2357,5} \times 100\% = 107,5\%$$

Згідно з умовою задачі індекс цін минулого року дорівнює:

$$107,5\% - 5\% = 102,5\%.$$

II. Показник темпу інфляції визначається за формулою :

$$\begin{aligned} T_{\text{темп інфляції}} &= \frac{\text{Індекс цін.даного.року} - \text{Індекс цін.минулого.року}}{\text{Індекс цін.минулого.року}} \times 100\% = \\ &= \frac{107,5 - 102,5}{102,5} \times 100\% = 4,88\% \end{aligned}$$

Відповідь: а) Індекс цін поточного року = 107,5%;

б) Темп інфляції = 4,88%

Приклад 8. Реальний ВВП зменшився на 7,5%. Грошова маса зросла на 2,5%. Швидкість обертання грошей не змінилась. Як і на скільки змінився рівень цін?

Розв'язок

Скористаймося кількісним рівнянням: $MV = PY$.

Визначимо з нього рівень цін: $P = MV/Y$. Оскільки реальний ВВП зменшився на 7,5%, то його величина почала дорівнювати $0,925Y$. Грошова маса зросла на 2,5%. Це означає, що вона почала дорівнювати $1,025M$. Підставимо у рівняння.

Одержимо $P = 1,025MV / 0,925Y = 1,108$.

Відповідь. Рівень цін зріс на 10,8%.

Приклад 9. Реальний обсяг виробництва дорівнює 75 млрд. євро. Рівень цін становить 110%. Кількість грошей в економіці 20 млрд. євро. Розрахувати швидкість обертання грошей в економіці.

Розв'язок

Використовуємо рівняння кількісної теорії грошей:

$$MV = PY,$$

де M – кількість грошей, V – швидкість обертання грошей, P – рівень цін, Y – реальний ВВП.

З рівняння знаходимо $V = (PY)/M = (75 \cdot 1,1)/20 = 4,125$.

Відповідь. Швидкість обертання грошей в економіці становить 4,125 обертів на рік.

Приклад 10. Кількість грошей в економіці дорівнює 10 млрд. гр. од. Швидкість обертання грошей в економіці становить 4 оберти на рік. Розрахувати номінальний обсяг виробництва.

Розв'язок

Використовуємо рівняння кількісної теорії грошей:

$$MV = PY.$$

Номінальний обсяг виробництва – це добуток реального ВВП на рівень цін:

$$PY = 4 \cdot 10 = 40 \text{ млрд. гр. од.}$$

Відповідь. Номінальний ВВП становить 40 млрд. гр. од.

Приклад 11. Нижче наведені дані про динаміку цін за п'ять років:

Роки	2000	2001	2002	2003	2004
Індекс цін	100	112	128	136	140

За даними таблиці обчислити темп інфляції для наведених років.

Розв'язок

Інфляція – знецінення грошей, спричинене диспропорціями у суспільному виробництві та порушеннями вимог законів грошового обігу, яке виявляється у стійкому зростанні цін на товари і послуги.

Індекс цін ($I_{\text{цін}}$) – показник динаміки цін за певний період часу, який визначається співвідношенням ринкової вартості (ціни) певного набору товарів (споживчого кошику, Q_i^1), обчисленої у цінах поточного (P_i^1) і базисного (P_i^0) років:

$$I_{\text{цін}} = \frac{\sum P_i^1 \cdot Q_i^1}{\sum P_i^0 \cdot Q_i^1}.$$

Темп інфляції – показник динаміки інфляції за певний період часу, який обчислюється за формулою:

$$T_{\text{інф.}} = \frac{I_{\text{цін п.р.}} - I_{\text{цін б.р.}}}{I_{\text{цін б.р.}}} \cdot 100 \%,$$

де $I_{\text{цін п.р.}}$ та $I_{\text{цін б.р.}}$ – індекси цін відповідно у поточному і базовому роках.

Обчислюємо за наведеною вище формулою темпи інфляції. Результати обчислень заводимо у таблицю з умови задачі, додавши до неї відповідний рядок:

Роки	2000	2001	2002	2003	2004
Індекс цін	100	112	128	136	140
Темп інфляції	–	12	14,29	6,25	2,94

Відповідь: Як видно з наведених результатів розрахунків у 2001 і 2002 р.р. спостерігалось зростання темпів інфляції, які відповідно становили 12 % і 14,29 %. Починаючи з 2003 р. інфляція уповільнюється, її темпи почали знижуватися і становили відповідно 6,25 % у 2003 році і 2,94 % у 2004 р.

Тести

1. За яких умов виникає безробіття?

- а) На ринку праці попит на робочу силу більший від пропозиції.
- б) На ринку праці попит на робочу силу менший від пропозиції.
- в) Збігання попиту на робочу силу з пропозицією.
- г) Економіка країни перебуває у кризовому стані.

2. Які чинники безпосередньо стимулюють зайнятість робочої сили в країні?

- а) Раціональне використання робочої сили.
- б) Високий рівень інфляції.
- в) Розширення виробництва за рахунок екстенсивних факторів.
- г) Низька заробітна плата.

3. Яка основна причина безробіття в Україні?

- а) Глибока криза в економіці країни.
- б) Низька заробітна плата.
- в) Приватизація державних підприємств і розвиток малого бізнесу.
- г) Структурна перебудова виробництва.

4. Обсяг ринку праці переважно визначається:

- а) Пропозицією робочої сили.
- б) Попитом на робочу силу.
- в) Рівнем заробітної плати.
- г) Впровадженням нових технологій у виробництво.

5. Циклічне безробіття визначається як:

- а) Різниця між фрикційним та структурним безробіттям.
- б) Сума між природним та структурним безробіттям.
- в) Різниця між фактичним та природним рівнем безробіття.
- г) Сума фрикційного та структурного рівнів безробіття.

6. До робочої сили відносять:

- а) Зайнятих.
- б) Зайнятих та безробітних.

- в) Економічно активне та економічно неактивне населення.
- г) Усе населення без тих, хто є безробітним.

7. Повна зайнятість забезпечується в умовах:

- а) Раціонального розподілу робочої сили.
- б) Використання робочої сили за професією.
- в) Відсутності безробіття.
- г) Відсутності циклічного безробіття.

8. Яке твердження визначає термін «дефляція»:

- а) Тенденція до зростання загального рівня цін.
- б) Тенденція до зниження загального рівня цін.
- в) Уповільнення темпів зростання цін.
- г) Прискорення темпів зростання цін.

9. Стагфляція відбувається за умов:

- а) Зростання обсягів виробництва та зниження безробіття.
- б) Падіння обсягів виробництва та зниження безробіття.
- в) Падіння обсягів виробництва та зростання безробіття.
- г) Зростання обсягів виробництва та зростання безробіття.

10. Інфляція попиту виникає в умовах, коли:

- а) Зростання сукупного попиту випереджає зростання сукупної пропозиції.
- б) Темпи зростання сукупного попиту і сукупної пропозиції однакові.
- в) Зростання сукупної пропозиції випереджає зростання сукупного попиту.
- г) Усі відповіді неправильні.

11. Крива Філіпса показує взаємозв'язок між:

- а) Інфляцією витрат і безробіттям.
- б) Природним і циклічним безробіттям.
- в) Фактичним безробіттям і витратами економіки.
- г) Інфляцією попиту і безробіттям.

ТЕМА 13. ЕКОНОМІЧНА РОЛЬ ДЕРЖАВИ

План семінарського заняття

1. Економічна необхідність, суть і функції держави.
2. Форми і методи державного регулювання економіки. Державний сектор економіки.
3. Суть та особливості державного регулювання в Україні. Основні напрямки економічних реформ в Україні та їх соціально-економічні наслідки.

Література до теми: [4, с. 199-207; 25, с. 68; 26, с. 171; 32, с. 531-546; 33; 41, с. 511-528; 48; 51; 62]

Терміни і поняття

Державне регулювання, державне невтручання, макроекономічна політика, економічна стабілізація, політика лібералізації, вільне ціноутворення, ринкова система, ринкові реформи.

Теми рефератів

1. Кейнсіанська теорія як теоретична база державного регулювання економіки в ринковій системі.
2. Проблеми та особливості державного регулювання в Україні в перехідний період до ринку.
3. Шляхи вдосконалення державного регулювання в період переходу економіки України до сталого економічного розвитку.

Питання для самоконтролю

1. В чому полягає необхідність державного регулювання в умовах ринкової системи?
2. Які функції та інструменти державної політики у змішаній економіці?
3. Які форми і методи державного регулювання найбільш ефективні в умовах ринку?
4. В чому проявилися недоліки державного регулювання в період переходу України до ринку?
5. Досвід яких зарубіжних країн в сфері державного регулювання може бути прийнятним для України?

Задачі до теми

1. У країні Д реальний ВВП становить 300 млрд євро. Норма податків — 20 % ВВП. Функція споживчих витрат має вигляд
 $C = 40 + 0,6(Y-T)$.
Обсяг інвестицій дорівнює 50 млрд. євро, $X_N = 0$.

Визначте рівноважний обсяг державних закупок (G).

2. Змішана рівноважна економіка закритого типу характеризується такими макроекономічними показниками (млрд євро):

Обсяг ВВП: $Y = C + I + G + X$, де

$Y = 2000$; $C = 1200$; $X = 100$; $I = 600$.

Розрахуйте обсяг державних закупок (G).

3. Економіка країни К характеризується такими даними (млрд євро): приватні заощадження дорівнюють 120, податки — 750, державні витрати — 680.

Визначте обсяг національних інвестицій, за якого економіка країни зможе досягти рівноважного стану.

Тести.

1. Що стало причиною неспроможності ринкового механізму в управлінні економікою?

- а) Розвиток продуктивних сил.
- б) Екологічна криза.
- в) Розвиток науково-технічного прогресу.
- г) Відділення сфери послуг.

2. Якщо сучасна економіка є регульованою, то чи є необхідність використовувати ринковий механізм?

- а) Ринковий механізм у регулюванні національної економіки не потрібен.
- б) Ринковий механізм має використовуватись в органічній єдності з державними регуляторами.
- в) Ринковий механізм має використовуватись тільки в окремих галузях народного господарства.
- г) Усі відповіді неправильні.

3. Завданнями державного регулювання сучасної ринкової економіки є:

- а) Модифікація ринкового механізму.
- б) Послаблення конкуренції.
- в) Справедливий розподіл доходу.
- г) Контроль за рівнем зайнятості та інфляції.

4. Об'єктами державного регулювання є:

- а) Екологія.
- б) Умови конкуренції.
- в) Державні службовці.
- г) Соціальне забезпечення.
- д) Дрібні та великі підприємства.

5. В умовах змішаної економіки відкритого типу держава виконує таку економічну функцію:

- а) Отримує податки.
- б) Сплачує податки.
- в) Отримує трансферти.
- г) Продає продукти та ресурси.

6. Засобами прямого державного регулювання є:

- а) Прискорена амортизація.
- б) Податки.
- в) Регулювання зайнятості.
- г) Бюджетна політика.

7. Основним регулятором змішаної економіки є:

- а) Сукупні витрати.
- б) Рівень цін.
- в) Ринок.
- г) Сукупна пропозиція.

8. Як суб'єкт макроекономічного регулювання ринок не може:

- а) Забезпечити людей суспільними благами.
- б) Реагувати на індивідуальні потреби людей.
- в) Регулювати ціни.
- г) Забезпечити рівномірний розвиток окремих регіонів.

9. Соціальна політика держави — це:

- а) напрям її діяльності по регулюванню соціально-економічних умов життя, які є фундаментом суспільного виробництва;
- б) забезпечення працездатного населення можливостями у підприємстві та праці;
- в) створення та підтримка соціальних стандартів та добробуту всіх членів суспільства;
- г) забезпечення громадян прожитковим мінімумом;
- д) формування споживчого кошика,
- є) вірні відповіді а), б), в);
- ж) усі відповіді вірні;

10. Перерозподіл доходів у суспільстві означає:

- а) оподаткування всіх суб'єктів підприємницької діяльності;
- б) виплата трансфертних платежів у вигляді пенсій, субсидій, субвенцій, тощо;
- в) благодійна допомога держави і заможних громадян;
- г) усі відповіді вірні;
- д) правильні відповіді: а), б).

11. Основними об'єктами соціальної політики є:

- а) ринок праці та зайнятості населення;
- б) трудові відносини;
- в) система оплати праці та доходів населення;
- г) система соціального забезпечення населення;
- д) елементи соціальної інфраструктури;
- є) громадяни як споживачі;
- ж) усі відповіді вірні;
- з) вірні відповіді а), б), в).

ТЕМА 14. ФІНАНСОВО-КРЕДИТНА СИСТЕМА. ФІСКАЛЬНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ

План семінарського заняття

1. Фінанси, їх суть і функції. Фінансова система.
2. Державний бюджет. Бюджетний дефіцит і державний борг .
3. Фіскальна політика держави. Податки та їх види.
4. Кредит: суть, види, форми і функції.
5. Банківська система та її структура. Функції Центрального банку.

Література до теми: [1, с. 235-270; 4, с. 398-406; 10, с. 285-298; 23, с. 93-101; 25, с. 187; 26, с. 204; 41, с. 495-510; 48]

Терміни і поняття

Фінансова система, державний бюджет, дефіцит бюджету, профіцит бюджету, державний борг, фіскальна політика, податки, трансфертні платежі, кредит, банківська система, центральний банк.

Теми рефератів

1. Фінансова система України, її структура і функції.
2. Проблеми збалансованості державного бюджету України та шляхи подолання дефіциту бюджету.
3. Основні причини світової фінансової кризи 2008 – 2010рр. та її наслідки для економіки України.
4. Завдання НБУ по стабілізації банківської системи України в період фінансової кризи 2008 – 2010рр.

Питання для самоконтролю

1. Яка структура фінансової системи України?
2. Яким українським терміном можна замінити поняття «фіскальна політика»?
3. Яка структура державного бюджету? Як формується його доходна частина?
4. Які причини утворення дефіциту державного бюджету? Які існують шляхи його покриття?
5. Що таке «державний борг» та які причини його утворення? Які існують шляхи його фінансування?

Задачі до теми

1. Уряд країни взяв позику за кордоном у сумі 500 млн. дол. за річною ставкою 10%. Ці кошти використано для реалізації інвестиційного проекту, який забезпечує щорічний приріст ВВП на суму 100 млн. дол. упродовж трьох

років. Визначте, на скільки зросте державний борг даної країни.

2. Національний дохід країни Б у базовому році становив 500 млрд. євро, а грошовий попит — 50 млрд. євро. В аналізованому періоді національний дохід збільшився на 5 %, рівень цін зріс на 10%, а швидкість обертання грошей не змінилася. Чому дорівнює попит на гроші в аналізованому періоді?

3. У базовому році відсоткова ставка за облігаціями дорівнює 15%, ціна облігації – 100 грн. В аналізованому році ціна облігації зросла на 20%. Чому дорівнює відсоткова ставка за облігаціями в аналізованому році?

4. Вартість інвестиційного проекту становить 100 млрд грн, норма прибутку — 50 %, податок на прибуток – 30%. Номінальна відсоткова ставка дорівнює 15%, темп інфляції – 8%.

Обчисліть очікуваний чистий прибуток.

5. У таблиці наведено дані про інвестиційні проекти.

Визначте сукупний інвестиційний попит, якщо відсоткова ставка по кредиту становить 12 %.

Таблиця

Вартість інвестиційних проектів, млн грн	10	15	18	32	40	14	25
Очікуваний чистий прибуток, %	15	9	13	16	11	19	7

6. У базовому році відсоткова ставка за облігаціями дорівнює 15 %, ціна облігацій — 100 грн. В аналізованому році ціна облігацій зросла на 20 % порівняно з базовим роком.

Чому дорівнює відсоткова ставка за облігаціями в аналізованому році?

7. Акціонерне товариство випустило 10 тис. акцій номіналом 250 грн. Згідно з умовами створення АТ 20 % акцій залишається протягом року у засновників. Через рік дивіденд становив 50 грн. на акцію.

Визначте засновницький прибуток, якщо відомо, що банківський процент на той час становив 10 % річних.

8. Комерційний банк має депозити від клієнтів на суму 3 млн. грн. і сплачує 10% по вкладах. Він надав кредитів на суму 2,5 млн. грн. і бере за кредит 15%. Яким буде прибуток банку? Поясніть, скориставшись цим прикладом, роль банку у функціонуванні ринку капіталів.

Приклади розв'язання задач

Приклад 1. Вартість інвестиційного проекту становить 100 млрд грн, норма прибутку — 50 %, податок на прибуток – 30%. Номінальна відсоткова ставка дорівнює 15%, темп інфляції – 8%.

Обчисліть очікуваний чистий прибуток.

Розв'язок:

Очікуваний прибуток від реалізації інвестиційного проекту:

$$100 \cdot 0,5 = 50 \text{ млрд грн.}$$

Сума податку на очікуваний прибуток:

$$50 \cdot 0,3 = 15 \text{ млн грн.}$$

Безподатковий очікуваний прибуток:

$$50 - 15 = 35 \text{ млн грн.}$$

Реальна відсоткова ставка:

$$15 - 8 = 7 \text{ \%}.$$

Вартість кредиту:

$$100 \cdot 0,07 = 7 \text{ млн грн за рік.}$$

Очікуваний чистий прибуток:

$$35 - 7 = 28 \text{ млн грн.}$$

Приклад 2. У таблиці наведено дані про інвестиційні проекти.

Визначте сукупний інвестиційний попит, якщо відсоткова ставка по кредиту становить 12 %.

Таблиця

Вартість інвестиційних проектів, млн грн	10	15	18	32	40	14	25
Очікуваний чистий прибуток, %	15	9	13	16	11	19	7

Розв'язок

Сукупний інвестиційний попит визначається як сума вартості інвестиційних проектів, для яких ОНЧП більше відсоткової ставки:

$$10 + 18 + 32 + 14 = 74 \text{ млн. грн.}$$

Приклад 3. У базовому році відсоткова ставка за облігаціями дорівнює 15 %, ціна облігацій — 100 грн. В аналізованому році ціна облігацій зросла на 20 % порівняно з базовим роком.

Чому дорівнює відсоткова ставка за облігаціями в аналізованому році

Розв'язок

Сума відсоткового доходу у базовому році дорівнює

$$100 \cdot 0,15 = 15 \text{ грн.}$$

Ціна облігацій в аналізованому році дорівнює:

$$100 + (100 \cdot 0,2) = 120 \text{ грн.}$$

Відсоткова ставка за облігаціями в аналізованому році, виходячи із рівняння

$$15 = 120 \cdot x,$$

$$\text{становить } (15/120) \times 100 = 12,5\%.$$

Приклад 4. Власний капітал банку – 4 млн. грн, сума залучених депозитів, за якими сплачують 5 % річних, становить 40 млн. грн. Річні витрати на організацію банківської діяльності – 1,2 млн. грн. Банк надав кредитів на суму 39 млн. грн за ставкою позичкового проценту 12 % річних.

Визначте величину і норму банківського прибутку.

Розв'язок

1) Обчислюємо величину отриманого банком прибутку, як різницю між доходами по активним операціям і видатками по пасивним операціям та на організацію банківської діяльності:

$$P_{\text{банк.}} = \Sigma\Pi \cdot r - \Sigma D \cdot i - TC_{\text{банк.}},$$
$$p_{\text{банк.}} = 39 \cdot 0,12 - 40 \cdot 0,05 - 1,2 = 1,48 \text{ млн. грн.}$$

2) Обчислюємо норму банківського прибутку:

$$p'_{\text{банк.}} = \frac{P_{\text{банк.}}}{K_{\text{банк.}}} \cdot 100 \% ; \Rightarrow \delta'_{\text{аіііе.}} = \frac{1,48}{4} \cdot 100 \% = 37\%.$$

Відповідь: Банк отримав 1,5 млн. грн прибутку, норма прибутковості роботи банку становить 37,5 %.

Тести

1. Державна політика в галузі витрат і оподаткування називається:

- а) Монетарною політикою.
- б) Політикою розподілу доходів.
- в) Політикою, заснованою на теорії економіки пропозиції.
- г) Фіскальною політикою.

2. Якщо уряд передбачає підвищити рівень реального ВВП, він може:

- а) Знизити державні закупівлі товарів та послуг.
- б) Знизити рівень бюджетного дефіциту.
- в) Знизити податки.
- г) Зменшити трансфертні платежі.

3. Бюджет – це грошове вираження збалансованого кошторису:

- а) Доходів держави та доходів домогосподарств.
- б) Витрат держави та витрат домогосподарств.
- в) Доходів та видатків держави.
- г) Доходів та податків держави.

4. Дефіцит державного бюджету утворюється, якщо:

- а) Обсяг податкових надходжень зменшується.
- б) Витрати держави зменшуються.
- в) Сума активів держави перевищує обсяги її зобов'язань.
- г) Сума активів держави перевищує обсяг податкових надходжень.

5. Дефіцит державного бюджету може фінансуватися за рахунок:

- а) Зовнішніх позик.
- б) Державного запозичення.
- в) Зменшення державних закупівель.
- г) Зменшення трансфертів.

6. За інших рівних умов значний бюджетний дефіцит у період повної зайнятості призводить до:

- а) Зниження міжнародної цінності національної валюти.
- б) Інфляції, обумовленої зростанням витрат.
- в) Зростання реальної відсоткової ставки.

г) Зниження реальної відсоткової ставки.

7. Яскраво виражена антиінфляційна фіскальна політика передбачає:

- а) Зростання податків і більш високий рівень державних витрат.
- б) Підвищення рівня оподаткування та скорочення державних витрат.
- в) Скорочення як державних витрат, так і податкових надходжень.
- г) Зниження податків і більш високий рівень державних витрат.

8. Якщо уряд щорічно прагнучиме до збалансованого бюджету, то цей бюджет:

- а) Буде сприяти послабленню інфляції.
- б) Буде стимулювати сукупний попит.
- в) Буде посилювати коливання у межах економічного циклу.
- г) Буде вирівнювати коливання у межах економічного циклу.

9. Державний борг — це сума попередніх:

- а) Бюджетних дефіцитів.
- б) Державних витрат.
- в) Бюджетних надлишків за вирахуванням бюджетних дефіцитів.
- г) Бюджетних дефіцитів за вирахуванням бюджетних надлишків.

10. До яких економічних наслідків може призвести державний борг?

- а) Зниження рівня життя.
- б) Збільшення сукупних національних витрат. -
- в) Скорочення виробничих можливостей національної економіки.
- г) Перерозподіл національного багатства між членами суспільства.

11. Відносні витрати на обслуговування державного боргу визначаються:

- а) Відношенням суми відсоткових виплат за боргом до обсягу ВВП.
- б) Сумою державного боргу.
- в) Відношенням розміру боргу до обсягу ВВП.
- г) Сумою відсоткових виплат за боргом.

12. Однією з реальних проблем державного боргу є:

- а) Зростання частки заощаджень при всіх рівнях безподаткового доходу.
- б) Зростання обсягів інвестицій.
- в) Відплив частини національного продукту за межі країни.
- г) Зменшення трансфертних платежів.

13. Важливою умовою збереження вартості грошей (курсу національної валюти) будь-якої країни є:

- а) Контроль уряду за емісією грошей.
- б) Державний контроль цін.
- в) Забезпечення грошового обігу золотом або валютою.
- г) Зростання швидкості обертання грошей.

14. Емісія готівкових грошей — це:

- а) Продаж національним банком облігацій державної позики.
- б) Одержання національним банком чергового траншу від МВФ.
- в) Випуск національним банком в обіг грошей у готівковій і безготівковій формах.
- г) Кредитування національним банком комерційних банків країни.

15. Що має за мету комерційний банк, зменшуючи відсоткову ставку:

- а) Збільшення заощаджень населення
- б) Збільшення кредитів населення.
- в) Сприяння інвестуванню.
- г) Пожвавлення кон'юнктури ринку.

16. Норма обов'язкових резервів запроваджується як засіб:

- а) Обмеження грошової маси.
- б) Зниження рівня інфляції.
- в) Економічного зростання країни.
- г) Активізації іноземних інвестицій.

17. Основними статтями активу національного банку є:

- а) Банкноти, державні цінні папери, кредити.
- б) Золоті сертифікати, готівкові гроші, банківські депозити.
- в) Золоті сертифікати, готівкові гроші, державні цінні папери, кредити.
- г) Банкноти, золоті сертифікати, державні цінні папери.

Тема 15. СВІТОВА ЕКОНОМІКА: СУТНІСТЬ, ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

1. Міжнародний поділ праці та інтернаціоналізація економіки як основа формування світового господарства.
2. Форми міжнародних економічних відносин.
3. Глобалізація як новий етап розвитку інтеграційних процесів у світовій економіці

Література до теми: [1, с. 271-285; 4, с. 420-432; 6, с. 306-360; 23, с. 137-142; 24; 41, с. 558-562, 586-610; 42, с. 512-601; 43, с. 627-659; 44, с. 504-537]

Терміни і поняття

Міжнародний поділ праці, світове господарство, світовий ринок, вивезення капіталу, міграція робочої сили, міжнародна кооперація виробництва, міжнародна спеціалізація виробництва, експортна квота, міжнародні економічні відносини, міжнародний рух капіталів, міжнародна міграція робочої сили, міжнародна економічна інтеграція.

Теми рефератів

1. Сучасні проблеми інтеграції України у світове ринкове господарство.
2. Основні міжнародні економічні організації, їх роль та значення.
3. Глобалізація світової економіки і економічна безпека України.

Питання до теми

1. Чим відрізняються категорії “світова економіка” і “світове господарство”?
2. Назвіть особливості міжнародного поділу праці і спеціалізації на сучасному світовому ринку.
3. Визначте поняття “відкрита економіка”. Які показники характеризують ступінь відкритості економіки?

Задачі до теми

1. Уявіть, що Вам потрібно довести необхідність участі України в світовій торгівлі, які із наведених аргументів ви би використали?
 - а) Україна має значний науковий потенціал і розвинуті технології у деяких сферах;
 - б) 25 % світових чорноземів розташовано в Україні;
 - в) Україна має значний дефіцит платіжного балансу;
 - г) обсяги виробництва в Україні низькі.
2. У 1981 – 1985 р.р. Японія погодилась на добровільне обмеження експорту, що зменшило американський імпорт японських автомобілів приблизно на 10 %. Які це мало наслідки, на Вашу думку, для американської

та японської автомобільних галузей у короткостроковому періоді? За умови, що обмеження стало помітним, як би воно вплинуло у довгостроковому періоді на:

- а) розподіл ресурсів;
- б) рівень цін;
- в) рівень зайнятості;
- г) життєвий рівень в обох країнах.

3. Припустимо, що між країнами А і Б здійснюється вільна міграція капіталу. Якщо номінальна відсоткова ставка по внутрішніх кредитах в країні А складає 12 %, а у В – 9 %, то в якому напрямку буде мігрувати капітал, якщо рівень інфляції в країні А дорівнює 6 %, а у країні В – 3 %?

Тести

1. **Найпростішою формою організації товарного виробництва є:**

- а) світова економіка;
- б) національний ринок;
- в) світовий ринок;
- г) внутрішній ринок.

2. **Поняття “світова економіка” містить у собі:**

- а) міжнародну торгівлю;
- б) міжнародний поділ праці на рівні окремих галузей, технологічних операцій;
- в) свободу переміщення капіталу з однієї країни в іншу;
- г) свободу міжнародної міграції робочої сили;
- д) усі відповіді вірні;

3. **Світові економічні відносини роблять країни світу:**

- а) взаємозалежними;
- б) незалежними ;
- в) не впливають на взаємозалежність держав.

4. **Якщо експорт країни падає, то за інших рівних умов ВВП країни:**

- а) збільшується;
- б) зменшується;
- в) залишається незмінним.

5. **Експортна квота - показник участі країни у міжнародному поділу праці – розраховується як:**

- а) відношення експорту до ВВП;
- б) відношення експорту до ВВП у відсотках;
- в) відношення експорту до імпорту у відсотках.

Тема 16. МІЖНАРОДНА ТОРГІВЛЯ І СВІТОВА ВАЛЮТНА СИСТЕМА

1. Суть та теорії міжнародної торгівлі. Теорія порівняльних переваг.
2. Зовнішньоторговельна політика держави. Роль протекціонізму.
3. Торговельний та платіжний баланси країни.
4. Зміст і структура світової валютної системи. Етапи еволюції валютної системи. Валютний курс.

Література до теми: [1, с. 286-298; 4, с. 433-462; 6, с. 306-360; 24; 41, с. 567-585; 43, с. 660-685; 44, с. 646-704]

Терміни і поняття

Міжнародна торгівля, протекціонізм, фритредерство, митний тариф, нетарифні бар'єри, квоти, торговельний баланс, платіжний баланс, міжнародна валютна система, курс валют, конвертованість валют, валютний ринок, зовнішній борг. золотий паритет, валютний демпінг, валютна інтервенція, міжнародний валютний фонд, світові гроші.

Теми рефератів

1. Особливості зовнішньоекономічної політики України в період становлення ринкових відносин.
2. Проблеми і наслідки входження України до Світової організації торгівлі та європейський простір.
3. Вплив світової фінансової кризи 2008 – 2010 рр. на зовнішньоторговельну політику країни.

Питання до теми

1. В чому суть теорії абсолютних та порівняльних переваг і хто їх автор?
2. Чим відрізняється політика «вільної торгівлі» від політики державного «протекціонізму»?
3. Які етапи пройшла в своєму розвитку світова валютна система?
4. В чому переваги «плаваючих» валютних курсів в порівнянні з фіксованими?
5. Які перспективи економіки України щодо входження до Європейського союзу?

Задачі до теми

1. Між країною А і країною Б здійснювалися такі зовнішньоекономічні операції (млн дол. США): експорт товарів та послуг з країни А в країну Б — 250; грошові перекази із країни Б в країну А — 100; імпорт товарів і послуг у країну А — 230; купівля резидентами країни А цінних паперів фірм країни Б — 110; продаж цінних паперів фірм країни А резидентам країни Б — 70; імпорт золота у країну А — 80.

Складіть платіжний баланс країни А.

2. У таблиці наведено дані про попит на гривні і їх пропозицію.

Таблиця

Ціна гривні в доларах	Обсяг попиту на гривні, млн	Обсяг пропозиції гривень, млн
0,15	500	400
0,17	470	420
0,19	440	440
0,21	410	460
0,23	380	480

Визначте:

- рівноважний валютний курс гривні;
- рівноважний валютний курс долара;
- яку кількість доларів буде куплено на валютному ринку;
- яку кількість гривень буде куплено на валютному ринку.

3. У країні Г реальний ВВП становить 1200 млрд євро, споживчі витрати — 710, валові внутрішні інвестиції — 190, податки — 230, бюджетне сальдо — -20 млрд євро (1,67 % ВВП).

Визначте, чому дорівнює чистий експорт у рівноважній економіці країни Г?

4. У базовому році вартість споживчого кошика в Україні становила 1500 грн, а в США — 355 дол. В аналізованому році темпи інфляції в Україні становили 20 %, а в США — 5 %. Визначте чому дорівнює курс гривні згідно з паритетом купівельної спроможності національної валюти.

5. Фірма "Лісоруб" уклала контракт з однією із фірм Німеччини на 100 000 євро. Курс гривні до євро — 10,5 грн/євро. Якщо курс гривні знизиться до 11,5 грн/євро, то що матиме фірма "Лісоруб" — валютну економію чи збиток?

6. У минулому році вартість певного набору продуктів у США становила 16 тис. дол., а у Німеччині — 9 тис. євро.

Визначте паритет купівельної спроможності долара до євро.

7. Обмінний курс гривні до долара на початку 2001 р 5,3 грн/дол. На початку 2002 р. рівень цін у США зріс на 5 %, а в Україні — на 20 %.

Яким має бути на початку 2002 р. номінальний курс гривні до долара, щоб реальний курс залишився без змін?

8. Розрахуйте сальдо поточних операцій, сальдо рахунка з капіталом та фінансових операцій і сальдо статті «Помилки та упущення» платіжного балансу країни Б за таких умов (млн. євро):

- товарний експорт +1475;
- товарний імпорт - 1560;
- чисті надходження від послуг + 130;
- чисті доходи - 75;
- чисті зовнішні трансферти + 70;
- рахунок операцій з капіталом - 175;

- прями інвестиції +140.

9. Розрахуйте сальдо рахунка поточних операцій, сальдо рахунка капітальних операцій і сальдо статті "Помилки та упушення" за таких умов (млн грн):

експорт товарів	+2700
імпорт товарів	-2940
чисті надходження від послуг	+180
чисті доходи	-15
поточні зовнішні трансферти	+65
рахунок операцій з капіталом	-210
прями інвестиції	+205.

10. Економіка країни Д характеризується такими показниками (млн. євро): експорт — 62, імпорт — 52, споживчі витрати — 96, інвестиції — 58, державні витрати — 10. Якщо імпорт збільшиться на 5 %, а експорт — на 12 %, то чому дорівнюватиме ВВП?

11. У 1960 р. 6,9 датських крон обмінювалися на 1 долар США. Обчисліть масштаб цін Данії, якщо масштаб цін США становив 0,888 г золота. Як змінився валютний курс крони до долара у 1971 р., коли долар було девальвовано на 10 %?

11. У 1970 році 1 долар США обмінювався на 2,3 індійських рупій. Масштаб цін США на той час становив 0,888 г золота. Визначте, як змінився валютний курс долара до рупії у 1971 році після ревальвації долара на 5%.

12. У 2009 р. трудовий мігрант з України заробив у Росії 2000 дол. США. Валютний курс рубля до долара становив 31 руб. за 1 дол. На той же час обмінні курси в Україні дорівнювали 8,3 грн. за 1 дол. США і 0,38 грн за 1 російський рубль. Визначте яким чином доцільніше перевести долари у гривні: а) спочатку долари в рублі, а потім рублі в гривні; б) одразу долари в гривні?

13. Через туристичну агенцію сім'я купила санаторну путівку до м. Сочі (Росія). Додатково сім'я планує витратити на відпочинок 3000 гривень із своїх заощаджень. На час від'їзду валютні курси в Україні були - 0,27 грн. за російський рубль і 7,59 грн. за 1 \$ США, а в Росії - 3,85 рублів за українську гривню і 8,5 рублів за 1 \$ США. Проаналізуйте можливі варіанти конвертування гривні у рублі і оберіть з них вигідніший.

Приклади розв'язання задач

Приклад 1. Між країною А і країною Б здійснювалися такі зовнішньоекономічні операції (млн дол. США): експорт товарів та послуг з країни А в країну Б — 250; грошові перекази із країни Б в країну А — 100; імпорт товарів і послуг у країну А — 230; купівля резидентами країни А цінних паперів фірм країни Б — 110; продаж цінних паперів фірм країни А резидентам країни Б — 70; імпорт золота у країну А — 80.

Складіть платіжний баланс країни А.

Розв'язок

Доходи країни А становлять $250 + 100 + 70 = 420$ млн дол.

Зобов'язання країни А щодо країни Б становлять: $230 + 110 + 80 = 420$ млн дол..

Платіжний баланс країни А рівноважний, тому що доходи дорівнюють витратам.

Приклад 2. У базовому році вартість споживчого кошика в Україні становила 1500 грн, а в США — 355 дол. В аналізованому році темпи інфляції в Україні становили 28 %, а в США — 4,2 %.

Визначте, чому дорівнює курс гривні в формі прямого котирування згідно з паритетом купівельної спроможності.

Розв'язок

Вартість споживчого кошика в Україні в аналізованому році дорівнює $1500 \cdot 1,28 = 1920$ грн.

Вартість відповідного споживчого кошика в США в аналізованому році становила

$$355 \cdot 1,042 \text{ м } 370 \text{ дол.}$$

Валютний курс гривні в формі прямого котирування згідно з паритетом купівельної спроможності дорівнює: $1920 : 370 = 5,19$ грн за 1 дол.

Приклад 3. У таблиці наведено дані про попит на гривні і їх пропозицію.

Таблиця

Ціна гривні в доларах	Обсяг попиту на гривні, млн	Обсяг пропозиції гривень, млн
0,15	500	400
0,17	470	420
0,19	440	440
0,21	410	460
0,23	380	480

Визначте:

- рівноважний валютний курс гривні;
- рівноважний валютний курс долара;
- яку кількість доларів буде куплено на валютному ринку;
- яку кількість гривень буде куплено на валютному ринку.

Розв'язок

а) Із таблиці видно, що рівноважний курс гривні становить 0,19 дол.

б) Рівноважний курс долара становить

$$1 : 0,19 = 5,26 \text{ грн.}$$

в) Кількість доларів, яку потрібно купити на валютному ринку, становить

$$440 \cdot 0,19 = 83,6 \text{ млн дол.}$$

г) При рівноважному курсі гривні 0,19 дол. буде куплено 440 млн грн.

Приклад 4. Розрахуйте сальдо поточних операцій, сальдо рахунка з капіталом та фінансових операцій і сальдо статті «Помилки та упущення» платіжного балансу країни Б за таких умов (млн. євро):

- товарний експорт	+1475;
- товарний імпорт	- 1560;
- чисті надходження від послуг	+ 130;
- чисті доходи	- 75;
- чисті зовнішні трансферти	+ 70;
- рахунок операцій з капіталом	- 175;
- прямі інвестиції	+140.

Розв'язок

Сальдо рахунка поточних операцій становить
 $+1475 - 1560 + 130 - 75 + 70 = +40$ млн. євро.

Сальдо рахунка операцій з капіталом та фінансових операцій становить
 $-175 + 140 = -35$ млн. євро.

Сальдо статті "Помилки та упущення" дорівнює
 $+ 40 - 35 = + 5$ млн. євро.

Приклад 5. Валовий внутрішній продукт певної країни (ВВП) становив торік 353 млрд. євро, її експорт дорівнював 40, а імпорт – 38 млрд. євро.

Визначте сальдо торговельного балансу країни.

Чи можна вважати економіку наведеної країни відкритою?

Розв'язок

1) Визначаємо *сальдо зовнішньоторговельного балансу країни* ($B_{\text{Торг}}$) як різницю вартісних обсягів експорту (E) та імпорту (I) певної країни за певний проміжок часу:

$$B_{\text{Торг}} = E - I = 40 - 38 = 2 \text{ млрд. євро.}$$

2) Обчислюємо *зовнішньоторговельну квоту* як відсоткове відношення зовнішньоторговельного обороту (ЗТ – сума експорту та імпорту країни) до валового внутрішнього продукту (ВВП):

$$ЗТ_{\text{к}} = \frac{ЗТ}{ВВП} \cdot 100 \% = \frac{(E + I)}{ВВП} \cdot 100 \% = \frac{40 + 38}{353} 100 \% = 22,1 \% .$$

Відповідь: Сальдо торговельного балансу має профіцит, який дорівнює 2 млрд. євро. Економіка країни є відкритою, оскільки зовнішньоторговельна квота перевищує 20 % валового внутрішнього продукту країни.

Приклад 6. Обмінний курс гривні до долара на початку 2007 р. 5,3 грн/дол. На початку 2008 р. рівень цін у США зріс на 5 %, а в Україні — на 20 %.

Яким має бути на початку 2008 р. номінальний курс гривні до долара, щоб реальний курс залишився без змін?

Розв'язок

Оскільки реальні умови обміну не змінюються, то маємо таке рівняння:

$$5,3 \times 1,2 = 1 \times 1,05$$

Звідки номінальний курс гривні дорівнює

$$\frac{5,3 \cdot 1,20}{1,05} = 6,06 \text{ грн./дол}$$

Приклад 7. Дві країни – Альфа і Бета – мають у своєму розпорядженні два типи ресурсів (праця і капітал) у рівній кількості. Кожна з країн може виробляти два різні товари – телефони й комп'ютери. Виробничі можливості двох країн представлені в таблиці:

Країна	Випуск телефонів	Випуск комп'ютерів
Альфа	1000 або	100
Бета	500 або	400

Визначте, яка країна і за якого товару має абсолютну перевагу, і обчисліть можливу вигоду від спеціалізації та торгівлі.

Розв'язок

У виробництві телефонів: $1000/500 = 2$. Тобто країна Альфа має абсолютну перевагу у виробництві телефонів, тому що тут виробництво в 2 рази ефективніше.

У виробництві комп'ютерів: $400/100 = 4$. Тобто країна Бета має абсолютну перевагу у виробництві комп'ютерів, тому що тут виробництво в 4 рази ефективніше.

До розвитку спеціалізації й налагодження торгівлі виробничі можливості двох країн мали такий вигляд:

Країна	Випуск телефонів	Випуск комп'ютерів
Альфа	500	50
Бета	250	200
Усього	750	250

Після налагодження спеціалізації виробничі можливості двох країн мають такий вигляд:

Країна	Випуск телефонів	Випуск комп'ютерів
Альфа	1000	0
Бета	0	400
Усього	1000	400

Припустимо, що країни домовилися торгувати одна з одною за ставкою 500 телефонів із країни Альфа за 200 комп'ютерів із країни Бета. Тоді ситуація після налагодження торгівлі матиме такий вигляд:

Країна	Випуск телефонів	Випуск комп'ютерів
Альфа	500	200
Бета	500	200
Усього	1000	400

Таким чином, після налагодження торгівлі країна Альфа отримала вигоду в розмірі: $200 - 50 = 150$ комп'ютерів, а Бета отримала вигоду в розмірі: $500 - 250 = 250$ телефонів.

Приклад 8. Визначте курс валют по відношенню одна до одної, якщо до споживчого кошика входять три продукти: А, В, С у кількостях 15, 10 і 40 відповідно. Ціни на товари представлено в таблиці:

Ціна	А	В	С
У доларах	2	3,5	1
У гривнях	20	16	20

Розв'язок

Розрахуємо споживчий кошик у доларах: $15 \times 2 + 10 \times 3,5 + 40 \times 1 = 105$ (дол.)

Розрахуємо споживчий кошик у гривнях: $15 \times 20 + 10 \times 16 + 40 \times 20 = 1260$ (грн.).

Таким чином, відношення гривні до долара: $1260/105 = 12$, тобто 1 дол. = 12 грн.

Відношення долара до гривні: $105/1260 = 0,083$, тобто 1 грн. = 0,083 дол.

Приклад 9. Країна Е може виробляти 1000 автомобілів або 400 мотоциклів. Країна Д може виробляти 500 автомобілів або 100 мотоциклів. Визначте, яка країна і за якого товару має абсолютну й порівняльну перевагу. Обчисліть можливу вигоду від спеціалізації та торгівлі.

Розв'язок

У виробництві автомобілів: $1000/500 = 2$. Тобто абсолютну перевагу у виробництві автомобілів має країна Е, тому що тут виробництво ефективніше в 2 рази.

У виробництві мотоциклів: $400/100 = 4$. Тобто абсолютну перевагу у виробництві мотоциклів також має країна Е, тому що тут виробництво ефективніше в 4 рази.

У даній ситуації, хоча Е абсолютну перевагу за двома товарами, вона має порівняльну перевагу у виробництві мотоциклів ($4 > 2$).

До розвитку спеціалізації й налагодження торгівлі виробничі можливості двох країн мали такий вигляд:

Країна	Випуск автомобілів	Випуск мотоциклів
Е	500	200
Д	250	50
Усього	750	250

Після налагодження спеціалізації виробничі можливості двох країн мають такий вигляд:

Країна	Випуск автомобілів	Випуск мотоциклів
Е	0	400
Д	500	0
Усього	500	400

Виходячи з альтернативних витрат, встановимо можливу ціну – курс обміну товарів при налагодженні торгівлі між країнами. Для Е альтернативна вартість виробництва одного додаткового автомобіля дорівнює: $400/1000 = 0,4$ мотоцикла, а для Д виробництво одного додаткового автомобіля коштує: $100/500 = 0,2$ мотоцикла.

Припустимо, що країни домовилися торгувати одна з одною за ставкою один автомобіль = 0,25 мотоцикла. Тоді Е продасть 50 мотоциклів в обмін на 200 автомобілів із країни Д. Ситуація після налагодження торгівлі матиме такий вигляд:

Країна	Випуск автомобілів	Випуск мотоциклів
Е	200	350
Д	300	50
Усього	500	400

Країна Д отримала вигоду в розмірі: $300 - 250 = 50$ автомобілів, а Е отримала вигоду в розмірі: $350 - 200 = 150$ мотоциклів. Проте, проблема полягає в тому, що після налагодження торгівлі у Е стало на 300 автомобілів менше, ніж було до розвитку спеціалізації: $500 - 200 = 300$. Але, щоб одержати загальний показник оцінки, можна використовувати поняття альтернативних витрат. Для Е виробництво додаткового мотоцикла обходиться в: $1000/400 = 2,5$ автомобіля. Таким чином, отримання в результаті торгівлі 150 мотоциклів еквівалентно: $150 \times 2,5 = 375$ автомобілів. Втрата 300 автомобілів компенсується додатковою кількістю мотоциклів.

Приклад 10. Американська фірма поставляє деталі для виробництва кондиціонерів англійській компанії. Визначте, яких збитків зазнають американські експортери внаслідок зниження курсу фунта стерлінгів із 2,8 дол. до 2,4 дол. за 1 фунт стерлінгів, якщо сума не виконаних ними контрактів перед партнерами складає 35 млн фунтів стерлінгів.

Розв'язок

Сума контракту в доларах до падіння курсу фунта стерлінгів складала: 35 млн. фунтів стерлінгів \times 2,8 дол. = 98 млн. дол. Сума контракту в доларах після падіння курсу фунта стерлінгів складе: 35 млн. фунтів стерлінгів \times 2,4 дол. = 84 млн. дол. Таким чином, збитки американських експортерів складуть: 84 млн. дол. – 98 млн. дол. = –14 млн. дол.

Приклад 11. Через туристичну агенцію сім'я купила санаторну путівку до м. Сочі (Росія). 2000 грн. зі своїх заощаджень сім'я має можливість додатково витратити на відпочинок. На час від'їзду валютні курси в Україні були такими – 0,17 грн. за 1 рос. руб. і 5,29 грн. за 1 дол. США, в Росії – 5,95 руб. за 1 грн і 31,27 руб. за 1 дол. США. Проаналізуйте можливі варіанти конвертації гривні у рублі і оберіть з них вигідніший.

Розв'язок

Валютний (обмінний) курс – це ціна певної національної грошової одиниці в грошових одиницях іншої країни.

Розглянемо усі можливі варіанти обміну гривні на рублі.

1). Обчислимо, яку кількість рублів можна отримати, якщо гривню обміняти на рублі за існуючого курсу в Україні:

$$\frac{2000}{0,17} = 11764,7 \text{ рублів.}$$

2). Обчислимо, яку кількість рублів можна отримати, якщо гривню обміняти на рублі за існуючого курсу в Росії:

$$5,95 \cdot 2000 = 11900 \text{ рублів.}$$

3). Обчислимо, яку кількість рублів можна отримати, якщо гривню обмінювати на рублі через долар, для чого спочатку обмінюємо в Україні гривню на долари за існуючого курсу, а в Росії долари обмінюємо на рублі за російським курсом:

а) результат обміну гривні на долари:

$$\frac{2000}{5,19} = 378 \text{ доларів;}$$

б) результат обміну доларів на рублі:

$$378 \cdot 31,27 = 11820,06 \text{ рублів.}$$

Відповідь Як видно з проведених розрахунків, найвигіднішим варіантом обміну є обмін гривні на рублі за поточним курсом безпосередньо в Росії.

Тести

1. Принцип порівняльних переваг вперше сформулював:

- а) Адам Сміт.
- б) Давід Рікардо.
- в) Жан Боден.
- г) Джон Кейнс.

2. Яка країна має найбільші вигоди на світовому ринку?

- а) Країна, в якій для виробництва товарів використовується складніша праця.
- б) Країна, в якій для виробництва товарів використовується більш складна і наукомістка праця.
- в) Країна, в якій для виробництва товарів використовується інтенсивніша праця.
- г) Країна, яка купує ці товари.

3. Складова частина платіжного балансу країни — рахунок поточних платежів — включає:

- а) Товарний експорт.
- б) Прямі інвестиції.
- в) Капітальні трансферти.
- г) Поточні трансферти.

4. Активне сальдо платіжного балансу України збільшиться, якщо:

- а) Зростуть темпи економічного зростання.

- б) Збільшиться обсяг експорту товарів і послуг.
- в) Зростуть темпи інфляції.
- г) Знизяться реальні відсоткові ставки.

5. Рахунок капітальних операцій не відображає:

- а) Отримання іноземних кредитів.
- б) Прямі інвестиції.
- в) Поточні трансферти.
- г) Капітальні трансферти.

6. Реальний валютний курс відображає співвідношення між:

- а) Кількістю валют, які обмінюються.
- б) Кількістю товарів, які обмінюються.
- в) Статтями платіжного балансу.
- г) Національними й іноземними цінами.

7. Номінальний валютний курс, який встановлюється на підставі паритету купівельної спроможності, відображає співвідношення між:

- а) Кількістю товарів, які обмінюються.
- б) Кількістю валют, які обмінюються.
- в) Іноземними та національними цінами.
- г) Експортом та імпортом.

8. Якщо країна девальгувала свою валюту, це означає, що:

- а) Внутрішня купівельна спроможність одиниці національної валюти знизилась.
- б) Національний банк підвищив ціну, за якою він буде купувати золото за кордоном.
- в) Країна має дефіцит платіжного балансу.
- г) Країна має значний зовнішній борг.

9. Якщо ВВП України зростає, то за системи плаваючих валютних курсів:

- а) Імпорт буде зменшуватись, а ціна гривні зростати.
- б) Імпорт буде збільшуватись, а ціна гривні знижуватись.
- в) Імпорт і ціна гривні зростатимуть.
- г) Імпорт і ціна гривні знижуватимуться.

10. Що збільшує пропозицію іноземної валюти:

- а) Експорт капіталу.
- б) Імпорт товарів та послуг.
- в) Експорт товарів та послуг.
- г) Імпорт капіталу.

11. Зазначте основні форми міжнародних економічних відносин:

- а) Міжнародна торгівля.
- б) Міжнародні валютно-фінансові відносини.
- в) Міжнародні спортивні змагання.
- г) Розвиток індустріалізації виробництва.

12. Які основні перешкоди на шляху входження України як рівноправного партнера у світове господарство?

- а) Низька конкурентоспроможність її продукції.

- б) Високий рівень інфляції в країні. В. Високий рівень безробіття.
- в) Недостатній професійний рівень кадрів у сфері управління зовнішньоекономічною діяльністю.

13. Прихильники протекціонізму стверджують, що мито, квоти та інші торговельні бар'єри необхідні для:

- а) Забезпечення оборони країни.
- б) Збільшення зайнятості населення країни.
- в) Захисту вітчизняних товаровиробників.
- г) Запобігання демпінгу.

14. Яка із наведених форм торговельних бар'єрів не є суттєвою для вільної торгівлі?

- а) Мито на імпорт.
- б) Імпортна квота.
- в) Експортні обмеження.
- г) Низька конкурентоспроможність товарів.

15. Які шляхи поліпшення зовнішньоекономічної діяльності України?

- а) Скасування будь-яких протекціоністських заходів щодо імпорту товарів.
- б) Зменшення експорту товарів паливно-сировинної групи і поліпшення їх якості.
- в) Збільшення іноземних інвестицій.
- г) Виготовлення в Україні імпортозамінної і конкурентоспроможної продукції.

Теоретичні питання для підготовки до

3-го модульного контролю знань

1. Система національних рахунків та основні макроекономічні показники.
2. Суть суспільного відтворення та його види і фактори. Ефективність суспільного виробництва.
3. Економічні цикли, їх суть і фази. Теорія "довгих хвиль" в економіці.
4. Поняття сукупного попиту і сукупної пропозиції та їх макроекономічна рівновага.
5. Економічне зростання: сутність, типи і фактори. Моделі зростання.
6. Безробіття, його види, причини і наслідки. Закон Оукена.
7. Інфляція: суть, причини, види та соціально-економічний і наслідки.
8. Економічна необхідність, суть і функції держави.
9. Форми і методи державного регулювання економіки. Державний сектор економіки.
10. Фінанси, їх суть і функції. Фінансова система.
11. Державний бюджет. Бюджетний дефіцит і державний борг .
12. Фіскальна політика держави. Податки та їх види.
13. Кредит: суть, види, форми і функції.
14. Банківська система та її структура. Функції Центрального банку.

СТРУКТУРА МОДУЛЬНОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ ТА МЕТОДИЧНІ ВИМОГИ ДО ЇЇ ВИКОНАННЯ

Вивчення навчального матеріалу кожного змістовного модулю навчального курсу «Прикладна економіка» завершується написанням **модульної контрольної роботи**, яка проводиться за індивідуальними завданнями, що складаються із теоретичних завдань, вправ, задач і тестів. Всі варіанти індивідуальних завдань розроблені таким чином, що охоплюють провідні питання усіх тем, включених до модулю.

Для успішного виконання контрольної роботи треба добре опрацювати відповідні розділи підручників, конспекти лекцій, самостійно, в процесі підготовки до семінарських занять, розв'язати всі включені у даний посібник задачі, виконати запропоновані вправи, розібратися із тестовими завданнями. У разі виникнення певних труднощів, доцільно звернутися заздалегідь за консультацією до викладача, що веде семінарські заняття або до лектора.

Завдання 1 передбачає визначення п'яти базових понять за темами змістовного модулю. Мета завдання – контроль засвоєння студентами понятійного апарату дисципліни.

Завдання 2 – теоретичне питання з тем модулю, відповідь на яке дає змогу з'ясувати ступінь засвоєння теоретичних засад прикладної економіки.

Завдання 3, – це задача із різних тем модуля, розв'язання якої повинне продемонструвати опанування студентом навичок застосування теоретичних знань.

Завдання 4 – складається із п'яти тестів, що відносяться до різних тем модулю і дозволяють з'ясувати глибину розуміння економічних категорій, законів, процесів та явищ.

У разі отримання незадовільної оцінки за модульну контрольну роботу № 1, тобто одержання за неї менше мінімальної кількості балів (менше 6 балів), роботу треба виконати повторно, але у такому разі вона оцінюється тільки у мінімум балів, передбачених за цю форму контролю поточних знань студентів. Це пов'язано із тим, що модульно-рейтингова система організації навчального процесу має на меті сумлінну систематичну самостійну роботу студентів над опануванням включених до навчального плану дисциплін і своєчасне виконання графіку навчального процесу. Студенти, що ігнорують ці вимоги і не працюють над навчальними дисциплінами систематично, не можуть добре засвоїти навчальну дисципліну і розраховувати на отримання високої підсумкової оцінки.

Нижче наводиться **приклад типового завдання контрольної роботи зі змістовного модулю**.

ПРИКЛАД ЗАВДАНЬ ДО МОДУЛЬНОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ

- 1. ВИЗНАЧТЕ ПОНЯТТЯ:** економічна система, закон вартості, економічний метод, приватизація, фактор виробництва.
- 2. ТЕОРЕТИЧНЕ ЗАПИТАННЯ:** Власність, її сутність, місце і роль в економічній системі. Механізм реалізації власності.
- 3. ЗАДАЧА.** Крива попиту на товар задана рівнянням $Q_d = 400 - 5P$, а крива пропозиції задана рівнянням $Q_s = 10 + 8P$:
 - а) визначте рівноважну ціну та кількість;
 - б) яка кількість товару буде продана за ціною 50 грн. за одиницю товару?
 - в) яка кількість буде продана за ціною 20 грн. за одиницю товару?

4. ТЕСТИ

1. До складу економічних ресурсів не входить:

- а) капітал;
- б) земля;
- в) робочий час;
- г) інформація;
- д) підприємницькі здібності;
- е) всі відповіді правильні;
- ж) всі відповіді неправильні.

2. На відміну від законів природи, економічні закони:

- а) є об'єктивними і доступними для пізнання;
- б) відбивають істотні, внутрішньо необхідні зв'язки;
- в) діють незалежно від волі і свідомих зусиль людей;
- г) можуть бути введені (скасовані) рішення уряду або парламенту;
- д) діють протягом певного історичного часу.

3. Продукт праці набуває економічної форми товару в разі, якщо він:

- а) є корисною річчю і здатен задовольнити будь-яку потребу людини;
- б) буде спожитий будь-ким;
- в) призначений для власного споживання виробника;
- г) призначений для продажу будь-кому;
- д) обов'язково має будь-яку матеріально-речову форму.

4. Коли Ви сплачуєте готівкою за товар, що купуєте в магазині або на базарі, гроші виконують функцію:

- а) міра вартості;
- б) засіб обігу;
- в) засіб платежу;
- г) засіб нагромадження;
- д) світові гроші.

5. Вкажіть, що є альтернативною вартістю виробництва ще одного літака:

- а) ціна літака;
- б) кількість гелікоптерів, від яких слід відмовитися задля виробництва одного літака;
- в) прибуток, який отримує виробник літака після його продажу;
- г) граничні витрати останнього літака.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ СТУДЕНТА ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Метою оцінювання навчальних досягнень студента за результатами самостійної роботи є діагностика продуктивної, творчої складової пізнавальної діяльності студентів, яка передбачає аналіз інформації, його інтерпретацію, побудову міркувань, порівняння фактів, підходів і альтернатив, формулювання висновків, особисту оцінку автора тощо. Самостійна робота оцінюється за критеріями: самостійності виконання; логічності та деталізації плану; повноти й глибини розкриття теми; наявності ілюстрацій (таблиці, рисунки, схеми тощо); кількості використаних джерел (не менше десяти); використання цифрової інформації та відображення практичного досвіду; наявності конкретних пропозицій; якості оформлення.

При визначенні балів за самостійну роботу, оцінці підлягають: рівень засвоєння теоретичних знань та практичних умінь і навичок з тем, включених до змістових модулів; самостійне опрацювання тем; виконання ІЗ. Самостійна робота оцінюється сумою набраних балів (максимальна сума – 20 балів).

К-ть балів	Критерії оцінки
16–20	Високий (недоліки відсутні або є незначними) рівень виконання завдань самостійної роботи. Завдання виконані в повному обсязі, форма їхнього представлення є оптимальною
12–15	Достатній (з окремими недоліками) рівень виконання завдань самостійної роботи. Завдання виконані в повному обсязі, проте окремі з них містять неточності та потребують корекції або доповнення
1-11	Мінімально достатній рівень виконання завдань самостійної роботи. Завдання виконані не всі або не повному обсязі, містять помилки, недоліки, потребують доопрацювання та доповнення
0	Студент не подав матеріалів самостійної роботи

ВИКОРИСТАНА І РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Аналітична економія: макроекономіка і мікроекономіка: Навч. посібник: У 2 кн. / За ред. С. Панчишина і П. Острроверха. – Кн. 2: Мікроекономіка. – К.: Знання, 2006. – 437 с.
2. Економічна теорія: макро- і мікроекономіка: Навч. посібник / За редакцією З. Ватаманюка і С. Панчишина. – К.: Видавничий дім «Альтернативи», 2003. – 606 с.
3. Загальна економіка: підручник / І. Ф. Радіонова та ін. За ред. І. Ф. Радіонової. – Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2006. – 368 с.
4. Макроекономіка: Підручник / За ред. В. Д. Базилевича. – К.: Знання, 2008. – 703 с.
5. Міжнародна економіка / За ред. Л. Л. Лазебник, С. А. Митяй. – Ірпінь: Академія ДПС України, 2003. – 308 с.
6. Мікроекономіка і макроекономіка: Підруч. для студентів екон. спец. закл. освіти: У 2 ч. / С. Будаговська, О. Кілієвич, І. Луніна та ін.; За заг. ред. С. Будаговської. – К.: Основи, 1998.
7. Мікроекономіка : Підручник / За ред. В. Д. Базилевича. – К.: Знання, 2007. – 677 с.

Додаткова

8. Джабраїлов Р. Напрями вдосконалення законодавства України у сфері Афенченко Г. В. Маркетингова політика комунікацій: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Г. В. Афенченко, О. В. Богоявленський, В. С. Верлока, М. Д. Жердєв, О. Е. Наумова; Укр. держ. акад. залізн. трансп. – Х., 2007. – 332 с.
9. Грищенко І. М. Комерційна діяльність посередницьких підприємств: підручник для вищ. навч. закл. / І. М. Грищенко. – К.: Грамота, 2009. – 448 с.
10. Інфраструктура забезпечення розвитку транскордонних ринків праці в Україні / Н. А. Мікула, Ю. О. Цибульська та ін.; відп. редактор д.е.н., проф. Н. А. Мікула. – Львів: Інститут регіональних досліджень Національної академії наук України, 2013. – 202 с.
11. Кобзарев О. Фандрейзинг. Навчальний посібник для посадових осіб місцевого самоврядування / О. Кобзарев / Асоціація міст України. – К., ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2015. – 84 с.
12. Мазурок П. П. Інституційне забезпечення інфраструктури ринку праці в Україні / П. П. Мазурок // Економіка: проблеми теорії та практики. – 2004. – № 197. – С. 1079–1095.

13. Марич М. Г. Особливості функціонування банківської системи України в умовах глобалізації / М. Г. Марич // Стратегія і механізми регулювання промислового розвитку. – 2013. – С. 349–361.
14. Семикіна М. В. Економіка та організація торговельних підприємств : практикум. Навчальний посібник /М. В. Семикіна, Л. Д. Збаржевецька, С. С. Матієнко. – Кіровоград : КНТУ. – 2013. – 221 с.
15. Холодна Ю. Є. Банківська система : навчальний посібник / Ю. Є. Холодна, О. М. Рац. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2013. – 316 с.
16. Шканова О. М. Інфраструктура товарного ринку : Навч. посіб. /О. М. Шканова. –К. : МАУП, 2004. – 180 с.
17. Шатковський О. Електронні державні закупівлі. Пошук українського шляху [Електронний ресурс] / О. Шатковський, Г. Файвеш. – Режим доступу : <http://eupublicprocurement.org.ua/e-procurement-finding-a-way-for-ukraine.html>.
18. Booz & Company. Digitization for Economic Growth and Job Creation: Regional and Industry Perspectives [Електроннийресурс]. – Режимдоступу : [from://www.weforum.org/docs/GITR/2013/GITR_Chapter1.2_2013.pdf](http://www.weforum.org/docs/GITR/2013/GITR_Chapter1.2_2013.pdf)
19. Assessing the impact of public sector procurement on competition. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dotecon.com/assets/images/o%main.pdf>
20. European Commission. e-Procurement Uptake Final Report. 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu/DocsRoom/documents/10050/a>.
21. [achments/1/translations/en/renditions/native](http://ec.europa.eu/DocsRoom/documents/10050/a)
22. WorldBank. The revised GPA and electronic procurement [Електроннийресурс]. – Режимдоступу : <http://pubdocs.worldbank.org/en/396361482429231813/WTO.pdf>

Інформаційні ресурси

23. Офіційний сайт Президента України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/>
24. Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua/>
25. Офіційний сайт Комітету Верховної Ради України з питань бюджету [Електронний ресурс] . – Режим доступу: <http://www.budget.rada.gov.ua/>
26. Офіційний сайт Урядового порталу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/>
27. Офіційний сайт Державної казначейської служби України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.treasury.gov.ua/>

28. Офіційний сайт Державної фінансової інспекції України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dkrs.gov.ua/>
29. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/>
30. Наукова бібліотека імені М. А. Жовтобрюха ПНПУ імені В. Г. Короленка / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lib.pnpu.edu.ua/>

ЗМІСТ

ВСТУП		3
ЗМІСТ ДИСЦИПЛІНИ		4
РЕКОМЕНДАЦІЇ З ПІДГОТОВКИ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ. ФОРМИ ПОТОЧНОГО ТА МОДУЛЬНОГО КОНТРОЛЮ НАВЧАЛЬНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ		9
НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ		11
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. СТРУКТУРА І ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ		11
Тема 1	Економічна теорія: предмет і метод	11
Тема 2	Економічна система суспільства та відносини власності. Економічні потреби та інтереси.	15
Тема 3	Товарне виробництво як форма організації суспільного виробництва. Гроші і грошова система	26
Тема 4	Ринкова економіка: сутність, принципи організації	38
Тема 5	Конкуренція і монополія в умовах ринку	41
Тема 6	Теорія попиту і пропозиції. Ціна як регулятор ринкової економіки	49
	Теоретичні питання для підготовки до 1-го модульного контролю знань.	59
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2. ПРИКЛАДНІ ОСНОВИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: МІКРОЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ		61
Тема 7	Теорія підприємства в системі ринкових відносин. Основні показники діяльності підприємства	61
Тема 8	Використання виробничих ресурсів. Формування доходів в умовах ринку	72
Тема 9	Організаційні основи підприємницької діяльності	80
Тема 10	Аграрні відносини та теорія земельної ренти	84
	Теоретичні питання для підготовки до 2-го модульного контролю знань.	91

	ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3. МАКРОЕКОНОМІЧНА КАРТИНА ВИРОБНИЦТВА	92
Тема 11	Основні положення макроекономіки. Суспільне відтворення та економічне зростання. Економічні цикли	92
Тема 12	Безробіття та інфляція як прояв макроекономічної нестабільності в умовах ринку	100
Тема 13	Економічна роль держави	108
Тема 14	Фінансово-кредитна система. Фіскальна політика держави	111
Тема 15	Світова економіка: сутність, тенденції та перспективи	117
Тема 16	Міжнародна торгівля і світова валютна система	119
	Теоретичні питання для підготовки до 3-го модульного контролю знань.	130
	СТРУКТУРА МОДУЛЬНОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ ТА МЕТОДИЧНІ ВИМОГИ ДО ЇЇ ВИКОНАННЯ	131
	КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ СТУДЕНТА ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ	133
	ВИКОРИСТАНА І РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА	134
	ЗМІСТ	138

Міністерство освіти і науки України
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ПРИКЛАДНА ЕКОНОМІКА

навчально-методичний посібник для організації семінарських занять та
самостійної роботи студентів спеціальності 051 Економіка

Здано до друку 29.11.2019 р.
Формат 60×84/16/ Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman. Друк офсетний.
Ум. друк. арк.. 4,8. Наклад. 50 прим.

Віддруковано в ПНПУ імені В. Г. Короленка
Вул.. Остроградського, 2, м. Полтава, 26003